

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
INSTITUT DE GÉOGRAPHIE „JOVAN CVIJIC”

MONOGRAPHIES

№ 30

Dr MIROSLAV MILOJEVIC

LE DEVELOPPEMENT DE L'ELEVAGE
APRES-GUERRE DANS LA SERBIE DE
L'OUEST

— RECHERCHES DE GÉOGRAPHIE AGRAIRE —

Rédacteur

Dr RADOVAN RŠUMOVIC

Conseil de rédaction

Dr MILISAV LUTOVAC

Dr ĆEDOMIR MILIĆ

Dr MIHAJLO KOSTIĆ

Dr RADOVAN RŠUMOVIC

Dr MILOŠ ZEREMSKI

BELGRADE
1977.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ”

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књ. 30

Dr МИРОСЛАВ МИЛОЈЕВИЋ

ПОСЛЕРАТНИ РАЗВОЈ СТОЧАРСТВА
У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

— АГРАРНОГЕОГРАФСКА ПРОУЧАВАЊА —

Уредник

Dr Радован Ршумовић

Уређивачки одбор

Dr МИЛИСАВ ЛУТОВАЦ

Dr ЧЕДОМИР МИЛИЋ

Dr МИХАЈЛО КОСТИЋ

Dr РАДОВАН РШУМОВИЋ

Dr МИЛОШ ЗЕРЕМСКИ

Примљено на XVIII седници Уређивачког одбора Института
13. маја 1977. године.

БЕОГРАД
1977.

Обрада картографских прилога
 ДИМИТРИЈЕ КУЗМАНОВИЋ

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
ПРЕДГОВОР — — — — —	7
УВОД — — — — —	9
Услови за држање стоке — — — — —	10
РАЗВОЈ СТОЧАРСТВА У ПРВИМ ПОСЛЕРАТНИМ ГОДИНАМА —	17
Мере за унапређивање сточарства — — — — —	17
Набавка стоке из других крајева у земљи и иностранству — —	17
Пасминска рејонизација стоке — — — — —	19
Откуп стоке за социјалистички сектор — — — — —	19
Продуктивност и рентабилитет задружног фонда стоке — —	21
Обавезно држање стоке на приватном сектору — — — — —	22
Сточни фонд по секторима власништва — — — — —	23
Остварење планова сточарске производње — — — — —	25
Тов свиња за тржиште — — — — —	27
Ребаланс плана откупа меса и масти за 1951. год. — — — — —	28
ПЛАНИРАЊЕ И ПРОГРАМИРАЊЕ СТОЧАРСТВА У ВРЕМЕ УКИДА-	
ЊА АДМИНИСТРАТИВНОГ СИСТЕМА УПРАВЉАЊА ПРИ-	
ВРЕДОМ — — — — —	28
РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ СТОЧНОГ ФОНДА У УСЛОВИМА КО-	
МУНАЛНОГ СИСТЕМА — — — — —	29
<i>Структура и размештај сточарства у Колубари узводно од Пољане</i>	30
СО Ваљево — — — — —	30
СО Лајковац — — — — —	34
СО Мионица — — — — —	36
<i>Сточарство у Тамнави — — — — —</i>	<i>40</i>
СО Коцељево — — — — —	40
СО Уб — — — — —	43
<i>Пословна сарадња са произвођачима на селу и сточарска производња</i>	
<i> у СО Обреновац — — — — —</i>	<i>47</i>
<i>Искоришћавање земљишта за држање стоке у Мачви, Шабачкој</i>	
<i> Посавини и Поцерини — — — — —</i>	<i>53</i>
СО Шабац — — — — —	53
СО Владимирци — — — — —	58
СО Богатић — — — — —	61
<i>Друштвено-организована и остала сточарска производња у Јадру,</i>	
<i> Рађевини и Азбуковици — — — — —</i>	<i>64</i>
СО Лозница — — — — —	64
СО Мали Зворник — — — — —	68
СО Љубовија — — — — —	70
СО Крупањ — — — — —	71

Сточарство и сточарска производња у СО Чајетина — — — — —	76
Сточарска производња у Моравици — — — — —	79
СО Ивањица — — — — —	79
СО Ариље — — — — —	81
Држање стоке у долини Западне Мораве — — — — —	83
СО Пожега — — — — —	83
СО Чачак — — — — —	87
СО Краљево — — — — —	91
Сточарство у осталим крајевима и комунама — — — — —	96
СО Бајина Башта — — — — —	96
СО Косјерић — — — — —	100
СО Лучани — — — — —	101
СО Титово Ужице — — — — —	104
СТОЧАРСТВО НА ДРУШТВЕНОМ СЕКТОРУ НА ПРИМЕРУ СЕДАМ ПРИВРЕДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА — — — — —	106
а) ПИК „Уб“ — Уб — — — — —	106
б) ООУР „Драган Марковић“ — Обреновац — — — — —	107
в) АИК „Шабац“ — Шабац — — — — —	109
г) ООУР „Звезда“ — Скупљен — — — — —	110
д) ПИК „Златибор“ — Чајетина — — — — —	110
ђ) Инкубаторска станица — СО Чачак — — — — —	111
е) ЗЗ Бајина Башта — СО Бајина Башта — — — — —	111
ПРОИЗВОДЊА РИБЕ У ВЕБИМ ВЕШТАЧКИМ РИБЊАЦИМА — — — — —	113
а) Пастрмски рибњак — Међуречје (СО Ивањица) — — — — —	113
б) Пастрмски рибњак — Перућац (СО Бајина Башта) — — — — —	113
в) Пастрмски рибњак — Ушће (СО Краљево) — — — — —	113
СТОЧАРСТВО НА ПОСЕДИМА НЕКИХ ГАЗДИНСТАВА ИЗ РАЗЛИЧИТИХ СОЦИЈАЛНО-ИМОВИНСКИХ КАТЕГОРИЈА И КАТАСТАРСКИХ ОПШТИНА — — — — —	114
а) Славко Ивановић — Бајевац (СО Лајковац) — — — — —	114
б) Владимир Цвијовић — Дрежник (СО Титово Ужице) — — — — —	114
в) Живко Брадоњић — Комирић (СО Осечина) — — — — —	115
г) Слободан Алексић — Узићи (СО Пожега) — — — — —	115
д) Живан Стојановић — Мачкат (СО Чајетина) — — — — —	115
ђ) Милорад Деспотовић — Чулине (СО Мали Зворник) — — — — —	116
е) Панта Марковић — Рача (СО Бајина Башта) — — — — —	116
КООПЕРАЦИЈА У СТОЧАРСТВУ — — — — —	116
СТОЧАРСКА КРЕТАЊА — — — — —	118
РЕГИОНАЛНИ ФОНДОВИ ЗА УНАПРЕБИВАЊЕ И СТАБИЛИЗАЦИЈУ СТОЧАРСТВА И ПРОИЗВОДЊУ КВАЛИТЕТНЕ СТОЧНЕ ХРАНЕ — — — — —	120
ЗАКЉУЧАК — — — — —	121
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ — — — — —	123
РЕЗИМЕ — — — — —	130

ПРЕДГОВОР

Још 1971. год. почео сам да вршим аграрно-географска проучавања по теми „Сточарство у западној Србији“ у оквиру научно-истраживачког пројекта „Западна Србија — комплексна географска студија“. До 1974. год. проучио сам сточарство у средњем и северном делу западне Србије. Касније, до краја децембра 1975. год. обавио сам теренска испитивања у јужном делу. Крајем 1975. и почетком 1976. год. спровео сам анкету о стању сточарства по комунама. У 1976. год. прикупљао сам податке о држању стоке на друштвеном сектору и индивидуалним поседима из различитих социјално-имовинских категорија.

Проучавања у 1975. и 1976. год. вршена су материјалним средствима Републичке заједнице науке Србије, а обрада прикупљеног материјала у Географском институту „Јован Цвијић“ Српске академије наука и уметности.

Захваљујем се рецензентима — Др Мирославу Поповићу, редовном професору Економског факултета у Београду, и Др Олги Савић, вишем научном сараднику Географског института „Јован Цвијић“ Српске академије наука и уметности — који су студију препоручили да се објави у институтским издањима.

П и с а ц

У В О Д

Још пре другог светског рата западна Србија била је позната по држању бројне стоке. Године 1940. сељачка газдинства на сваких 100 ха пољопривредног земљишта просечно су држала 2,31 — 6,29 коња, 28,01 — 37,60 говеда, 15,26 — 51,59 свиња и 52,76 — 138,9 оваца. Коњи и свиње су највише држани у шабачком округу, говеда у краљевачком, овце у ужичком, краљевачком и ваљевском. Међутим, у том погледу стање се за време немачке окупације из основа изменило, јер је у периоду од 1941 — 1944. год. западна Србија претрпела огромне материјалне и људске жртве. Само у трнавском срезу, према вредности од 5. априла 1941. год., број крупне стоке био је смањен за 35,483.600 дин., а ситне преко 25,000.000 дин. Укупна ратна штета у стоци на подручју трнавског среза износила је 60,546.600 дин. (1). Борба за ослобођење овог и осталих срезова у чачанском округу трајала је најдуже у Србији и то се посебно одразило на сточарство. Из свих ових срезова непријатељ је већим делом био одвео или уништио стоку, а оно што је остало због оскудице у храни било врло слабо ухрањено (2). Поједина села у овом округу располагала су „само са два пара волова“ (3). Стога се по ратној штети у стоци чачански округ налазио на првом месту (183,506.234 дин.). Крајем 1944. год. процењена штета у осталим окрузима износила је између 114,530.406 и 142,195.888 дин. (4,65).

Услови за држање стоке

Још у периоду обнове и изградње, од 1944—1946. год., месне народне власти биле су предузеле низ мера да се обезбеди висококвалитетна крмна база за сточарство. Међутим, и поред тога у првим послератним годинама проблем исхране стоке био је за дуго времена присутан на поседима већине газдинстава. Главни узрок томе су биле честе сушне године у којима је принос сена и уопште кабасте хране осетно био смањен. Године 1945. у шабачком округу сва је стока била „доста исцрпљена великим радом и нестанком сточне хране“ (5). На подручју Аз-

лио него за пшеницом (6). У рачанском срезу суша је била нанела „незапамћене штете”. У свим насељима која су 1945. год. административно гравитирала Бајиној Башти осећала се несташница сточне хране. Поводом штете које је нанела суша, СК КПС Бајина Башта пише 16. VIII 1945. год. ОК КПС Ужице да „што није докрајчила суша довршио је јак град” (7). СК КПС Ариље, шаљући 3. VIII 1945. год. извештај о раду ОК КПС Ужице, додаје: „У срезу ариљском већина ливада је изгорела од суше” (8). То се донекле може видети и из извештаја ОК КПС Ужице упућеног ЦК КПС 6. IX 1945. год. (9). По том извештају суша је у ужичком округу „смањила принос за 50%, а негде и више, док је сточна храна упропашћена”. Крајем 1945. год. ОК КПС Ужице видео је једини излаз да сачува сточни фонд у слању крупне стоке „да презими у Војводини”. У противном постојала је „опасност да сељаци ... покољу већи део стоке”. На подручју драгачевског среза 28. XII 1945. год. појединци су имали доста сена и продавали га по недозвољеним ценама, јер се у њему осећала „велика оскудица” (141). Децембра исте године у околини Косјерића око 85% домаћинстава није имало сточне хране за два месеца (10). СНО Бајина Башта према расположивим количинама хране није могао да одржи „ни 50% стоке” (11). У Јадру из истог разлога газдинства су била принуђена да увезу 20 вагона сена из Босне (142).

И 1946. год. на подручју ваљевског, шабачког, чачанског и титово-ужичког округа осећала се оскудица у сточној храни. У чачанском округу детелине су биле „жегом опаљене и сем првог откоса мало су пружале помоћи у исхрани стоке”. Због тога су сточари били „принуђени да још у току лета полагају стоци и на тај начин умање оне залихе хране које су им и иначе биле недовољне за зимску прехрану”. Да би се недостаји у исхрани стоке колико толико ублажили извршни одбор чачанског округа повео је био акцију за остављање лисника. На свакој конференцији, збору и у разговору представници власти су говорили и убеђивали пољопривредна газдинства у нужност ове мере (12). Поменуто године СК КПС на подручју чачанског округа развијали су иницијативу код сточара да самостално набављају сточну храну из Војводине и других крајева. У том циљу они су били ангажовали све месне и среске задруге за набавку сточне хране. Сем тога, нису дозвољавали да „угине неко грло а да у селу има сточне хране”. Од оних који су имали крмно биље узимано је и давано „ономе коме прети да стока угине” (13).

Крајем 1947. год. мањак у сточној храни пријавили су Министарству пољопривреде НР Србије ГНО Краљево, Чачак, Шабац, Титово Ужице и десет СНО-а. То су: драгачевски (Гуча), златиборски (Чајетина), јабрански (Лозница), моравички (Ивањица), пожешки (Ужичка Пожега), посавотамнавски (Владимирци), посавски (Обреновац), поперски (Шабац), тамнавски (Уб) и црногорски (Косјерић) (14). Између 1947. и 1950. год. скоро у

Потребе за пашњацима нарочито су биле велике код СРЗ-а на подручју СНО Титово Ужице. Године 1949. СРЗ „Слободан Пенезић” (Никојевић) имала је под пашњацима 93 ха, СРЗ „Вишеслав Бугариновић” (Севојно) 16 ха и СРЗ „Пролетер” (Врутци) 20 ха; остале СРЗ нису имале пашњаке. Исте године у СНО Титово Ужице евидентирани су задружне потребе за 570 ха пашњака. О томе сведоче и захтеви 4 задруге, на основу којих је СНО Титово Ужице тражио од Министарства пољопривреде НР Србије да се уступи на коришћење СРЗ „Љубиша Веснић” (Горјани) 200 ха сувата на Златибору, СРЗ „Пролетер” (Врутци) 200 ха, СРЗ „Вишеслав Бугариновић” (Севојно) 100 ха и СРЗ „Слободан Пенезић” (Никојевић) 70 ха (15). До другог светског рата ови и остали сувати „издавани су у закуп трговцима и богатим људима”. Међутим, отада их углавном користи државни сектор „са својим ... сточарским фармама и економијама” (16). У ОНО Шабац државни пашњаци су у 1946. год. издавани у једногодишњи закуп. Испаша је трајала „од почетка маја па све до првог снега”. Крајем исте године у ОНО Шабац „низијских пашњака” имало је 5633 ха и „брдских” 14.563 ха; укупно 20.196 ха. Најбоље ливаде налазиле су се у СНО Шабац око Добраве, северном делу Мачве, источном и северном делу Посавотамнаве (17).

Услед малих приноса у ратарској производњи, специјално крмног биља, проблем исхране и това стоке на социјалистичком сектору у првим послератним годинама био је присутан у свим СНО-а. У појединим к.о. од овога је било изузетака, али оне битније нису мењале ситуацију на подручју СНО-а. Године 1950. многе сељачке радне задруге примиле су из откупа велики број мршавих свиња за тов, као што је, на пример, био случај у СНО Ваљево, Лозница, Богатић, Осечина, Владимирци, Обреновац, Шабац и другим. Међутим, како оне својом властитом производњом нису могле у потпуности да обезбеде потребну количину кукуруза за тов, разлика им је обезбеђена „из житног фонда”. Само задругама на подручју титово-ужичке административне и привредне области недостајало је преко 6,5 хиљада метарских центи кукуруза за тов 1620 свиња. По предлогу Министарства пољопривреде НР Србије њима је Управа за житарице Министарства државних набавки НР Србије испоручила 6539 мц кукуруза за тов свиња (18). У београдској административној области на подручју СНО Богатић овај недостатак кукуруза у 1950. год. износио је 15.660 мц. Обреновац 2226 мц, Владимирци 642, Шабац 1430 мц, Ваљево 88 мц, Лозница 9 мц и Осечина 80 мц (19).

СРЗ-е на подручју СНО Осечина у 1950. год. имале су 44.340 кг сена, 80.900 кг сламе и 69.000 кг кукурузовине за исхрану 26 коња, 150 говеда, 340 оваца и 145 свиња. Зато је у свим СРЗ-а, по наређењу СНО-а, било заведено рационално коришћење сточне хране. Сецкање сламе и шаше било је „обавезно за све СРЗ”. Јер, задругама је недостајало за прехрану стоке 71.000

8700 кг овса и 29.000 кг кукуруза (20). И у осталим СНО-а била је слична ситуација. Покушај СНО Титово Ужице да путем сејања пострних усева увећа производњу сточне хране код СРЗ-а није успео „услед суше“ (21). У СНО Крупањ задружна приплодна стока држана је на планинским пашњацима. Међутим, већину крупне стоке у СРЗ-а на подручју овог СНО-а чинила је радна стока и била „на шталском храњењу“ (22). Посебно тешка ситуација била је у Азбуквици и околини Бајине Баште. Године 1950. на подручју СНО Љубовија биле су разоране „готово све површине земљишта које су наводњаване и одакле је се могла да скине већа количина сена која би могла да подмири потребе исхране постојећег сточног фонда“ (23). У првом кварталу 1950. год., под пов. бр. 1279, Повереништво за пољопривреду СНО Бајина Башта пише Министарству пољопривреде НР Србије у Београду: „Уколико располажете и најмањим количинама сточне хране ма које врсте, молите се да нам доделите“ (24). Према оцени СНО Ваљево, у јесен 1950. год. на његовом подручју са сточном храном су најбоље стајали приватни и државни сектор локалног значаја, што се не би могло рећи за задружни. У овом СНО-у, наиме, недостатак сточне хране постојао је само код економије земљорадничке задруге (25).

На подручју СНО Бајина Башта у 1950. год. газдинства су продавала стоку „услед ... суше, која је много смањила принос сточне хране“ (26). Исте године у скоро свим СНО-а произведена сточна храна била је недовољна не само за стоку која је била планом предвиђена да се држи већ и ону у матичном запату. Проблем исхране стоке у 1950/51. год. био је врло озбиљан и његово решење најважнији задатак свих СНО-а (27). У кабастој храни оскудевала су и пољопривредна добра, а нарочито фарме. Поменуће године фарми „Партизанске воде“ недостајало је 94 вагона сена за прехрану стоке (28). Највећи мањак кабасте хране био је у СНО Краљево. Како је у насељима овог СНО-а производња износила 49.839 тона, а потребе 107.301 тону, то значи да је мањак кабасте хране прелазео цифру од 57 хиљада тона (27).

У 1950/51. год. мањак кабасте хране на подручјима појединих СНО-а износио је у тонама (27): Ваљево — 41.411, Лозница — 19.534, Богатић — 15.649, Мионица — 28.005, Осечина — 28.538, Владимирци — 15.198, Обреновац — 11.092, Шабац — 22.708, Крупањ — 23.276, Уб — 25.180, Краљево — 57.462, Љубовија — 31.119, Ариље — 32.851, Гуча — 41.026, Чајетина — 37.518, Чачак — 53.186, Ивањица — 49.531, Пожега — 38.622, Бајина Башта — 36.786, Титово Ужице — 47.914 и Косјерић — 27.356. Међу градским насељима највећи мањак сточне хране осећао се у Титовом Ужицу — 2709 тона; најмањи у Чачку — 1235 тона. У осталим градским насељима овај мањак је износио од 1587 (Шабац) до 2020 тона (Ваљево).

Савети за пољопривреду СНО-а преко актива Савета за пољопривреду и Одбора за сточарство при земљорадничким задругама МНО-а утврдили су да је са пољопривредне стоке у 1950/51. год.

на подручју западне Србије недостајало 691.331 тона кабасте хране. Код обрачунавања снабдевености сточном храном појединих МНО-а били су узети у обзир сви извори сточне хране. Стога су стручне екипе СНО-а и МНО-а биле предузеле потребне мере да се рационално користи сточна храна и завеле строгу штедњу. Међутим, све предузете мере биле су недовољне и под контролом Повереништва за пољопривреду СНО-а у свим МНО-а смањен је сточни фонд код приватног сектора. Реч је о шкартирању непродуктивних грла. Исти је случај био и на осталим секторима. Још 1950. год. приликом доношења плана сточарске производње за 1951. Министарство пољопривреде НР Србије упутило је препоруке свим СНО-а да због суше смање сточни фонд на државним пољопривредним добрима и код сељачких радних задруга у оном обиму колико им недостаје сточна храна. Сем тога, предложило им је да што пре предузму мере ради обезбеђења сточне хране у наредном периоду и понудило извесна решења којима ће се она увећати. Корак напред у остваривању овог подухвата представљало је увећење у сетву крмних биљака које до тада нису сејане, обавезна мелиорација стално зелених површина, оснивање нових пашњака са добрим травама, сушење сена луцерке и других махуњача на „бркљама“, млевење легуминоза у брашно и силирање кабасте хране. У исто време, Министарство пољопривреде НР Србије препоручило је свим СНО-а да увећају производњу крмног биља на ораницама (27).

И кроз сетвене планове Министарство пољопривреде НР Србије настојало је да се обезбеди сточна храна. Приликом усвајања, сугерисало је да се сеју што више детелина и луцерка, које су у многим к.о. биле запостављене, усклади производња са потребама, односно обезбеде довољне количине хране за целокупан сточни фонд. Један број СНО-а је, међутим, и пре ових препорука самостално увећавао сетвене планове за крмно биље, као што је био случај, на пример, са Краљевом и другим. Према оквирном плану СНО Краљево је требало да засеје 521 ха са крмним биљем у 1950. год. Међутим, ова „површина била је доста мала, па је овај одбор повећао на 713 ха. Ово повећање извршено је понајвише у корист црвене детелине“ (29).

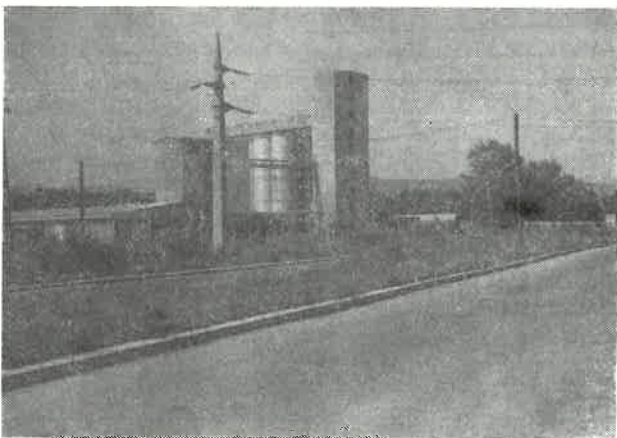
Пред укидање административног система управљања привредом до 20.000 тона кабасте хране производило се у СНО Осечина, Крупањ, Љубовија, Ариље, Гуча, Чајетина, Пожега, Бајина Башта и Косјерић; од 20.000—40.000 тона — СНО Лозница, Мионица, Чачак, Ивањица, Краљево и Титово Ужице; од 40.000 — 60.000 тона — СНО Ваљево, Владимирци, Обреновац, Шабац и Уб; преко 60.000 тона — СНО Богатић. Шабац је заузимао прво место међу градским насељима, са 2601 тоном. На другом и трећем месту налазили су се Чачак и Ваљево, са 926—1095 тона. У к.о. Титово Ужице ова производња је износила 468 тона (27).

Између 1951. и 1975. год. у циљу унапређивања сточарства дошло је до знатних измена у структури искоришћавања пољопривредних површина. Последњих десетак година већа сетва крмног биља на ораницама, подизање вештачких ливада и ме-

лиорација пашњака, уз расну измену састава стоке, у знатном броју к.о. постала је основа за модерно интензивно сточарство. Преко 15% свих ораничних површина користи се за сетву крмног биља. Године 1974. укупна производња детелине и луцерке износила је 2,744.229 мц. У већини комуна преовлађује производња детелине за исхрану стоке (Ваљево, Лајковац и др.).

До 15% ораничних површина под крмним биљем имају комуне Лајковац, Уб, Бајина Башта, Косјерић, Ивањица, Богатић, Владимирци, Мали Зворник и Шабац; од 15—20% — Обреновац, Ваљево, Мионица, Ариље, Пожега, Титово Ужице, Коцељево, Крупањ, Лозница и Љубовија; преко 20% — Осечина, Чачак, Лучани, Краљево и Чајетина. Комуне Шабац и Краљево највише производе луцерку. У првој комуни производња овог биља износи 212.943 мц; док у другој — 181.161 мц. И у једној и у другој комуни производња детелине у 1974. год. прелазила је 230.000 мц. У осталим комунама производња луцерке креће се од 4396 (Бајина Башта) до 157.928 (Богатић) мц.

На сваких 100 ха стално зелених површина газдинства просечно држе 4,8 коња, 163,97 говеда, 257,12 свиње и 229,28 оваца. Године 1974. производња сена износила је 3,813.344 мц, од чега са ливада 74,88% и пашњака 25,12%. Преко 90% производње сена потиче са стално зелених површина у поседу газдинстава индивидуалних произвођача. У три комуне: Ваљево, Краљево и Ивањица производи се 1,419.548 мц сена; остатак од 2,393.796 мц отпада на све остале комуне.

Сл. 1. — Фабрика сточне хране у Ваљеву

Године 1974. до 50.000 мц сена са ливада произведено је у СО Обреновац (17.975 мц), Лајковац (38.881 мц), Богатић (2455 мц), Владимирци (38.556 мц), Коцељево (17.633 мц), Крупањ (33.746 мц), Лозница (18.886 мц), Љубовија (23.840 мц), Мали Зворник (11.938 мц) и Шабац (35.012 мц); од 50.000—100.000 мц — СО Мионица (68.252 мц), Осечина (75.790 мц), Уб (56.359 мц)

и Ариље (87.288 мц); од 100.000—200.000 мц — СО Бајина Башта (148.371 мц), Косјерић (133.630 мц), Пожега (190.416 мц), Чајетина (185.918 мц), Лучани (191.769 мц) и Чачак (178.047 мц); преко 200.000 мц — СО Ваљево (203.152 мц), Краљево (479.692 мц), Титово Ужице (209.078 мц) и Ивањица (409.016 мц).

И жита се у западној Србији користе као сточна храна; управо сељачка газдинства скоро сав произведен кукуруз и једну мању количину стрних жита користе за прехрану и тов стоке. Томе има више узрока. Најважнији је тај, што она у условима комуналног система кроз тов стоке најбоље уновчавају жита; као последица тога поједина пољопривредна газдинства већи део ратарске производње подређују сточарству. То је нарочито случај у северним деловима западне Србије, који се по производњи жита и сточне хране сврставају у важније произвођаче државе. Године 1974. само индивидуална газдинства на подручју ООУР Специјално газдинство за пословну сарадњу са произвођачима на селу „Обреновац“ у СО Обреновац утрошила су за исхрану стоке 1,097.819 мц разне сточне хране. Од тога отпада на кукуруз 144.444 мц, пшеницу 19.661 мц, раж 728 мц, овас 2525 мц и јечам 7862 мц; остатак од 922.599 мц чини сено (321.452 мц), силажни кукуруз (13.181 мц), кукурузовина (396.413 мц), лист и глава шећерне репе (9169 мц), овсена слама (4922 мц), суви репини резанци (4219 мц), сунцокретова сачма (208 мц), пшеничне мекиње (19.661 мц) и разни увозни концентрати (153.374 мц).

На подручју западне Србије инвестицијама у производњи сточне хране се придаје посебан значај. Тако је у 1975. год. Регионални фонд за унапређивање сточарства са седиштем у Ваљеву исплатио на име регреса за семе трава 603.457,15 дин., што је преко 25% од укупно његових расположивих средстава. У овој години највише регреса за семе трава добио је ИПК „Србијанка“ (143.395,15 дин.), затим „Подгорка“ у Осечини — 99.000,00 дин. и ПИК „Уб“ (ООУР кооперација) — 89.760,00 дин. (152,4). На исти начин Подрински регионални фонд засновао је у 1975. год. преко 700 ха вештачких ливада за производњу сена и семена. Сем тога, поставио је 13 огледа са травама и луцеркама; укупан износ регреса износио је 678.845,00 дин. (154,6).

У 1976. год. Регионални фонд за унапређивање и стабилизацију сточарске производње у Краљеву за заснивање 3000 ха ливада требао је да инвестира 2,100.000,00 дин. Посебну предност код добијања регреса имала су газдинства са друштвено уговореном сточарском производњом (155,17). Супротно њему, фонд у Титовом Ужицу своја расположива средства усмерава „за регресирање објеката за производњу и припрему квалитетније сточне хране... и награђивање произвођача који постижу запажене резултате у производњи“ (153,1).

Још у првим годинама после увођења комуналног система на подручју титово-ужичког региона почеле су да се подижу вештачке ливаде под утицајем Пољопривредне станице. Послед-

ње две-три године у к.о. Заовина на подручју СО Бајина Башта и многим другим скоро сваком газдинству „прељети” по 3000 — 4000 кг сена.

*
*   *
*   *

У послератном периоду, с обзиром на извршене промене у економско-социјалној структури становништва, број оних који се баве сточарством осетно је смањен. Но, ипак, с обзиром на значај сточарства у склопу целокупне привреде и навике произвођача, он је — као и у осталим деловима Србије — још увек релативно велики. За период после ослобођења значајна је појава све већег стајског начина држања стоке, који је у условима западне Србије рентабилан и, као такав, омогућава реализацију веће производње. Међутим, иако је дошло до битних измена у начину држања стоке, у појединим годинама после увођења комуналног система газдинства претежно производе сточарске производе за натуралну потрошњу, јер друштвени сектор није у могућности да отупи тржни вишак по стимулативним ценама. Реално је очекивати да ће се ова супротност у догледно време превазићи по већ утврђеним комуналним програмима, потпомогнутим системским мерама и економским решењима.

До 50% од укупног активног становништва бави се сточарством и осталим пољопривредним гранама у комунама Краљево, Титово Ужице, Чачак, Лозница и Мали Зворник; од 50—60% — Обреновац, Ваљево и Шабац; од 60—70% — Пожега; од 70—80% — Ариље, Чајетина, Ивањица, Лучани, Љубовија и Лајковац; преко 80% — Мионица, Осечина, Уб, Бајина Башта, Косјерић, Богатић, Владимирци, Коцељево и Крупань.

Још од пре другог светског рата, иначе, приватни сектор држи највећи број стоке. У том сектору, по комунама, највећи је број оних домаћинстава која имају посед до 5,00 ха. Једна осмина комуна, уствари, има преко 50% домаћинстава са поседом изнад 5,01 ха, а преостале претежно више од 50% са поседом до 5,00 ха. И у једним и другим комунама поседовна структура је предодређена за знатну тржишну производњу сточарских производа.

Међу друштвеним пољопривредним организацијама, које имају своје фарме стоке, ПК „Београд” заузима прво место, а затим долазе друге. У њиховим ООУР-а стока се држи на савремен начин. Нарочито је велики број ових организација у равничарском делу западне Србије.

РАЗВОЈ СТОЧАРСТВА У ПРВИМ ПОСЛЕРАТНИМ ГОДИНАМА

Мере за унапређивање сточарства. — Одмах после ослобођења месне народне власти су почеле да предузимају мере „да се сточарство обнови и ... квалитет поправи” (30). У свим СНО-а, од 1944—1946. год., основане су припусне и среске пољопривредне станице општег типа. Последњим станицама стављено је у задатак да постану центри за побољшавање квалитета стоке (31). Производња добре приплодне стоке поверена је земаљским пољопривредним добрима „Мачва” (Шабац), „Карановац” (Краљево) и „Сава” (Њељин) (32). Још у пролеће 1945. год. ИО ОНО Шабац предузео је био мере да се у сарадњи са Министарством пољопривреде НР Србије „од приплодних грла ... оснује ергела у Шапцу са испоставом у Лозници” (33). Крајем исте године на подручју свих ОНО-а урађени су били планови сточарске производње за 1946. (34).

Јуна 1945. год. у свим ОНО-а спроведена је била акција „да се обнове старе сточарске задруге ... по могућству оснивају ... нове, како би се што боље деловало на обнову посрнулог сточарства” (35). Међутим, поред свега тога сточарство је у првим послератним годинама трпело велике губитке услед сточних болести, недостатка сточне хране (30) и лекова. У првом кварталу 1945. год. чак је на скупштини ужичког округа званично констатовано да „за стоку уопште немају лекова и серума” (5). На подручју ОНО Ужице до 13. VIII 1945. год. било „је настрадало од заразе 2040 грла од којих највише оваца, па свиња, а најмање говеди” (36). У рачанском срезу на подручју појединих к.о. број угинулих свиња за неколико дана достигао је цифру од 100 (11). Посебно је тешка ситуација била у ОНО Ваљево. У овом ОНО-у, наиме, сточарство је трпело највеће штете од болести и ветеринарска служба била најслабије заступљена (35).

Набавка стоке из других крајева у земљи и иностранству. — У 1945, 1946. и 1947. год., по диспозицијама Министарства пољопривреде и шумарства НР Србије, западна Србија је примила преко „УНРРЕ” 564 коња и 77 говеда у вредности од 2,488,288,10 дин. Набавку и отпрему назначене стоке извршило је Државно предузеће „Живинопроект” из Љубљане. Говеда је добио Сточарски завод „Златибор” (Титово Ужице). Највећи број коња преузео је ОНО Шабац — 226. Остатак од 338 коња углавном је додељен ОНО Чачак, СНО Титово Ужице, ОНО Ваљево, СНО Краљево, ОНО Титово Ужице и СНО Мионица (37).

Године 1945. газдинства из западне Србије добила су релативно велики број коња од војних јединица. По распореду ЈНА само ОНО Шабац требао је да прими „1000 коња, 394 ама и 198 кола”. До 24. априла 1945. год. он је примио „и поделио у народ 480 коња” (38). У септембру 1945. год. ОНО Шабац је преузео од XI ударне дивизије 15 приплодних пастува и доделио „среским народним одборима, да их доделе пољопривредницима којима су најпотребнији” (39).

Између 1946. и 1950. год. приплодна стока за потребе газдинстава у западној Србији набављана је на сајмовима у Србији или увожена из Чехословачке, Мађарске и Швајцарске. Крајем 1947. год. од набављене рогате стоке из Чехословачке уступљено је пољопривредном добру „Мачва“ (Шабац) 6 бикова, 70 крава и 150 јуница, Земаљској ергели „Гучево“ (Лозница) 30 крава, 2 бика и 50 јуница, а Пољопривредном добру „Рибница“ (Краљево) 102 јунице (40). У априлу 1948. год. Министарство пољопривреде НР Србије од рогате стоке коју је увезло из Швајцарске, а на предлог Управе за сточарство Главне дирекције пољопривредних добара НР Србије, доделило је сточарској фарми „Партизанске воде“ 2 говечета и СНО-а 5 грла (41). Током јула 1948. год. на сајмовима у Србији откупљено је 27 бикова за потребе газдинстава у СНО Чачак. Од тога је 21 бик набављен на сајму у Лапову; осталих 6 бикова купљени су на сајму у Великој Плани (42). Годину дана касније, 1949., ССЗЗ Титово Ужице био је заинтересован да купи 20 приплодних бикова монтафонске расе и толики број крава и јуница способних за приплод ради унапређивања говедарства на свом подручју (43). Јула 1949. год. са Покрајинског имања у Хоргошу додељена су Земаљској сточарској фарми „Партизанске воде“ 4 мерино овна, СНО Титово Ужице 2, СНО Чачак 4, СНО Гуча 2 и СНО Краљево 3 (44).

Године 1948. приплодни бикови за унапређивање говедарства на подручју СНО Чачак набављени су у Лапову од Шошкић Милоша, Николић Данила, Милановић Драгоја, Тодоровић Јована, Антонијевић Селимира, Тодоровић Владимира, Милановић Милана, Обрадовић Борба, Милаковић Јеремије, Ивановић Животе, Николић Војислава, Томић Борисава, Малиновић Александра, Ивковић Богомира, Марковић Владислава, Милановић Војислава, Миличић Тихомира, Солунац Светислава, Николић Владимира, Пантић Данила и Јанковић Милутина; Великој Плани — Марковић Божидара; Марковцу — Бркић Животе; Малом Селу — Вучковић Чедомира, Голубовић Славка, Стојановић Милке и Милошевић Видоја (42).

И приплодне свиње увожене су из иностранства. У новембру 1947. год. за потребе газдинстава у СНО Обреновац и Уб увезено је 7 нерастова из Мађарске (45). Међутим, и поред тога питање довољног броја бикова, пастува и овнова било је врло актуелно и постојао „мањак у броју, нарочито у квалитету“ (46) и на поседима СРЗ-а. Последње нису биле у могућности да се снабду приплодним стоком са подручја СНО-а на коме су се налазиле. У другом кварталу 1949. год. Повереништво за пољопривреду СНО Богатић чак је званично обавестило Министарство пољопривреде НР Србије како није у могућности да оствари оперативни план набавке приплодне стоке „на терену“ (47). Исти је случај био и у многим другим СНО-а. Године 1949. СРЗ „Брана Нишчевић“ у Семењеву (Чајетина) дат је кредит за набавку стоке у износу од 200.000 дин. (48).

Пасминска рејонизација стоке. — Још одмах после другог светског рата извршена је пасминска реонизација стоке у западној Србији. У СНО Богатић, Шабац, Обреновац, Уб, Владимирци, Пожега, Чачак и Краљево окружни народни одбори завели су били обавезно држање енглеских полукрвних коња; осталим „брдских“ и „арапских“. Од 1947. год. по предлогу Министарства пољопривреде и шумарства газдинства на подручју СНО Лозница, Крупањ, Каменица, Љубовија, Бајина Башта, Косјерић, Ваљево и Мионица искључиво су требало да узгајају колубарско говече; СНО Богатић, Шабац, Обреновац, Чачак, Краљево, Владимирци и Уб — сименталско говече; СНО Пожега, Титово Ужице, Чајетина, Ариље, Гуча и Ивањица — сиво-смеђе говече. Године 1946. поменуто министарство је на подручју западне Србије издвојило три пасминска реона свиња — „ласасте мангулице“, „беле мангулице“ и „беле свиње“. Први реон обухватао је СНО Богатић, Шабац, Владимирци и Лозница; други — СНО Уб и Обреновац; трећи — СНО Крупањ, Каменица, Мионица, Љубовија, Ваљево, Косјерић, Бајина Башта, Пожега, Чачак, Гуча, Титово Ужице, Чајетина, Ариље, Краљево и Ивањица. У СНО Богатић, Шабац, Владимирци, Лозница, Уб, Обреновац, северним деловима СНО Крупањ, Ваљево и Мионица форсирано је гајење мерино, цигаје и хемшир овце; осталим углавном држање домаће овце (49). На подручју СНО Бајина Башта искључиво је гајена праменка. Године 1949. она је била „у многоме дегенерисана ... врло ситна и са слабом вуном“. Просечна стрижа вуне износила је „800 гр по овци“ (50).

Откуп стоке за социјалистички сектор. — У 1948. и 1949. год. вршен је „појачан откуп“ стоке од приватног сектора и из истог издвајана приплодна грла за потребе социјалистичког сектора. Између 18. и 20. новембра 1948. год. приликом откупа стоке на подручју СНО Чачак издвојено је 70 грла у типу буша и дато Земаљском пољопривредном добру „Партизанске воде“ у Чајетини (51).

Из „појачаног откупа“ стоке СНО Титово Ужице, по одобрењу Министарства пољопривреде НР Србије од 9. III 1949. год., могао је да набави 55 крава и 2600 оваца. Касније, приликом израде дефинитивног плана, овај број стоке је знатно увећан. Наиме, у сарадњи са Среским савезом и Планском комисијом, а после оснивања нових СРЗ-а и задружних економија СНО Титово Ужице је израдио дефинитиван план потреба за производном и осталом стоком. Крајем марта 1949. год. ове потребе су износиле 80 приплодних крава, 23 бика, 2 пастува, 4650 оваца, 60 овнова, 8 нерастова, 10 волова и 18 радних коња. Из овог разлога је Повереништво за пољопривреду СНО Титово Ужице тражило 31. III 1949. год. од Управе за сточарство при Министарству пољопривреде НР Србије, под пов. бр. 44, да му накнадно одобри наобвку из појачаног откупа још 48 приплодних говеда, 2 пастува, 2050 оваца, 60 овнова, 8 нерастова, 10 волова и 18 радних коња (52).

Године 1948. на поседима пољопривредних добара и установа земаљског и локалног значаја смештен је већи број приплодних и товних свиња „откупљених из народа” у циљу јачања државног сектора у сточарској производњи. План расподеле откупљених свиња за земаљска пољопривредна добра изгледао је овако: „Гучево” — 180 приплодних крмача, 150 назимица и 1000 мршавих свиња; „Ранковићево” — 160 приплодних крмача, 100 назимица од 20—30 кг и 4000 мршавих свиња; „Мачва” — 160 приплодних крмача, 200 назимица и 1500 мршавих свиња; „Младост” (Скеља) — 180 приплодних крмача, 100 назимица и 1000 мршавих свиња (53). Само на подручју СНО Шабац откупљене су „из народа” у 1948. год. 744 свиње и смештене „на 2 места и то: у забрану-шуми ГНО-а . . . 644 . . . и граду по кафанским шталама 1000 . . . крмача са прасцима” (54). У СНО Пожега овај откуп је износио 539 свиња (55); СНО Обреновац — 3357 свиња (56); СНО Осечина — 1695 свиња (57). Колико су локална добра и сељачке радне задруге примиле свиња из специјалног откупа види се из ових бројки за подручје СНО Титово Ужице: СРЗ „Слободан Пенезић” (Никојевић) добила је 80 свиња; СРЗ „Вишеслав Бугариновић” (Севојно) — 96; Среска пољопривредна економија (Јуково Село) — 77; Среско предузеће „Андрија Буровић” (Поникве) — 44; укупно 297 свиња (58).

Између 20. VII и 1. VIII 1949. год. у СНО Ваљево откупљено је било 686 говеда, 2100 оваца, 198 коза и 102 дебеле свиње (59). У осталим СНО-а такође је био знатан откуп. Од 10. VII до 20. VII 1949. год. на подручју СНО Љубовија он је износио 92 говечета, 162 овце, 32 јагњета, 46 коза и 16 свиња (60). Последњи СНО донео је у октобру 1949. год. план откупа за социјалистички сектор по коме је требало да откупи 800 приплодних оваца. У првим данима новембра он је откупио 822 овце и уступио сељачким радним задругама (61).

И из откупа по „везаним ценама” издвајана је приплодна стока и давана социјалистичком сектору. Али, овај откуп није имао неки већи значај за квалитативно побољшавање сточарства. Прво, што је овај вид откупа био релативно мали. Друго, што је „откупљена стока по везаним ценама најчешће била кржљава”. Између 21. и 29. II 1949. год. откупно одељење при СНО Љубовија по везаним ценама је откупило 2968 кг ситне и крупне стоке. Од целог овог контингента СНО није успео да издвоји ни једно приплодно грло (63).

Из специјалног или откупа по везаним ценама стока није увек остајала на подручју СНО-а. Разлог — на основу диспозиција Министарства пољопривреде НР Србије она је често пута транспортована ван среске територије или западне Србије (64).

У послератном периоду, у условима обнове сточарства стока је изложена и у опустошена насеља ван западне Србије. Године 1945. СК КПС Ариље агитовао је да газдинства добровољно дају стоку за подизање сточарства у местима где је непријатељ уништио целокупан сточни фонд. Између 1. VI и 15. VI 1945.

год. на подручју СК КПС Ариље у том циљу у виду поклона сточари су дали 455 јагњета. Од тога отпада на општину Ариље 14 јагњета, Крушчица 30, Бјелуша 50, Висока 42, Добраче 46, Радубуђе 58, Латвица 50, Бреково 35, Вране 40 и остале 110 (145).

Продуктивност и рентабилитет задружног фонда стоке. — До 1948. год. задружни фонд стоке, који се стварао од улога задругара и куповином на слободном тржишту, био је минималан. На задружним поседима налазио се нарочито мали број говеда, једно због мање понуде рогате стоке на тржишту, а друго због високих продајних цена (65). Због тога однос броја стоке и сточарске производње на задружном сектору није био усклађен према осталим пољопривредним гранама. Сем тога, задруге су биле више оријентисане на ратарску производњу где су могле да спроведу механизацију до максимума. У сточарству то није био случај. Бар у већем броју ондашњих задружних пољопривредних организација. Услед недовољне механизације и нестабилне производње сточне хране задружне организације нису остваривале задовољавајућу продуктивност и рентабилитет, па су се зато незнатно бавиле сточарством. То им је наносило озбиљне штете, јер је спори развитак сточарства имао знатног утицаја на њихово економско учвршћење. Због тога су се власти заложиле да унапреде сточарство на задружном сектору и „комплетирају га стоком”. У заједници са Комитетом за задругарство и Савезом земљорадничких задруга, средином 1948. год., Управа за сточарство при Министарству за пољопривреду НР Србије израдила је била план за производњу приплодног материјала и приступила формирању припусних станица или сточарских фарми при задружним организацијама (66). У 1949. год. поменута управа је преко СНО-а предузела мере да се приплодна стока обавезно држи на индивидуалним поседима, заштити од клања и са окућница задругара искључиво контрахира за задружни сектор. Сем тога, планска комисија урадила је нормативе о обавезном држању стоке по 1 ха на задружном сектору, који је морао да се оствари до 1951. год. (64).

Године 1950. ради остварења одређеног минимума сточног фонда код сељачких радних задруга заведен је обавезан годишњи прираштај који су оне морале да остваре од властитог стада. У појединим СНО-а проценат обавезног годишњег прираштаја говеда износио је 8—10, оваца 15—18 и свиња 35—40. На сваких 100 ха пољопривредног земљишта СРЗ-е су биле обавезне да држе 35—40 говеда, 35—180 оваца и 27—76 свиња. Највећи број говеда на 100 ха биле су обавезне да држе СРЗ-е у СНО Ваљево, Богатић, Обреновац, Владимирци, Шабац, Пожега и Косјерић — 40 грла: оваца — СНО Ваљево (130), Љубовија (150), Гуча (105), Чајетина (120), Ивањица (120), Титово Ужице (120) и Косјерић (180); свиња — СНО Богатић (76), Обреновац (61), Шабац (68) и Краљево (53). Процент обавезног годишњег

носио је код говеда 8, оваца 18 и свиња 35. У СНО Лозница овај проценат је износио код говеда 9, оваца 17 и свиња 35 (27).

Обавезно држање стоке на приватном сектору. — У првим послератним годинама једна од препрека бржег развоја сточарства на приватном сектору био је обавезан откуп стоке и сточарских производа. Он је заведен после ослобођења 1945. год. као принудна мера: једно због увећаних потреба за сточарским производима и смањене производње, а друго ради правилније расподеле производа нужних за живот (68). Још у првој половини 1945. год. друштвено-политички фактори истицали су да је откуп заштита од монополистичког положаја индивидуалних произвођача у снабдевању тржишта са пољопривредним производима. Крајем јуна 1945. год. ОК КПС Чачак пише СК КПС Љубић да „овај откуп, важи само за оне, који вишкова имају” (69). Колики је био откуп меса у 1945. год. види се из разреза за подручје ОНО Ваљево (35): СНО Ваљево био је обавезан да испоручи 406.000 кг меса, Уб — 655.000 кг, Мионица — 439.000 кг, Каменица — 356.000 кг и Обреновац — 510.000 кг; укупно 2.366.000 кг. Од 233.000 кг масти, 80.000 кг испоручила су газдинства из СНО Уб. У другој половини 1945. год. на подручју ОНО Ваљево били су велики разрези стоке и сточарских производа „за снабдевање војске” (35).

Још 1949. год. да би се одржало постојеће стање сточног фонда на приватном сектору, очувао подмладак, повећала продуктивност и производња сточарских производа заведено је обавезно држање одређеног броја врста и категорија стоке од стране сваког пољопривредног домаћинства. Задужења су утврђивали МНО-и према економској снази газдинства, његовим расположивим површинама под крмним биљем, стално зеленим површинама и тренутном стању сточног фонда који држи на поседу. У СНО Ваљево, на основу одлуке Извршног одбора, сва су насеља била разврстана у седам категорија како би МНО-и имали оријентацију при задужењу појединих домаћинстава. Ради што правилнијег утврђивања задужења формиране су биле и посебне комисије, чији су чланови били референт за откуп, пољопривреду и два одборника. Планови укупног обавезног држања стоке и сточарске производње нису били исти за све СНО-е. Године 1950. план СНО Ваљево за сва три привредна сектора изгледао је овако (72): 688 коња, 22.081 говече, 19.354 свиње, 67.377 оваца, 80.080 живине, 3302 кошнице, 65.572 хл млека, 56,5 тона вуне, 3.909.140 јаја и 16,1 вагон меса.

Године 1950. категорије појединих домаћинстава за обавезно држање стоке на приватном сектору утврђиване су према величини обрадиве површине и папњака (73). На подручју појединих СНО-а приликом задуживања домаћинстава није довољно вођено рачуна о њиховом тренутном бројном стању сточног фонда. У Азбуковици све до 14. VII 1950. год. „није извршено задуживање домаћинстава по питању обавезног држања стоке”

је домаћинство имало приличан број стоке смањено је задужењем за 50% а негде је задужено домаћинство преко његове могућности” (74). У СНО Бајина Башта многа газдинства су продавала стоку услед суше, јер нису могла да је исхране, па су власти због тога тешко остваривала задужења. Од 6617 газдинстава, 5955 су добила решења до 14. VIII 1950. Почетком исте године газдинства у рачанском срезу имала су 14.622 говечета, 45.627 оваца и 7083 свиње. По задужењу број говеда је увећан на 15.135, оваца 49.502 и свиња 7765 (75).

Сточни фонд по секторима власништва. — На почетку 1949. год. у западној Србији налазило се 6,02% од укупног броја коња на подручју НР Србије, 18,20% говеда, 15,64% оваца и 14,05% свиња. СНО Богатић имао је најразвијеније коњарство. Овде се налазило 5268 коња (21,72% од укупног броја). Ваљевски срез био је једно од ретких подручја чији су становници држали преко 30.000 (31.616) говеда на 82.482 ха. Читава западна Србија имала је на државном сектору 10.272 овце, задружном 3856 и приватном 853.077. Само у шест СНО-а газдинства су држала више од 20 хиљада свиња. То су: Богатић (41.379), Обреновац (23.913), Шабац (27.548), Уб (22.603), Краљево (20.314) и Чачак (20.240). Какво је било учешће социјалистичког сектора у укупном сточном фонду, показује податак да је он на почетку 1949. год. располагао са 5,49% коња, 0,99% говеда, 1,64% оваца и 5,17% свиња (77).

Судећи по броју стоке, нарочито у равничарском к. о., најразвијеније сточарство на приватном сектору у 1949. год. имала су газдинства са поседом преко 2,01 ха. У СНО Пожега газдинства са поседом до 2,00 ха држала су 2,83% коња, 6,00% говеда, 6,81% оваца и 6,90% свиња; од 2,01—5,00 ха — 17,00% коња, 27,82% говеда, 26,22% оваца и 28,33% свиња; од 5,01—8,00 ха — 14,98% коња, 23,34% говеда, 21,04% оваца и 23,70% свиња; од 8,01—10,00 ха — 14,12% коња, 10,46% говеда, 9,69% оваца и 10,14% свиња; преко 10,01 ха — 50,43% коња, 31,53% говеда, 35,25% оваца и 28,16% свиња. Остатак сточног фонда на приватном сектору припадао је газдинствима члановима СРЗ-а, непољопривредним и домаћинствима пољопривредним без власите земље. У СНО Бајина Башта газдинства са поседом од 5,01—8,00 ха држала су 10,96% коња, 21,28% говеда, 19,85% оваца и 22,42% свиња. На сваких 100 индивидуалних газдинстава у СНО Титово Ужице на почетку 1949. год. долазило је 13,13 коња, 287,07 говеда, 724,76 оваца и 118,04 свиње, а Косјерић 4,19 коња, 290,41 говече, 913,05 оваца и 133,25 свиња (76).

По укупном броју стоке социјалистички сектор налазио се на другом месту у 1949. год., и то у апсолутном броју. Највећи број коња имала су државна пољопривредна добра и друге државне установе (884 према 231 грло на задружном сектору). Иза СНО Лозница са 125 грла највећи број коња налазио се на државном сектору у СНО Обреновац (105). У осталим СНО-а

у погледу броја истицало се Краљево са 191 грлом. То је услед тога, што су се на његовом градском подручју налазиле бројне државне пољопривредне установе уређене и снабдевене шталама за држање приплодне стоке. У јануару 1949. год., према подацима за СНО-е, на подручју читаве западне Србије државни сектор је држао 79,28% од укупног броја коња социјалистичког сектора, 72,19% оваца, 51,35% говеда и 73,10% свиња. По територијалним јединицама највећи број говеда на државном сектору био је у СНО Лозница (211), Обреновац (212) и Чајетина (221); оваца — СНО Гуча (197), Лозница (100), Чајетина (7902), Ивањица (166) и Титово Ужице (354); свиња — СНО Лозница (1925), Ваљево (146), Обреновац (2795), Уб (105), Гуча (248), Чајетина (250), Чачак (137) и Титово Ужице (158). У градским насељима овај број је износио од 304 (ГНО Ваљево) до 4832 (ГНО Шабац) (77).

10. IX 1949. год. задружни сектор у ужичкој области имао је 290 коња, 1575 говеда, 842 свиње и 3848 оваца. На сваких 100 ха пољопривредне површине сељачке радне задруге су држале 3,4 коња, 18,7 говеда, 10,0 свиња и 45,7 оваца (65).

Јануара 1949. год. око 26,90% свиња на социјалистичком сектору држале су СРЗ-е. Овај проценат био је нарочито висок у житородним к. о. Највећи број свиња имале су задруге у СНО Богатић (1443). Иза њега као други по реду по укупном броју задружних свиња долазио је СНО Уб (661). По СНО-а најмањи број свиња на задружном сектору био је у СНО Ариље (4), Лозница (5), Осечина (6), Крупањ (13) и Ваљево (1). У СНО Љубовија, Косјерић, Гуча, Ивањица, Бајина Башта и Чајетина задружни сектор се није бавио свињарством (77).

Још од оснивања СРЗ-а њихови чланови су се бавили сточарством на окућницама. Највећи број говела држала су газдинства — чланови СРЗ-а у СНО Богатић (131), Уб (186), Чачак (243), Пожега (131) и Титово Ужице (201); оваца — СНО Богатић (406), Уб (554), Чачак (410) и Титово Ужице (582); свиња — СНО Уб (475) и Богатић (670); коња — СНО Титово Ужице (4). Једно газдинство на окућници у 1949. год. просечно је држало 0,007 коња, 1,30 говеда, 3,26 оваца и 2,55 свиња. Њихово учешће у укупном сточном фонду на приватном сектору било је минимално. У СНО Богатић она су држала 0,59% говеда, 0,93% оваца и 1,63% свиња; Владимирци — 0,06% коња, 0,34% говеда, 0,70% оваца и 0,85% свиња; Шабац — 0,02% коња, 0,27% говеда, 0,49% оваца и 0,52% свиња; Крупањ — 0,02% говеда, 0,03% оваца и 0,16% свиња; Уб — 0,89% говеда, 1,59% оваца и 2,13% свиња; Краљево — 0,30% говеда, 0,23% оваца и 0,62% свиња; Чачак — 0,91% говеда, 0,87% оваца и 1,45% свиња; Пожега — 0,73% говеда, 0,65% оваца и 1,20% свиња; Титово Ужице — 0,46% коња, 1,07% говеда, 1,23% оваца и 1,70% свиња (76).

Процент приплодних оваца према укупном броју у јануару 1949. год. износио је од 56,80 (СНО Богатић) до 69,13 (СНО Чачак). За целу западну Србију овај проценат је износио 63,68.

од 550.000 (552.318). Ово је релативно велики број, јер је представљао 15,64% од укупног броја у НР Србији. У свим СНО-а на почетку 1949. год. држане су приплодне овце, негде више, а негде мање. Највише их је било на подручју СНО Ваљево (49.061 или 8,88% од укупног броја). Иза Ваљева највећи број приплодних оваца био је у СНО Ивањица (43.966). У осталим СНО-а овај број износио је од 15.399 (СНО Обреновац) до 38.934 (СНО Краљево) (77).

У јануару 1949., како се види из података пописа од 31. I, број приплодних овнова је износио 20.121 (77).

Између 1949. и 1950. год. број говеда је увећан само на подручју СНО Лозница, Осечина, Краљево, Чајетина, Пожега и Титово Ужице; свиња — СНО Чајетина и Косјерић. Ако бисмо 1949. год. означили са 100, онда бисмо имали овакву промену фонда оваца у 1950. год. по СНО-а: Ваљево — 75,9, Лозница — 91,1, Богатић — 56,2, Мионица — 100,0, Осечина — 94,7, Владимирци — 77,9, Обреновац — 71,7, Шабац — 70,3, Крупањ — 87,7, Уб — 81,3, Краљево — 90,7, Љубовија — 90,8, Ариље — 88,0, Гуча — 82,0, Чајетина — 91,9, Чачак — 82,6, Ивањица — 87,4, Пожега — 86,5, Титово Ужице — 90,2 и Косјерић — 95,8 (78).

На подручју СНО Краљево број крупне стоке у 1950. год. био је већи за 4,3% него у 1949. год. План за 1951. предвиђао је увећање од 0,3%. Од 6815 грла говеда планом предвиђених за клање, 5815 планирано је било за откуп (79).

Просечна тежина говеда у 1950. год. износила је од 93,2 до 187,0 кг. Најтежа су била у СНО Ваљево (155,7 кг), Лозници (153,2 кг), Богатић (154,8 кг), Владимирци (187,0 кг) и Уб (173,1 кг); најлакша у СНО Чајетина (93,2 кг). У последњем СНО-у просечна тежина оваца је износила 17,7 кг; осталим СНО-а од 14,9 (Краљево) до 18,9 (Владимирци) кг (78).

Остварење планова сточарске производње. — У периоду административног управљања привредом плански сектор Министарства пољопривреде НР Србије доносио је план сточарске производње за сваки СНО, у коме су биле разрађене и акције — све оно што је доприносило економичнијој производњи. Међутим, он је за поједине СНО-е често пута био нереалан. У нежитородним СНО-а планирана је производња као у житородним, а у брдско-планинским занемаривана структура сточног фонда. Оваква планирања одражавала су се негативно на развој сточарства. Јер, колико је нереално увећана производња, толико, па и више завођен обавезан откуп. С обзиром на те слабости у планирању, честе су биле жалбе СНО-а на донете планове од стране Министарства пољопривреде НР Србије и неиспуњење планских производних задатака. Године 1950., под бр. 109, СНО Бајина Башта пише планском сектору Министарства пољопривреде НР Србије: „Са укупним бројним стањем коња се слажемо, док план . . . за клање не можемо прихватити, јер таквих грла

из разлога што се испаша . . . свела на знатно малу површину . . . Према планираном броју у односу на број домаћинстава у срезу дошло би да свако . . . просечно одгоји 20 комада живине, што је искључено у овом нежитородном крају . . . Кунића немамо, јер због многих звериња . . . произвођачи избегавају његово гајење . . . План това свиња не можемо прихватити у износу од 5670 грла . . . Просечно се . . . тови 4500 . . .” (80).

Године 1948. ПД „Мачва” остварило је план производње крављег млека са 47⁰/₀, овчијег 44⁰/₀, вуне 95⁰/₀, јаја од пловака 8⁰/₀, кокошака 1⁰/₀, гусака 1⁰/₀ и ћурака 39⁰/₀ (81). У читавом СНО Шабац план производње свињског меса остварен је са 82,0⁰/₀, говеђег 162,3⁰/₀ овчијег 79,4⁰/₀, козијег 58,5⁰/₀, кокошијег 59,1⁰/₀, пловичјег 95,7⁰/₀, гушњијег 48,4⁰/₀, ћуређег 46,6⁰/₀, од бисерке 20,8⁰/₀, масти 108,1⁰/₀, крављег млека 72,1⁰/₀, овчијег 55,2⁰/₀, козијег 32,2⁰/₀, вуне 84,5⁰/₀, кострети од коза 26,5⁰/₀ и осталих производа 18,8—87,4⁰/₀ (82).

План сточарске производње на подручју СНО Косјерић за 1948. год. изгледао је овако: 137 коња, 38.880 оваца, 9565 говеда, 4891 свиња, 1963 козе, 22.178 живина, 5501 мц меса, 664 мц масти, 3.670.000 л млека, 434 мц вуне, 6 мц кострети од коза, 869.023 јајета и 5366 кожа. Планом је било предвиђено да се смањи број коза за 20⁰/₀, док број оваца увећа за 200⁰/₀ (83). И у осталим СНО-а планови производње били су знатни. Од 1698 тона стокe за клање колико је било предвиђено да се произведе у СНО Ивањица у 1949. год., близу 700 (676) отпадало је на говеду. Предвиђена производња млека, према подацима СНО-а, износила је 53.806 хл; од укупне количине отпадало је на кравље 38.311 хл, овчије 11.040 хл и козије 4455 хл. Крајем 1949. год. планом је било предвиђено да газдинства у СНО Ивањица држе 1192 коња, 17.534 говеда, 10.269 свиња, 69.512 овце, 3708 коза и 39.186 живина (15). У СНО Чачак производњом говеди и коза за клање у 1949. год. искључиво су се бавила индивидуална газдинства (84).

Да би се у 1949. год. са успехом могао извршити основни план сточарске производње с једне стране, а с друге да се спроведу основне мере за његово остваривање, још у првим месецима приступило се разради оперативних планова за све оне мере, које непосредно утичу на реализацију. Међу мерама, којима је у 1949. год. поклоњена била посебна пажња треба истаћи формирање сточарских станица, набавку приплодне стокe, оснивање сточарских фарми и изградњу припусних станица (85). Само СНО Краљево „стављено је у задатак, да у овој години образви сточарску фарму од најмање 1.000 оваца”. У границама овог СНО-а налазило се око 250 ха државних сувата. Од тога је 150 ха пре аграрне реформе било приватна својина (86). Потребe у приплодној стоци биле су различите у појединим СНО-а. Године 1950. оне су у титовоужичкој области износиле 67 бикова, 4 пастува, 43 овце и 85 нерастова (27). Међутим, и поред тога планирана сточарска производња није остваривана у многим

плана на пољопривредним добрима, Министарство пољопривреде НР Србије и највећи број СНО-а наводи: нереално постављен план повећања броја стокe у односу на властиту производњу хране, капиталну изградњу (87) и друго.

Тов свиња за тржиште. — Крајем 1945. год. ОНО Шабац је имао „у обавезном тову 6.000 комада свиња” (88). У 1947/48. год. товом свиња на државном сектору бавила су се следећа добра: „Рибница” — Краљево, „Мачва” — Шабац и „Гучево” — Лозница (89). Почетком новембра 1947. год. на добру „Мачва” налазило се у тову 70 свиња, док „Гучево” 72 (90). Око 8,35⁰/₀ од укупног броја свих товних свиња НР Србије у јануару 1949. год. налазило се на поседима газдинстава у западној Србији. Тај број није био једнак у свим СНО-а, најмањи је био у СНО Ариље (2), а највећи на подручју СНО Богатић (2753). Код задружног сектора највише је товних свиња било у СНО Чачак (61) и Уб (39). Број товних свиња на приватном сектору, по СНО-а, био је највећи у Богатићу — 2677. На другом месту налазио се СНО Обреновац, са 1004 свиње. У укупном броју товљених свиња приватни сектор је учествовао са 74,1⁰/₀, задружни 1,7⁰/₀ и државни 24,2⁰/₀ (77).

У трећој декади маја 1949. год. на подручју СНО Богатић само 5 СРЗ-а имале су склопљене уговоре за испоруку товљеника до краја године и то: „Борђе Бркић” (Глушци) — 111, „Народ Цока” (Салаш Ноћајски) — 63, „Будућност” (Дубље) — 64, „Бошко Маринковић” (Липолист) — 80 и „Милан Боновић” (Глоговац) — 32 (92). Од 5 основаних задруга у СНО Крупањ само је СРЗ „12. септембар” држала свиње (93). Крајем маја 1949. год. у СНО Шабац једино је СРЗ „Нови живот” (Метковић) имала свиње у тову — 62; осталих 16 СРЗ-а бавиле су се свињарством, али нису имале ни једног товљеника. Последње СРЗ-е имале су 62 нераста, 170 крмача, 331 назиме и 470 прасета (94). На подручју СНО Краљево у 1949. год. задруге се нису бавиле товом свиња (95). У првом кварталу 1950. год. сви председници СРЗ-а у Раћевини одбили су да прихвате план товљења свиња, јер нису имали „стаје за смештај . . . и . . . услове да бих могли гојити” (96). Планиране количине дебелих свиња, које су СРЗ-е требале да испоруче у 1950. год., представљале су озбиљну ставку у билансу масноћа и масти. Међутим, стављање у тов и испорука дебелих свиња од стране СРЗ-а није се одвијала по утврђеном плану (97). Августу 1950. год. све СРЗ-е у СНО Ариље имале су само 124 свиње (98). У СНО Ваљево овај број био је још мањи — 5 (25).

Крајем 1950. год. постојао је интерес код пољопривредних добара за тов свиња. Наравно, за то је било потребно обезбедити инвестициона средства, као и одговарајућу храну. Још 1947. год., када је планиран тов на државном сектору, предвиђено је било да се у западној Србији подигну товилишта, што је касније у Титовом Ужицу и Краљеву и остварено. Међутим, и

У таквој ситуацији капацитети товилишта државног локалног сектора пред укидање административног система управљања привредом били су минимални. Године 1950. они су износили свега 380 свиња у једном турнусу. Среско пољопривредно добро СНО Уб имало је товилиште капацитета само 20 свиња, а СНО Гуча 10. Капацитети осталих товилишта такође су били мали; у просеку износили су 50—100 свиња, а највеће је било код сточарске фарме СНО Краљево и СНО Титово Ужице — по 100 (27).

Ребаланс плана откупа меса и масти за 1951. год. — Године 1950. обавезан откуп стоке у појединим СНО-а износио је од 456,6 (Крупањ) до 1572,3 (Богатић) тоне. До 1000 тона откупљено је у СНО Мионица (547,1), Осечина (797,6), Крупањ (456,6), Љубовија (566,8), Ариље (614,2), Гуча (764,4), Чајетина (715,4), Ивањица (960,4), Пожега (861,5), Титово Ужице (860,5) и Косјерић (673,0); од 1000—1500 тона — СНО Ваљево (1253,9), Лозница (1015,6), Владимирци (1063,1), Обреновац (1084,4), Шабац (1411,1), Уб (1008,3) и Чачак (1136,4); преко 1500 тона — СНО Краљево (1523,8) и Богатић (1572,3). ГНО Ваљево у погледу обавезног откупа стоке налазио се на првом месту међу градским насељима, са 2,9 тона. Друго место заузимао је ГНО Шабац, са 0,3 тоне (78). Годину дана касније, 1951., на подручју и једних и других смањен је обим обавезног откупа. На основу закључака Савета за пољопривреду и шумарство и Савета за промет робе Владе ФНРЈ, а у циљу очувања сточног фонда, још у 1950. год. на подручју свих СНО-а и ГНО-а извршен је ребаланс плана откупа меса и масти за 1951. год. По одлуци Савета за промет робе Владе ФНРЈ задружни сектор у западној Србији ослобођен је обавезног откупа, изузев свиња, док на приватном и државном просечно смањен за 20%. Тако од приватног сектора на подручју титово-ужичке административне и привредне области у 1949. год. откупљено је 10.273,5 тона стоке за клање. У 1950. год. овај откуп био је још већи 11.648,3 тоне, а у 1951. смањен на 9396,6 тона (78).

ПЛАНИРАЊЕ И ПРОГРАМИРАЊЕ СТОЧАРСТВА У ВРЕМЕ УКИДАЊА АДМИНИСТРАТИВНОГ СИСТЕМА УПРАВЉАЊА ПРИВРЕДОМ

Још приликом доношења плана сточарске производње за 1951. год. у западној Србији спроведен је принцип у планирању доследан децентрализацији и демократизацији у републици. У изради планова тежиште је пренето на управне одборе СРЗ-а, МНО-е и СНО-е. На тај начин месним и среским народним одборима омогућено је да самостално израђују планове сточарске производње, потпуно изражавају самоиницијативу у планирању и усклађивању исте са израђеним од стране Министарства пољопривреде НР Србије (99). Потреба да се унапреди сточарство што брже и организованије указивала се због слабог квалитета стоке,

сечна млечност крава једва износила 800—900 л млека годишње. Једна домаћа овца давала је свега 0,9—1,0 кг вуне (100).

Основна претпоставка даљег бржег развоја сточарства, како је истицано у СНО-а — била је већа сточарска производња, посебно у говедарству и свињарству, као и оптимално коришћење брдско-планинских к. о. за развој овчарства и коњарства. У том погледу предњачио је СНО Ваљево: активност газдинства у његовом МНО-а била је усмерена у неколико праваца. Пре свега, да се у 1951. год. увећа број говеда у односу на 1950. са 22.525 на 23.869 грла, свиња са 11.176 на 14.421, оваца са 56.562 на 60.392 и живине са 86.626 на 91.040; затим да се произведе 37,2 тоне вуне, 4796 хиљада јаја, 17,9 тона меда, 100 тона перја, 127,9 тона сира, 58,1 тона кајмака, 295,3 тоне сувог меса, 557,0 тона свежег меса, 236 тона свињске масти и 18,2 тоне говеђег и овчијег лоја. Исто тако, у свим МНО-а предвиђено је било повећање производње млека за 1308 хл. То је за 10,4% више него у 1950. Од остале сточарске производње значајно је истаћи производњу сирових кожа; од укупне планиране количине отпадало је 15.510 комада на говеђе, 590 свињске и 35.600 „ситне“ (101).

И у осталим СНО-а планови су предвиђали знатну производњу. У СНО Краљево план стоке за клање у 1951. био је чак већи од добијене квоте Министарства пољопривреде за 201 грло (102).

РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕСТАЈ СТОЧНОГ ФОНДА У УСЛОВИМА КОМУНАЛНОГ СИСТЕМА

У односу на сточарство из првих послератних година, које је још увек било екстензивно, данашње сточарство западне Србије у измењеним условима све се више развија у модерну пољопривредну грану. Међу променама које су се збиле у сточарству свакако треба поменути осетну измену расног састава у знатном броју к. о., набавком приплодне стоке из разних крајева и иностранства. Изменом друштвених услова омогућена је појава кооперативног држања стоке и удруживање сточара.

1. Више од 50 говеда, више од 50 свиња и више од 105 оваца на 100 ха пољопривредног земљишта држе газдинства у горњем делу слива Моравице и на Златибору;

2. Мање од 100 оваца, више од 50 говеда и више од 50 свиња — долини Западне Мораве, средњем делу слива Колубаре, Обреновачкој Посавини, Доњем Јадру, Шабачкој Посавини и Драгачеву;

3. Више од 50 говеда, више од 50 свиња и више од 100 оваца — горњем делу Колубаре, Азбуковици, доњем делу слива Моравице, Рађевини, Горњем Јадру и околини Малог Зворника;

4. Мање од 50 свиња, више од 50 говеда и више од 100 оваца — сливу Бетиње и околини Бајине Баште;

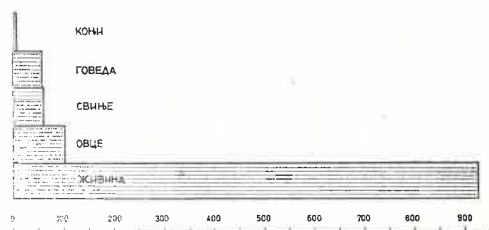
5. Више од 150 свиња, мање од 50 оваца и више од 50 говеда — Мачви и Шабачкој Поцерини;

6. Мање од 10 коња — Јадру, Рађевини, Азбуковици, Колубари, Шабачкој Посавини, Моравици, Златибору, Драгачеву, долини Западне Мораве, сливу Моравице и Бетиње;

7. Више од 10 коња — Шабачкој Поцерини, Мачви и Обреновачкој Посавини.

Структура и размештај сточарства у Колубари уздно од Пољане

СО Ваљево. — Ваљевска општина има 78 насељених места, а броји око 88 хиљада становника. Педесет девет одсто грађана бави се сточарством и осталим пољопривредним гранама. Активног становништва има 51,3 одсто, њих 45.316, од чега 26.634 пољопривредног (121, 9—49). Од стоке сељачка газдинства остварују до 50 одсто дохотка из пољопривреде. Око 30 одсто од укупног фонда рогате стоке чини домаће шарено говече у типу сименталца; остатак углавном отпада на опљемењену бушу. У свињарству преовлађују „беле расе”; овчарству — праменка; коњарству — домаћи брдски коњ, нониус и мелези. Просечна тежина коња износи 400 кг, говеда 380 кг, свиња 70 кг, оваца 35 кг и живине 1 кг.

Ск. 1. — Број стоке на 100 ха пољопривредног земљишта у СО Ваљево

Последњих десетак година месне власти поклањају све већу пажњу измени структуре основног стада стоке оплемењивањем домаћих раса и уношењем приплодног материјала. Године 1970. средствима из фонда за унапређивање сточарства набављено је близу 30 (27) бикова сименталске расе. Поменуте године вештачки је осемењено 3099 крава (103, 6). Годину дана касније, 1971., овај број је повећан на 3104 грла (104, 6). У 1975. год. вештачки је осемењено близу 4500 (4423) крава (28% од укупног броја). То је за 42% више него у 1971. год. (152).

Број вештачки осемењених крава на подручју Регионалног фонда за унапређивање сточарства са седиштем у Ваљево (152)

К о м у н а	Укупан број крава	Број осемењених крава у 1975. год.
Ваљево	15.757	4.423
Мионица	7.352	3.991
Љиг	7.298	5.071
Лајковац	4.394	1.022
Уб	10.542	1.500
Осечина	4.994	500
Укупно	50.337	16.507

У друштвеном сектору, 15. I 1973. год., било је 562 говечета, а код индивидуалних газдинстава 32.693. Од укупног броја говеда у тову се налазило 934 (2,8%). Између 1972. и 1973. год. укупна производња свих врста меса у СО Ваљево износила је 5105—7253 тоне, млека 14.312—18.661 хл, јаја 13.967—19.788 хиљада комада и вуне 487—654 мц (105, 23). У 1973. год. само ИПК „Србијанка” (Ваљево) утоврио је у кооперацији 5000 грла телаци и јунади. Од тога 3500 грла имала су тежину до 200 кг; осталих 1500 грла просечно су била тешка до 400 кг. У сопственој режији комбинат је утоврио још 1500 грла (106, 6).

И ПЗ Каменица током 1973. год. утоврила је велики број говеда — 5450 грла. Просечна тежина утовљене говеди у кооперацији износила је до 220 кг — 4900 грла, а сопственом тову до 500 кг — 550 грла (106, 6).

Сл. 2. — Расна говеда на поседу ИПК „Србијанка” у Дивцима

Године 1974. на сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства су просечно држала 4,69 коња, 56,14 говечета, 57,69 свиња, 100,19 оваца и 912,34 живине. Поједина газдинства имају по 3, 4, 5 и више говеда. Такав је случај, на пример, са Јевремом Матићем из Диваца. На свом поседу 30. IX 1976. год. он је држао 6 крава, 1 теле, 6 крмача и 10 прасади.

Прираст говеда на приватном сектору у 1974. год. износио је 26.544 мц, оваца 9305 мц, свиња 41.689 мц и ждребади 295 грла у укупној вредности од 103.094,00 дин. Највећа вредност прираста остварена је од свиња — 52.448,00 дин.; најмања од коња — 590,00 дин. Те године од индивидуалног сектора откупљено је 9363 мц стоке у вредности од 11.316,00 дин. У укупном откупу одрасла говеда су учествовала са 7722 мц.

У 21. год. после увођења комуналног система ИПК „Србијанка” имао је у свом саставу радну јединицу са 50 грла музних

Структура откупљене стоке од приватног сектора на подручју
СО Ваљево у 1974. год.

Врста стоке по категоријама	О т к у п с т о к е		
	укупна тежина у мц	укупна вредност у хиљ. дин.	просечна цена за мц живе мере у дин.
Телада	199	404	2035
Јунада	904	1468	1624
Одрасла говеда	7722	8631	1118
Јагњада	242	439	1814
Одрасле овце	33	30	925
Прасада	11	22	1996
Дебеле свиње	252	322	1281

крава. ПЗ Каменица није имала сопствену производњу стоке; она је вршила тов стоке у кооперацији за рачун БИМ „Славија” — Београд. Прва организација продаје стоку кланице у Младеновцу, Петрињи и другим местима. Због диспаритета цена живе стоке и хране последње две-три године осетно је смањен број товних грла јунади и свиња. Међутим, и поред тога још увек знатан број газдинстава тови стоку за тржиште. Једно од њих је и Драгољуба Ђосића из Стапара. Последње газдинство тови у кооперацији преко 200 телади годишње. У 1975. год. оно је испоручило на тржиште 227 телади.

Један мањи број крупне стоке коље се на кланици ИПК „Србијанка”. Капацитет ове кланице је 50 грла. У саставу комбината постоји модерна кланица живине подигнута 1960. год. Бројлери са ове кланице продају се преко трговачке мреже у целој земљи.

Између 1972. и 1973. год. тов бројлера у комуни је повећан за 62%. Године 1973. ИПК „Србијанка” имао је „кооперативне односе са 10 произвођача који му годишње испоручују 280.000 комада бројлера, или 420.000 кг меса” (106, 6). Још 1965. год. при овом комбинату је основана инкубаторска станица капацитета 100.000 једнодневних пилића. У приватном сектору, 1975. год., било их је још 4.

Упоредо са унапређивањем сопствене производње ИПК „Србијанка” улаже велике напоре да развије и усаврши сарадњу са индивидуалним одгајивачима стоке. Још средином 1973.

год. комбинат је израдио програм о улагању средстава из зеленог плана. На основу усвојеног програма до 1978. год. треба да изради 412 објеката са по 5 и 10 крава; изврши адаптацију постојећих стаја за смештај 1100 грла; набави 2150 приплодних рогатих грла; подигне 75 нових и адаптира постојећих 40 објеката за финални тов свиња. Предвиђена је још изградња 29 објеката предтовилишта капацитета 1740 свиња; заснивање вештачких ливада на 2500 ха; набавка уређаја за откуп млека, мужу крава и многе друге механизације у сточарској производњи. Да би се у целости остварио овај програм биће потребно да се одгајивачима стоке одобри кредит у износу од 10 милиона динара (107, 3—5). Ово ће бити једна од већих послератних инвестиција на приватном сектору. Конципиран програм, нарочито у говедарству, не само што је у склопу са циљевима и задацима средњерочног плана развоја комуне, већ је и услов његовог остварења. Стога његова реализација није ствар само ИПК „Србијанка”, него свих фактора комуне.

Кроз кооперативни вид производње ПЗ Каменица укључила је у зелени план близу 100 домаћинства. Највећи број њих определио се за тов јунади — 60. „Воћар” у Ваљеву има 7 склопљених једногодишњих уговора. У августу 1974. он је имао одобрен кредит од 351.000,00 дин. за увоз приплодних јуница из Западне Немачке (107, 5, 9).

Уз релативно мале инвестиције, пчеларство на подручју СО Ваљево може да увећа производњу меда за преко 10%. Годишња производња меда је око 22.500 кг. Просечан принос меда по једној кошници са покретним саћем је 15—30 кг. Приноси од вршкарца су много мањи — од 10 до 15 кг. Један број пчелара носи кошнице на пашу ван поседа и остварује релативно велике приносе меда. Такав је случај углавном са пчеларима члановима пчеларског удружења „Драгојло Дудић” у Ваљеву.

Удружење „Драгојло Дудић” основано је 1972. год. Од укупног броја чланова близу 90 (87) њих су из Ваљева; осталих 17 чланова су из околних села. Међу њима највише има радника (27), 17 су службеници, 17 пољопривредници и 43 из осталих струка.

Ловачко друштво „Браћа Недић”, у Ваљеву, крајем 1975. год. имало је 990 чланова. Још од свог оснивања у XIX веку једно је од већих друштава у Србији како по броју чланова тако и пространству ловног терена; има око 60.706 ха ловно продуктивне површине, од чега је шумско земљиште 16.779 ха. Важи за напредно друштво. У 21. год. после увођења комуналног система процењено је да у његовом ловишту има 300 срна, 3800 зечева, 4500 јаребица и 6800 фазана. Исте године на подручју ЛД „Браћа Недић” одстрелено је 1540 зечева, 2 срне, 889 пољских јаребица, 3977 фазана, 50 јазаваца, 295 лисица и још 14.378 разних пернатих дивљачи. Друштво има 190 хранилишта за дивљач, од чега су 40 за длакаву.

И ЛД „Тића Миловановић” — Каменица користи релативно велику ловно продуктивну површину — преко 20.000 (20.303) ха.

Друштво је основано 1958. год. и има 90 хранилишта за дивљач. Крајем 1975. год. у њега је било учлањено 260 ловаца — чланова. Од регистроване дивљачи у друштвеном ловишту највише има зечева (2800), пољских јаребица (5000), фазана (6500) и срна (170). Последње на подручју комуне највише се држе у ловишту предузећа за газдовање шумама „Борања” из Лознице (погон Ваљево). Ово ловиште у границама СО Ваљево има 2504 ха. У 1975. год. чланови ЛД „Тића Миловановић” одстрелили су 800 зечева, 500 јаребица, 2500 фазана, 20 јазаваца, 95 лисица и многу другу дивљач.

Још 1948. год. у Ваљевоу је основано једно рибарско удружење. У то време воде на подручју СНО Ваљево биле су оскудне рибом. Од овога је чинила изузетак Бања. Стога је 27. I 1949. год. Управа за рибарство Министарства пољопривреде НР Србије препоручила среским властима да у циљу унапређивања рибарства дозволе риболов на Колубари само неколико километара низводно од Ваљева, рибљи фонд заштите за време ловостаја, забране улов рибе испод одређене дужине и риболов искључиво обавља помоћу штапова са удицом и варалицама (137).

У 20. год. после увођења комуналног система изловом и порибљавањем река на подручју СО Ваљево бавило се преко 650 чланова Удружења спортских риболоваца „Колубара” — Ваљево. Између 1974. и 1975. год. удружење је пустило у воде Градца 15.000 комада пастрмки. У воде Колубаре пустило је 700 кг шаранске млађи. Просечан годишњи улов рибе је око 5.000 кг. Године 1974. на Градцу је упецана пастрмка дугачка 70 см и тешка три килограма и двеста грама.

Од пре другог светског рата газдинства из СО Лајковац позната су по држању бројне стоке. У 19 насеља ове комуне живи 18.270 становника, од чега пољопривредног 58,9% (121, 45). На поседима индивидуалних газдинстава, у јануару 1973. год., налазио се целокупан сточни фонд — 391 коњ, 8128 говеда, 5610 оваца, 14.147 свиња и 73.208 живина (109, 25, 41). У говедарству је претежно заступљено домаће шарено говече; овчарству — мелези цигаје; свањарству — моравка, велики јоркшир и друге расе. Просечна тежина коња је 320 кг, говеда 350 кг, свиња 80 кг и оваца 70 кг.

Године 1974. прираст говеда на индивидуалном сектору износио је 13.486 мц, оваца 877 мц, свиња 18.876 мц и 138 ждробета. Рачуна се да је вредност прираста по тржишним ценама достигала цифру од 43.700 хиљ. дин. Те године биланс говеда код друштвеног сектора изгледао је овако (160, 39): куповина — 391, продаја — 316, клање — 10, угинуће — 5, стање на крају године — 60. Од постојећег фонда музних крава, који је исте године на подручју комуне бројао 4655 грла, добивено је 5.950.271 л млека. Производња млека по једној крави износи око 1300 л годишње.

У 1974. а нарочито у 1975. год., откако је велика понуда утовљених јунади надмашила потражњу, лајковачка сељачка газдинства све мање производе стоку за тржиште. Међутим, и поред тога још увек знатан број газдинстава има по 8, 10, 12 и више говеда. Крајем октобра 1976. год., на пример, Михаило Павловић из Бајевца на поседу од 10 ха држао је 8 крава музара и исто толики број телади. Тренутно одгајивачи рогате

Ск. 2. — Говеда по категоријама узраста на подручју СО Лајковац

стоке поклањају већу пажњу производњи млека, јер га откупљују пољопривредне организације за рачун љубљанске млекаре. Млеко од оваца искључиво користе за одгој јагњаци. Последње у извесном броју током године откупи кланица у Јабучју. У току године она закоље око 1000 грла стоке. Власник кланице је ПЗ „Клас” из Лајковца.

На подручју комуне се планира изградња једне веће млекаре. Предвиђено је да њен капацитет износи 50.000 литара млека дневно.

Потрошња крављег млека код индивидуалног сектора на подручју СО Лајковац у 1974. год.

Спецификација потрошње крављег млека	Количина у литрима
Исхрана чланова домаћинстава у свежем стању	1.450.423
Прерада на газдинству	2.790.579
Продаја на мало	414.816
Откуп	1.294.453

Последње две-три године живинарска производња бележи сталан пораст. То се, поред осталог, огледа у прирасту, а такође и у производњи јаја. Пре две године — 1974. сва газдинства имала су 89.126 живина, а 1975. око 96.941. Бруто вредност живинарске производње износи 9463 хиљ. дин.; такав је случај био у 1974. год. Од тога отпада на прираст 5463 хиљ. дин.; остатак представља вредност произведених 5.555.709 јаја.

Крајем 1975. год. у СО Лајковац постојала су два ловачка друштва; тада је Ловачко друштво „Драган Радовић” из Лајковца имало ловно продуктивну површину око 13.441 ха, а „Словац” у Словцу 5125 ха.

Још 1955. год. у Словцу је основано ловачко друштво. У њега су углавном учлањени ловци, према подацима друштва, из седам околних насеља. Почетком 1976. год. 62 ловца су била са овог подручја, а 18 из других насеља. Те године чланови друштва претежно су били земљорадници (42) и радници (30). Од укупног броја 7 ловаца има до 25 год., од 26—34 год. — 12, од 35—44 год. — 19, од 45—50 год. — 28 и преко 50 год. — 14. Међу дивљачима у ловишту преовлађују зечеви (889), фазани (2685) и јаребице (2246). Просечно годишње ловци улове око 200 зечева, 1000 фазана и 100 јаребица. Од 1976. год. предвиђено је ограничење одстрела, нарочито зечева, чији је број осетно смањен. До сада је друштво купило и пустило у ловиште „близу 200 фазанчића”.

Рачуна се да у ловишту ЈД „Драган Радовић” има 1800 зечева, 3500 пољских јаребица и 7000 фазана. У 1975. год. његових 280 чланова су одстрелили 800 зечева, 900 пољских јаребица, 3000 фазана, 40 лисица и многу другу дивљач.

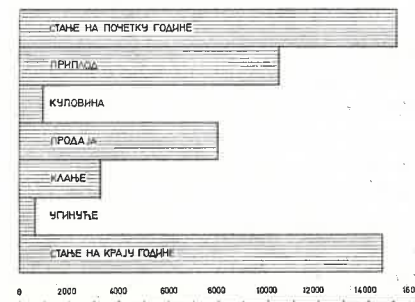
Стање пчеларства у 1974. год. изгледало је овако: број кошница: 2447; просечан принос меда по кошници: 1,34 кг; укупна производња меда: 33 мц; принос воска: 7 мц; продајна цена за мц меда: 2600 дин.; цена за мц воска: 3500 дин.; вредност пчеларске производње: 24 хиљ. дин.

Преко 30% од укупног дохотка из пољопривреде у СО Лајковац потиче од сточарства. Године 1972. овај проценат је износио 34. У комуни истичу да би сточарство „морало постати још значајнији извор прихода и дохотка становништва” (118, 10).

И СО Мионица убраја се међу комуне са бројним сточним фондом. Она спада у економски неразвијене у западној Србији. Национални доходак по становнику у њеним административним границама износи свега 44,4% од просека националног дохотка Републике. У пољопривреди запослено је 11,342 становника, односно преко 90% од укупног активног становништва. У целој комуни има 3620 газдинстава која остварују доходак искључиво од сточарства и осталих пољопривредних грана (72,0%); остала су по извору прихода мешовита или непољопривредна (121, 45, 61, 362). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта у првом кварталу 1974. год. газдинства су просечно држала 5,81 коња, 66,28 говеда, 66,72 свиње, 65,72 овце и 394,97 живина. Око 70% од укупног фонда рогате стоке отпада на домаће шарено говече и његове мелезе; остатак од 30% углавном чини буша. У коњарству су претежно заступљени мелези арапских раса; овчарству — праменка; свињарству — моравка (70%). Од свих раса живине највише се држи њухемшир (80%). Последње две-три године газдинства се снабдевају расним пилићима са инкубаторске станице ИПК „Србијанка” — Ваљево.

Просечна тежина коња износи 440 кг, говеда 360 кг, свиња 35 кг и оваца 40 кг. Последње се „не музу”. Једна овца у просеку да 1,0—1,2 кг вуне годишње.

У СО Мионица, иначе, од укупног фонда говеда на краве отпада близу 50%. Јануара 1974. овај проценат је износио 48,1. Поменуте године у Мионици и насељима која су јој привредно и административно гравитирала газдинства су имала 6874 краве, 566 стеоних јуница и 1456 телади до 6 месеци; остатак фонда говеда отпадао је на јунад (161, 5). Биланс говеда у 1974. год. изгледао је овако: стање на почетку године — 14.271, приплод — 6680, куповина — 1885, продаја — 7129, клање — 132 и угињуће — 181. Крајем године индивидуална и друштвена газдинства имала су 15.364 говеда (160, 40). При том треба истаћи да многа газдинства индивидуалних произвођача држе по 5, 6 и више говеда. Једно од таквих је Милована Живковића, земљорадника из к.о. Дучић. У новембру 1975. год. он је имао 6 ха обрадиве површине и 2 ха под шумом. На свом поседу он држи 5 крава, 1 коња и 3 крмаче. Сваке године утову по 5 телади за тржиште.

Ск. 3. — Биланс оваца на подручју СО Мионица у 1973. год.

Године 1975. Индустријско-пољопривредни комбинат „Србијанка” из Ваљева подигао је једно товилиште стоке у к.о. Родобић. Капацитет товалишта је 1000 јунади у турнусу.

Предвиђа се да ће у 1980. год. око 90% фонда говеда чинити домаће шарено говече и његови мелези, према 70%, колико их је било у 1975. Остатак од 10% отпадаће на бушу и остале расе. Претпоставља се да ће се у периоду од 1975—1980. год. повећати просечна млечност крава за преко 70% — од 840 л у 1975. год. на 1440 л у 1980. Укупна потрошња меса по једном становнику износиће у кг: 1975. год. — 36, 1976. год. — 38, 1977. год. — 40, 1978. год. — 42, 1979. год. — 44 и 1980. год. — 46. У истом временском раздобљу потрошња млека по једном становнику изгледаће овако (у л): 1975. год. — 180, 1976. год. — 190, 1977. год. — 200, 1978. год. — 210, 1979. год. — 220 и 1980. год. — 230 (108, 3—4). При томе се рачуна и на повећање тржних вишкова.

Оцена реалних потреба и могућности за производњу показује да ће СО Мионица на крају планског периода производити 927 тона говећег меса и 9228 тона крављег мле-

ка. Ако се има у виду да је тржни вишак говеђег меса у 1975. год. износио око 440 тона, онда је повећање за близу 550 (547) тона. Претпоставља се да ће тржни вишак крављег млека у 1976. год. износити 3245 тона, у 1978. год. — 6197 тона, а 1980. год. — 9888 тона (108, 4). Тренутно постоје 12 пункта за откуп млека. Године 1976. га је откупљивала љубљанска млекара и транспортвала у цистернама. Откуп млека се врши преко локалних ООУР-а.

Производња крављег млека код индивидуалног сектора на подручју СО Мионица у 1974. год.

Врста стоке	Број грла		Укупна производња млека у литрима
	укупно*	број грла која се музу	
Краве	8045	7226	6,052.074

Тржни вишкови који треба да се реализују до краја планског периода у СО Мионица, могу се остварити само под условом да се за унапређивање говедарства издвајају средства која ће се из године у годину стално повећавати. Предвиђа се да вештачко осемењавање крвава одигра значајну улогу у унапређивању производње. Да би се побољшала исхрана стоке предвиђа се низ мера за увећање производње зрнасте и кабасте хране. Посебна пажња биће поклоњена „формирању специјалних газдинстава за производњу у говедарству на принципу удруживања” Године 1980. угледних газдинстава треба да буде најмање 50, према 2, колико их је било у 1975. год. (108, 6).

Репродукција у свињарству је велика. Године 1974. биланс свиња био је следећи (160,57): стање на почетку године — 14.812, приплод — 38.813, куповина — 3695, продаја — 17.949, клање — 21.255, угинуће — 3294, стање на крају године — 14.822. Исте године друштвена газдинства нису се бавила свињарством. Супротно њима, газдинства индивидуалних произвођача произвела су за тржиште близу 18.000 свиња. У истој години откупљено је од индивидуалног сектора 557 мц свиња.

До 1980. год. треба да се измени расни састав фонда свиња. У плану је да на крају планског периода племенитије расе буду „заступљене са 50%”. Укупан број свиња у матичном запату, који је 1975. год. износио 18.500, у 1978. год. увећаће се на 20.216, а 1980. год. на 21.447. У том раздобљу — од 1975. до 1980. — сваке године набављаће се по 30 нерастова за приплод (108, 8).

Преко 70% овчијег фонда чине приплодне овце; остатак углавном отпада на јагњад и шиљежад до једне године. Последњих година опао је број оваца у знатном броју к.о. из више разлога: поред смањивања испаша и несташнице чобана, на то

су утицале и ниске откупне цене. Међутим, и поред тога укупна овчарска производња није у опадању. Прво, због побољшаног квалитета исхране стада. Друго, због оплемењивања једног дела овчијег фонда праменке са високопродуктивном расом мерино (108, 1). Предвиђено је да се настави са акцијом оплемењивања. До 1980. год. месне власти треба да набаве 60 „приплодњака расе мерино”. Све трошкове око оплемењивања сносиће Регионални фонд за унапређивање сточарства (108, 7).

Између 1975. и 1980. год. број оваца треба да се повећава по стопи од 2% и износи (108, 7): 1975. год. — 25.000, 1976. год. — 25.500, 1977. год. — 26.010, 1978. год. — 26.530, 1979. год. — 27.060 и 1980. год. — 27.600.

Један мањи број стоке коље се на кланици у Мионици за локалне потребе; остатак тржног вишка пољопривредна газдинства продају у Мионици и на околним пијацама. У плану је да се изгради једна хладњача и експортна кланица са годишњим капацитетом од 7500 тона разних врста меса. Предвиђено је да се на кланици коље по 12.500 одраслих говеда, 10.000 јунади, 25.000 свиња, 10.000 оваца и 10.000 јагњади годишње. У хладњачи ће се вршити лагеровање сточарских производа и „за рачун тржих лица”.

Укупна тежина и вредност откупљене стоке од индивидуалног сектора на подручју СО Мионица у 1974. год.

Врста стоке по категоријама	Откуп стоке		
	укупна тежина у мц	укупна вредност у хиљ. дин.	просечна цена за мц живе мере у дин.
Телад	344	811	2361
Јунад	389	515	1324
Одрасла говеда	489	575	—
Одрасле овце	2	3	1522
Прасад	13	17	1368
Дебеле свиње	544	660	1214

Ловно продуктивна површина, у 1976. год., износила је 28.573 ха. Највећи део ове површине користи ЛД „Сувобор” из Мионице — 20.394 ха; остатак припада ловишту „Маљен” којим газдује Предузеће за газдовање шумама „Борања” — погон Ваљево. Друштво „Сувобор” је основано 1966. год. Девет година касније, 1975, у њега је било учлањено 550 ловаца. И у једном и другом ловишту има дивљачи високог и ниског лова. Међу првима највише има срнећих грла; она су бројно највише заступљена на огранцима Сувобора и Маљена. У равничарским к.о. претежно је заступљена дивљач ниског лова (зечеви, фазани и др.). Крајем 1975. год. процењено је да на подручју ЛД „Сувобор” има 25 срна, 9 дивљих свиња, 3100 зечева, 2450 пољских јарабиха, 100 јарабиха каменарки и 6800 фазана.

Друштво „Сувобор“ у току 1976. год. треба да изгради фазанерију у к.о. Маљевић. Укупна површина фазанерије износиће 10.300 м².

У Мионици, у 1976. год., постојало је и једно удружење спортских риболоваца. Оно је основано после другог светског рата. У њега је учлањено 110 спортских риболоваца из СО Мионица. Риболовци лове рибу на Топлици, Рибници, Лепеници и Колубари. Приход од риболова износи 10 хиљ. дин.; такав је случај био у 1974. год. Од тога отпада на материјалне трошкове 7 хиљ. дин.; остатак од 3 хиљ. дин. представља нето приход.

Број кошница је релативно велики. Године 1974. на сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства су држала 14,0 кошнице. Те године од сваког пчелињег друштва добивено је 3,77 кг меда и 0,3 кг воска. Укупна вредност пчеларске производње износила је 339 хиљ. дин.

Сточарство у Тамнави

СО Коцељево. — У овој комүни живи 19.143 становника, од чега пољопривредног 84,2% (121, 47). Године 1973. у поседу индивидуалних газдинстава налазило се 81,4% пољопривредних површина, 99,8% говеда и 100% остале стоке. Те године на сваких 100 ха обрадиве површине газдинства су држала 55 говеда. Број свиња на 100 ха ораничне површине прелазило је цифру од 100 (120). Рачуна се да у Коцељевоу и његовој околини има 15.789 оваца, односно на сваких 100 ха пољопривредног земљишта 82. Биланс говеда у 1972. год. био је следећи: стање на почетку године — 9250, приплод — 4169, куповина — 1071, продаја — 4390, стање на крају године — 10.100. По категоријама узраста на почетку 1973. год. бројно стање говеда изгледало је овако: телад до 6 м — 1826, јунад — 1866, стеоне јунице — 528 и краве — 4786. Од укупног броја говеда у тову се налазило 302 (109, 24, 25).

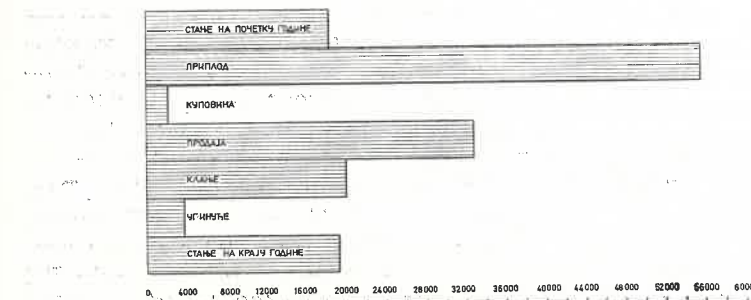
Око 40% говеда отпада на мелезе буше и колубарског говечета са домаћим шареним и монтафонцем. Међу осталим преовлађује буша (35%). Од коња се највише држе домаће расе оплемењене са арапским и енглеским полукрвњацима. У овчарству је претежно заступљена праменка; свињарству — моравка и остале расе.

Прираст стоке, и у овој комүни, у подрињско-колубарској међуопштинској регионалној заједници, релативно је велики. Године 1974. он је код индивидуалног сектора износио 12.141 мц говеда, 1887 мц оваца, 15.358 мц свиња и 91 ждребе у укупној вредности од 43.143 хиљ. дин. Највећа вредност прираста остварена је у свињарству — 21.593 хиљ. дин.; најмања у коњарству — 364 хиљ. дин. У тржишној производњи индивидуална газдинства остварују највећи доходак од това и продаје говеда — 70.086 хиљ. дин. Приход од продаје свиња износи 1358 хиљ. дин. годишње.

У 18. год. после увођења комуналног система на друштвеном сектору товом и осталим брвима су се 22 Басара и 22 Коцељево.

љево. Две године касније, крајем 1975 целокупан сточни фонд налазио се у поседу индивидуалних газдинстава. Друштвене пољопривредне организације углавном су се бавиле кооперацијом, набавком приплодног материјала, откупом и извозом стоке (110, 21).

Преко 68% од укупног броја крива користи се за мужу. Од 4076 мужних грла добија се 3.255.397 л млека годишње, но то је релативно мала количина, јер просечна мужа по криви износи свега 790—800 л. Зато месне власти предвиђају измену расног састава говеда. Оне ће то учинити заменом нископродуктивних раса са високопродуктивним. У плану је да се изврши оплемењавање буше, мелеза и домаћег шареног говечета.

Ск. 4. — Биланс свиња на подручју СО Коцељево у 1973. год.

Године 1980. у СО Коцељево треба да се држе само беле меснате свиње и овце „типа месо-вуна“. За реализацију овог програма предвиђено је стручно спровођење свих мера — селекције у погледу расности, плодности и прираста. Како се очекује, према плану, производња овчијег и свињског меса ће се увећати. Иначе, сада се од једне овце просечно добија 1,5 кг вуне. Укупна производња износи 221 мц годишње и сва се преради у домаћој радиности. Од прераде вуне газдинства остварују приход од 662 хиљ. дин. годишње. У структури прихода материјални грошкови учествују са 73,5%; остатак од 175 хиљ. дин. представља нето приход (26,5%).

На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства просечно држе преко 520 живина. Године 1974. она су остварила прираст од 3660 мц у вредности од 6222 хиљ. дин. Те године откупне цене од 1700 дин. за метарску центу прираста подстакле су произвођаче да се што више баве живинарством, које је увек убрајано у споредне сточарске гране на поседу. Тиме су у доброј мери отклоњене недоумице о економичности живинарске производње. Бруто приход од 10.193 хиљ. дин. у 1974. год. потврдио је уверење појединих привредника да се од живинарства на подручју комүне може постићи приход не само колико даје овчарство, већ и знатно више. Последње две-три године од сваке жотице просечно је добијено преко 100 јајета. То по процени

од 47.597 носиља износи близу 5 милиона комада годишње у вредности од 3971 хиљ. дин.

Близу 60% од укупног броја кошница на подручју комуне је са покретним саћем; остатак отпада на вршкарце. И једних и других је 1974. год. било на поседима свих газдинстава без обзира на социјално-имовинску категорију 2995. Мада нема поузданих података о томе колика је годишња производња меда, пчелари претпостављају да просечно износи око 150 мц. У годинама са лошом пашом она једва износи 6 мц; такав је случај био у 1974. год. Те године просечан принос меда по кошници износио је свега 0,2 кг, мада, то треба посебно истаћи, такви су приноси ретки. Пчелари тврде да од сваке кошнице добијају по 0,3 кг воска.

Између 1954. и 1958. год. у СО Коцељево основана су два ловачка друштва — у Коцељево и Д. Црниљеву по 1. Крајем 1975. год. друштва су имала 509 чланова. Њихов процењен фонд дивљачи је релативно велики — 98 срна, 7000 зечева и 3900 јаребица. Оба друштва поклањају знатну пажњу узгоју фазана, нарочито ЛД „Коцељево”. У Коцељеви и њеној ужој околини има их 10.000—15.000. Преко 140 ловаца учлањених у ЛД „Влашић” — Д. Црниљево одстрелили су у 1975. год. око 500 зечева, 490 јаребица, 600 фазана, 8 јазаваца, 50 лисица, 98 осталих длакавих и преко 4000 пернатих дивљачи. Одстрел на подручју ЛД „Коцељево” био је још већи — 800 зечева, 600 јаребица, 3000 фазана, 8 јазаваца, 60 лисица, 70 ласица, 150 осталих длакавих и 8620 пернатих дивљачи. Последње друштво има 60 хранилишта за дивљач.

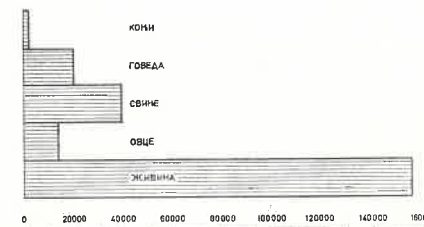
Последње две-три године сељачка газдинства неуговорен тржни вишак стоке и сточарских производа најчешће продају на вашарима и пијацама у Коцељеви. Вашари се одржавају три пута годишње — у пролеће („Марковдан”), лето („Прокопије”) и јесен („Митровдан”) по 1. На једном вашару просечно се прода по 130 јунади, 140 телета, 60 крава, 60 волова, 15 коња, 150 оваца, 200 јагњета, 60 дебелих свиња, 100 мршавих свиња, 200 прасета, 250 кокошака, 150 кг сира, 40 кг кајмака, 2500 јајета, 15 кг вуне, 30 кг меда и осталих сточарских производа до 200 кг. Пијале се одржавају сваке среде и на њима се просечно прода по 20 волова, 20 крава, 60 телета, 60 јунаца, 6 коња, 30 оваца, 40 јагњета, 30 мршавих свиња, 20 дебелих свиња, 60 прасета, 70 живина, 5 кг вуне, 5 кг меда, 50 кг сира, 10 кг кајмака, 1500 јајета и осталих производа око 100 кг. И на једним и другим продавци су најчешће из насеља са подручја СО Коцељево — Галовића, Градојевића, Буковине, Доњег Црниљева, Голочела, Каменице, Козарице, Брдарица, Драгиња, Свилеуве, М. Бошњака, Свботице, Љутице, Бреснице, Дрвжетића, Баталаге и Коцељева. Преко 50% стоке откупе ПИК „Златибор” — Чајетина, 33 Коцељева, ИПК „Србијанка” — Ваљево и АИК „Шабац” — Шабац; остатак откупа претежно реализују предузећа из Мостара, Београда и Београдске Голубице. Године 1974. од индивидуалних сектора по

подручју комуне откупљено је 4795 мц говеда, 231 мц оваца и 1991 мц свиња у укупној вредности од 71.867 хиљ. дин.

Око милион литара крављег млека годишње газдинства продају у свежем стању и, у целини гледано, то је за локалне прилике релативно велика количина. У 1974. год., када је укупна производња износила 3.255.397 л, продато је предузећима 623.145 л и на мало 415.000 л. Продајна цена млека износила је 2,15—3,00 дин. за 1 л (на пијаци 3,00 дин., а у откупу 2,15 дин.). Како се процењује, према локалним тржишним ценама, од продатог млека газдинства су остварила приход од 2585 хиљ. дин. Преко 90% тржног вишка млека откупљује АИК „Шабац” — Шабац.

У тридесетседам к. о. СО Уб има 38 насељених места са 9347 домаћинстава и око 37.512 становника. Од тога се 6396 домаћинстава искључиво бави сточарством и осталим пољопривредним гранама; остала су по извору прихода мешовита или непољопривредна (121, 9, 61). Највећи број активног становништва које се бави сточарством има преко 35 год. старости (63,8%). Једна трећина оствареног дохота од пољопривреде на подручју комуне потиче од сточарства. Две трећине отпада на земљорадњу — ратарство, воћарство и виноградарство.

Између 1965. и 1970. год. сточарство се на подручју СО Уб налазило у стагнацији. Прво, због отежаног пласмана стоке. Друго, што су била смањена улагања у интензификацију сточарске производње. У том времену — периоду ниских откупних цена стоке, регистровано је масовно клање сточног подмлатка. Од тада месне власти предузимају низ мера да обезбеде стабилнију производњу меса, повећају сигурност произвођача и оријентацију их на рентабилнију и већу производњу (159, 6—7). Поред свега тога, данашње сточарство није на оном нивоу, на коме би требало да буде с обзиром на његов привредни значај. Мада је на његовом унапређивању последњих година рађено, ипак постигнути резултати нису задовољавајући.

Ск. 5. — Структура сточног фонда у СО Уб

Последње две-три године понуда произведене стоке на пијаци у Убу је већа од потражње. На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства просечно држе 6,35 коња, 53,80 говеда, 37,63 овце, 104,24 свиње и 410,39 живина. Преко 71% фонда оваца чине јагњад и шилежад до 1 год.; остатак отпада на овце од три месеца (28,2%)

Прираст стоке код индивидуалног сектора, како се процењује, износи 50—60 хиљада метарских центи годишње. То је, према изјавама пољопривредника, релативно велика производња. У ПИК „Уб“ оцењују да на подручју комуне постоје реалне могућности за још већи прираст. Године 1974. он је на приватном сектору износио 22.366 мц говеда, 2188 мц оваца, 30.764 мц свиња и 397 ждребади. Како је процењено у комуну, вредност прираста је прелазила 75.000 хиљ. дин.

Предвиђено је да говедарска производња буде доминантна у структури сточарства. Тренутно говедарство има више узгојни карактер (158, 6). У 1974. год. биланс говеда изгледао је овако (160, 40): стање на почетку године — 20.445, приплод — 9051, куповина — 1821, продаја — 8524, клање — 56, угинуће — 414, стање на крају године — 22.323. Те године индивидуални сектор просечно је имао 11.907 крава. Од тога је коришћено за мужу 9956 грла. Једно грло, у просеку, дало је 830 л млека. Укупна производња је износила преко 8 милиона литара у вредности од 18.098 хиљ. дин. Око 77,6% произведеног крављег млека утрошено је на поседима газдинстава; остатак од 22,4% продат је у свежем стању и од тога остварен приход од 5287 хиљ. дин.

У укупној производњи млека овчије учествује са 0,2%. Око 1,2% вредности овчарских производа остварује се од млека. Преко 12 хиљаде грла се стрижу и од њих добија 22.444 кг вуне годишње.

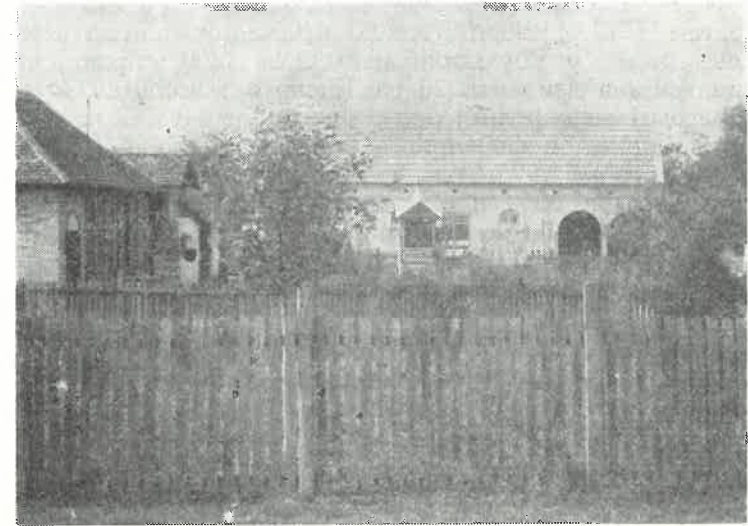
Живинарска производња код индивидуалног сектора на подручју СО Уб у 1974. год.

Број живине на почетку године	Број прираслих грла	Број носиља	Укупна производња јаја у комадима	Бруто вредност живинарске производње у хиљ. дин.
155.950	311.900	104.421	7.970.355	15.241

Највећи одгајивач стоке на друштвеном сектору је ПИК „Уб“ — Уб. Године 1975. он је имао товилиште свиња у Совљаку и оборе за производњу приплодног и товног материјала на подручју к.о. Бањани. У последњој к.о. просечно држи 330 крмача и 16 нерастова за приплод.

До маја 1976. год. у СО Уб удружено је било свега 45 газдинстава са пољопривредним организацијама. Од тога ООУР „Кооперација“ из Милораца има 20 закључених самоуправних споразума о удруживању; остатак од 25 отпада на ООУР „Воћар“ из Памбуковице. И код једне и код друге организације закључени споразуми углавном су из области сточарске производње. Ово је, без сумње, неповољан и недовољан резултат, ако се има у виду да се Закон о удруживању земљорадника примењује више од две године. Неповољан је и због тога што се на овом подручју сточарством и осталим пољопривредним пословима баве

7597 домаћинстава. А то значи да је удружено тек свако 168 газдинство. При том треба истаћи да су бројни узроци спорог удруживања у овом тако важном друштвеном подухвату. Међу њима треба истаћи недостатак дугорочног планирања производње, несигурност пласмана уговорених количина производње и неспособност организација за спровођење акција удруживања. Предвиђено је да удруживање заузме централно место у развојној политици на подручју комуне. У овој акцији ангажоваће се све друштвено-политичке снаге, поред пољопривредних организација (157, 5—7).

Сл. 3. — Економско двориште Зорана Симића из Лончаника

Из Уба и његове околине ловци користе 45.662 ха за лов. Око 66,5% ловно продуктивне површине налази се у поседу ЛД „Уб“ — Уб; остатак од 33,5% користе чланови ЛД „Бањани“ — Бањани (10.746 ха) и ЛД „Ратко Ранковић“ — Радљево (4525 ха). У ловиштима последњег друштва одстрелом дивљачи баве се и „страни ловци“. Крајем 1975. год. процењено је да на подручју ЛД „Бањани“ има 35 срна, 1800 зечева, 4000 пољских јаребица и 6800 фазана; ЛД „Уб“ — 4800 зечева, 6800 пољских јаребица и 7350 фазана; ЛД „Ратко Ранковић“ — 40 срна, 700 зечева, 1800 пољских јаребица и 1650 фазана. Сва друштва имају хранилишта за дивљач — близу 500 (490). Нарочито их доста има ЛД „Бањани“ — 380 за пернату и 10 длакаву дивљач. У 1975. год. на подручју овог друштва одстрељено је око 1000 зечева, 800 пољских јаребица, 3540 фазана, 17 јазаваца, 54 лисице, 406 осталих длакавих и близу 9600 пернатих дивљачи. И одстрел у осталим ловиштима био је знатан — близу 10.000 длакавих и преко 7000 пернатих дивљачи.

Још 1960. год. у Убу је основано једно удружење спортских риболоваца („Тамнава“). Крајем 1975. год. оно је имало 115 чланова. У њега су учлањени риболовци из насеља са подручја СО Уб. До 25. год. старости имају 44 члана — 38%; од 25 до 50 год. — 65 чланова (57%); преко 50 год. — 6 чланова (5%). Последњих десетак година риболовом се углавном баве радници и ученици. Структура риболоваца по занимању изгледа овако: земљорадници — 21, приватне занатлије — 11, пензионери — 3, ученици — 21 и радници — 44. И једни и други ловѣ рибу углавном на Колубари, Тамнави, Убачи и „рибњаку код циглане“. Један риболовац просечно улови око 10 кг риба годишње (шарана и др.).

Године 1973. „језеро постало приликом ископа земље за прављење цигле“ у Убу порибљено је са 1200 шарана, чија је просечна тежина износила 20 гр. Касније, између 1974. и 1975. год., у његовој непосредној близини извршен је откоп земље на површини од 2 ха и формирано још једно језеро дубоко 6 м. У њега је, октобра 1975. год., Удружење спортских риболоваца „Тамнава“ пустило 2000 шарана по 20 гр. И једно и друго језеро током 1976. год. треба да се порибе са 200 кг беле рибе.

Удружење спортских риболоваца „Тамнава“ планира да у догледно време на подручју к.о. Уб изгради и пориби акумулационо језеро на 150—200 ха. У порибљавању учествоваће Заједница спортских риболоваца „Колубара I“ и Савез спортских риболоваца СР Србије.

И пчеларство је доста добро развијено. То најбоље потврђује податак да газдинства на сваких 100 ха пољопривредног земљишта просечно држе близу 7 кошница и од њих имају укупан доходак до 310 хиљ. дин. годишње. У 1974. год., и поред неповољних услова за пашу, она су остварила просечан принос меда од 4,12 кг по кошници. Воска је произведено 8 мц. Иначе, на подручју комуне постоји једно удружење пчелара. Оно је основано 1973. год. у Убу. У последње две године удружење „практично ништа не ради“; то је тврђење начелника за привреду у СО Уб.

Још од пре другог светског рата убска пијаца је позната по промету стоке. Тренутно један број тржног вишка стоке коље се на кланици у Убу; остатак се извози. Само у 1974. год. на кланици је заклано 150 старијих говеда, 764 јунета, 97 телета, 3399 свиња, 1389 прасета, 1404 јагњета и 196 оваца. Годину дана касније, 1975., обим клања стоке био је још већи — 150 старијих говеда, 948 јунета, 551 теле, 3856 свиња, 1195 прасета, 1399 јагњета и 236 оваца. Кланица се налази у саставу ПИК „Уб“ и има 5 продавница за продају меса — у Убу 2, Ваљеву, Умци и Обреновцу по 1. У плану је да се кланица реконструише и повећа расхладни простор.

Од јануара до краја децембра 1974. год. откупљено је од индивидуалног сектора 161 мц јунади, 3776 мц одраслих говеди, 12 мц прасади, 100 мц мршавих свиња и 267 мц дебелих свиња.

Вредност откупа износила је 6901 хиљ. дин. Говеда су просечно откупљивана по 1449,6 дин. за мц живе ваге, а свиње 1467 дин.

Крајем 1975. год. на подручју комуне постојао је организован откуп млека за рачун млекаре из Љубљане и ПК „Београд“. Исте године ПИК „Уб“ без задруга откупио је од индивидуалног сектора око 1,277.840 литара млека. Поједина газдинства скоро сву помужену количину млека продају у свежем стању. Такав је случај, на пример, са Зораном Симићем из Лончаника и многим другим. Последње газдинство поседује 9 ха земље. У другој половини 1976. год. на свом поседу је држало 6 грла рогате стоке. Од 4 приплодне краве просечно добија 30 л млека дневно. Једном месечно посири млеко за сопствене потребе; осталих дана га продаје откупној станици у Милорцима.

У Убу се, иначе, сваког петка одржава сточна пијаца. Промет стоке и сточних производа у једном пијачном дану износи: до 10 коња, 20 волова, 30 крава, 70 телади, 50 оваца, 40 свиња, 200 кг сира, 30 кг кајмака, 60 кг живине и 500 јаја. На шест вапшара, који се одржавају 7. априла, 14. маја, 7. јула, 9. августа, 21. септембра и 21. октобра, прода се око 600 коња, 1800 волова, 900 крава, 1200 телади, 300 оваца и 600 свиња годишње. Продавци стоке на пијацама и вапшарима углавном су: из к.о. Бргуле, Каленић, Црвена Јабучка, Шарбане, М. Борак, Стубленица, Радљево, Трњаци, Паљуви, Уб, Мургац, Руклада, Таково, Милорци, Јошево, Лончаник, Вукона, Кожуар, Бањани, Тулари, Калиновац, Брезовица, Врело, Гуњевац, Новаци, Памбуквица, Трлић, Совљак, Тврдојевац, Чучуге, Радуша, Звиздар, Докмир, Кршна, Глава, Гвозденовић и Врховине. Највећи купци су: ПИК „Уб“ — Уб, 33 „Клас“ — Лајковац и 33 Ражана.

Пословна сарадња са произвођачима на селу и сточарска производња у СО Обреновац

На подручју СО Обреновац сточарством и осталим пољопривредним гранама се бави око 55% укупног активног становништва. У дохотку од пољопривреде сточарство заузима друго место — после ратарства. Због тога је овој привредној грани у средњерочном програму развоја дат посебно велики значај. На сваких 100 ха пољопривредног земљишта просечно се држи 12,8 коња, 55,5 говеда, 167,1 свиња, 18,1 овца и 516,7 живина. Међу говедима највише су заступљена домаћа шарена и мелези буше. У коњарству доминирају енглески полукрвњаки и мелези; овчарству — домаћа праменка, цигаја и мелези; свињарству — моравка, шведски ландрас и мелези; живинарству — њухемшир, родајланд и хибриди.

Просечна тежина коња износи 360—420 кг, говеда 370—520 кг, свиња 80—130 кг и оваца 35—50 кг. Утовљена говеда достижу тежину од 425—600 кг, свиње до 250 кг и овце 60—80 кг.

Од укупног фонда рогате стоке отпада на краве 69,8%, телад до 6 м — 12,0%, јунад од 6—12 м — 9,2%, јунад од 12—16 м — 5,0%, јунад од 16—21 м — 5,0%, стене јунице — 4,0% и товну говеду — 10,0%. У укупном фонду свиња највеће учешће имају прасад до 20 кг — 29,27%; осталих 70,73% отпада на крмаче (21,0%), нерастове (0,66%), назимад од 2—6 м (17,56%), назимад од 6—12 м (10,51%), супрасне назимице (1,27%) и товне свиње (19,71%). У 1974. год. структура овчијег фонда изгледала је овако: приплодни овнови — 0,9%, приплодне овце — 59,5%, јагњад — 20,0%, шилежад — 14,6% и овце у тову — 5,0%.

Кретање бројног стања сточног фонда у СО Обреновац између 1965. и 1970. год.*

Врста стоке	Г о д и н а					
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.
Говеда	15.870	15.953	15.363	14.795	14.248	13.663
Свиње	24.000	20.177	23.595	27.592	32.266	37.776
Коњи	5.400	3.718	3.782	3.842	3.913	3.973
Овце	6.500	7.615	7.268	6.927	6.621	6.329
Живина	95.000	100.269	112.301	112.953	120.130	122.300

У свим к.о. газдинства држе овце првенствено за производњу меса и вуне ради задовољења сопствених потреба. Једна овца у просеку даје до 1,5 кг вуне. Руно овна обично је тешко око 2 кг. Између 1970. и 1974. год. на подручју ООУР Специјално газдинство за пословну сарадњу са произвођачима на селу „Обреновац“ производња вуне износила је у тонама: 1970. год. — 3,1, 1973. год. — 7,6 и 1974. год. — 6,2. Године 1975., према процени, производња вуне износила је 6,3 тоне, а овчијег млека око 138 хиљада литара. У истом периоду производња овчијег меса кретала се од 99—119 тона.

Године 1965. од свих земљорадничких задруга на подручју СО Обреновац створен је један погон у оквиру друштвеног газдинства „Драган Марковић“ за кооперацију у сточарству и осталим пољопривредним гранама. Од овога је изузетак чинила задруга у к.о. Љубинић. Девет година касније, 1974, поменути погон је реорганизован у ООУР Специјално газдинство за пословну сарадњу са произвођачима на селу „Обреновац“ — Обреновац. Оно своју пословну активност обавља на основу развојних програма пословне сарадње Пољопривредног комбината „Београд“ са произвођачима на селу. Његова делатност се одвија кроз преузимање тржних вишкова и снабдевање произвођача репродукционим материјалом. Само у 1974. год. пласман репродукционог материјала састојао се од 295.467 једнодневних пилића, 65 јунади за тов, 17 приплодних јуница, 144 приплодне

* Према подацима Скупштине општине Обреновац

назимице и 8 приплодних нерастова. У истој години газдинство је преузело од индивидуалних домаћинстава као тржни вишак 10.605,34 мц товних јунади, 1.760,57 мц старијих говеда, 32,80 мц телади, 34,21 мц јунећег меса, 73,42 мц говећег меса, 550,06 мц меснатих свиња, 2.367,23 мц масних свиња, 41,31 мц прасади, 16,66 мц свињског меса и 2,10 мц оваца.

Сл. 4. — Сајамски дан у Стублинама

Преузимање стоке ПК „Београд“ врши преко сајамских дана. Центри за откуп стоке су Пироман, Стублине, Грабовац, Дрен, Обреновац, Скела, Ушће, Дражевац и Пољана. У прва два центра откупљује се стока од газдинстава из Пиромана, Бровића, Трстенице, Стублине и Вел. Поља; трећем и четвртм — Грабовца, Дрена, Орашца и Вукићевице; петом — Барича, Белог Поља, Мале Моштанице, Мислобина, Рвата, Забрежја, Звечке, Уровца и Кртинске; шестом и седмом — Бргулице, Ратара, Скеле и Ушћа; осмом и деветом — Баљевца, Дражевца, Јасенка, Конатице и Пољане.

Један број откупљене стоке се коље у кланици на подручју к.о. Обреновац; остатак се извози у Београд, Титоград, Сарајево, Зајечар и друга места. Године 1974. кланица се налазила у саставу газдинства „Драган Марковић“. Исте године у њој је заклано 480.404 кг разне стоке. Од тога отпада на старију говеду 52.427 кг, јунад 127.426 кг, свиње 294.180 кг, телад 3317 кг, овце 210 кг и јагњад 2844 кг. Структура производње изгледала је овако: месо у свежем стању — 214.247 кг, прерада — 50.817 кг, изнутрице — 45.262 кг и остало 108.522 кг. Остатак од 35.998 кг отпада на услужно клање. Произведено месо углавном се продаје преко малопродајне мреже у Обреновцу.

Још од оснивања сопствене млекаре ПК „Београд“ свакодневно откупљује знатне количине крављег млека у Обреновцу

и његовој околини. Преко сабирних центара у Пироману, Грабовцу, Забрежју, Ратарима, Скели, Дражевцу и Конатици просечно годишње откупи око 27.810 хл млека. Центар у Пироману има раскладне уређаје за 2500 л; остали од 1250 л. И једни и други некористе се максимално.

Већи део произведеног млека газдинства користе за подмиривање сопствених потреба у свежем или прерађеном стању. Један део прерађују у сир или маслац за тржиште. Тренутно они то чине из два разлога. Прво, што није на задовољавајући начин организован транспорт млека од откупних места до раскладних уређаја. И друго, што откупни центри врше исплату преузетог млека на бази просечно оствареног квалитета. Последње дестимулативно делује на газдинства која производе квалитетно млеко.

У 1970. год. производња млека по једној крави код индивидуалног сектора износила је 2274 л. Три године касније, 1973, она је увећана на 2354 л, а 1974. износила 2437 л. Последњих пет година, према проценама, она је била највећа у 1975. год. — 2523 л. У плану је да се просечна млечност крава до 1980. год. увећа на 3000 л.

Газдинство „Обреновац“ посебну пажњу поклања реализацији зацртане политике по основама зеленог плана. До краја 1974. год. извршило је набавку 17 приплодних јуница и крава за потребе 13 домаћинства у вредности од 259.600,00 дин.; одобрило кредит за адаптацију објеката у говедарству за 7 домаћинства у вредности од 1.311.500,00 дин.; омогућило коришћење кредита за нову градњу објеката у свињарству на поседима 9 домаћинства у вредности од 450.000,00 дин. У 1975. год. потребе приватног сектора у сточарској производњи биле су следеће: 375 приплодних јуница, 512 приплодне назимице, 302 јунета за тов, 111 јунета од 12—16 м и 402.287 једнодневних пилића. Између 1976. и 1980. год. газдинство планира да годишње набавља за индивидуална домаћинства 410—462 приплодне јунице, 512—622 приплодне назимице, 293—311 јунета за тов, 109—116 јунади од 12—16 м и 402.287—488.982 једнодневна пилета.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се бави ООУР „Драган Марковић“ (Обреновац). Она има једну свињарску и две говедарске фарме.

Још 1967. год. у Забрежју основана је једна инкубаторска станица за потребе приватног сектора у СО Обреновац, СО Барајево и газдинства ПК „Београд“ („Авала“ — Пиносава, „Барајево“ — Сопот). Капацитет станице је 1.400.000 јаја. Производња једнодневних пилића у различитим годинама изгледа овако: 1970. год. — 211.075, 1973. год. — 366.244, 1974. год. — 382.814 и 1975. год. — 414.000.

Преко 16 милиона јаја сваке године произведу газдинства у Обреновцу и његовој ужој околини, тачније између 16.132 и 16.784 хиљаде комада. Само 1970. год. она су произвела 16.132 хиљаде комада. Три године касније, 1973., ова производња је износила 16.455 хиљада, а 1974. око 16.784.

О знатној живинарској производњи казују и следећи подаци: у 1970. год. производња живинског меса износила је 610 тона, 1973. год. — 573, 1974. год. — 600 тона и 1975. год. — 656 тона. Због све веће потрошње живинског меса, предвиђа се повећање производње товних пилића. До 1980. год. производња живинског меса треба да се увећа на 735 тона.

Између 1964. и 1970. год. друштвени сектор је откупио од коопераната у СО Обреновац говећег меса (у кг): 1964. год. — 14.376, 1965. год. — 14.079, 1966. год. — 14.807 кг, 1967. год. — 10.178, 1968. год. — 8899, 1969. год. — 7114 и 1970. год. — 6794. Укупан откуп свињског меса био је далеко мањи — 24.433 кг. Највећи откуп је остварен у 1965. год. — 7207 кг; најмањи у 1969. год. — 793 кг. У 1965. год. остварена је највећа новчана вредност откупа свих сточарских производа — 10.487 хиљ. дин. (112).

На подручју газдинства „Обреновац“ производња стоке за тржиште од стране приватног сектора у 1974. год. износила је 5700 говеда, 60.533 свиње, 2235 оваца, 737 коња и 300.812 живине. Око 30% тржног вишка откупљује ПК „Београд“; остатак од 70% реализују прерађивачи из Србије, Црне Горе и других република.

Једно индивидуално пољопривредно газдинство у Обреновцу и његовој околини просечно годишње потроши по члану 118,6—154,8 јаја, 48,6—75,3 л млека, 9,8—10,2 кг млечних производа, 22,6—35,0 кг свежег меса, 10,2—10,6 кг масти, 2,2—2,3 кг суве сланине и 4,4—5,7 кг сувог меса и прерађевина. Клање стоке за своје потребе пољопривредници врше у јесењим и зимским месецима. Тако, на пример, Миливоје Лазић из Стублина сваке године закоље по 1—2 свиње. Сланину суши у сушници. Усољено место држи у дрвеним чабровима — „саламури“. Последње прелива хладном сланом водом. Једанпут недељно претаче „саламурски сок“. У „саламуру“ обавезно ставља црни лук и бибер да би месо имало бољи укус.

Око 35.000 ха на подручју СО Обреновац представља ловни терен. Још крајем XIX века — 1897. год. — основано је ловиште „Обреновац“. У 13. год. после увођења комуналног система оно је имало око 40 срна, 2500 зечева, 2500 фазана, 2500 јаребица и многу другу дивљач. Од уређених објеката током 1969. год. ловиште је поседовало фазанерију у Забрану, 4 хранилишта за срне и 150 за јаребице и фазане. У 1969. год. фазанерија је престала да ради због нерентабилности. Између 1970. и 1972. год. у ловиште је пуштено 5600 фазанског подмлатка из фазанерије ПК „Београд“. У 1971. год. 732 члана ловачког друштва „Обреновац“ одстрелила су 1 срну, 2000 зечева, 4305 фазана, 1100 јаребица, 775 пловки, 46 лисица и многу другу дивљач. Пре почетка сезоне лова у 1971. год. процењено је да у ловишту има 60 грла срнеће дивљачи, 7815 зечева, 7630 фазана и 8520 пољских јаребица.

Крајем 1975. год. на подручју СО Обреновац постојао је један зимовник и близу 400 (389) хранилишта за дивљач. Те го-

дине процењено је да у свим к.о. има 156 срна, 5498 зечева, 6387 пољских јаребица и преко 10.000 (10.235) фазана. У ЛД „Обреновац“ учлањено је 1205 ловаца.

Риболовне воде у СО Обреновац припадају Рибарском подручју „Дунав III“. У њеним административним границама развијен је привредни и спортски риболов на Сави и Колубари до железничког моста; остале воде користе се искључиво за спортски риболов (Тамнава и др.).

Процентуална заступљеност рибљих врста на Сави и Колубари је следећа: кечига — 0,85, сом — 8,53, шаран — 21,62, штука — 2,85, бела риба — 19,80 и остала 46,35. Просечан улов рибе износи 17,58 кг/ха. Један спортски риболовац просечно улови око 2 кг рибе годишње. Око 64% уловљених риба су некавалитетне. Између 1971. и 1975. год. планиран спортски и привредни улов рибе на Сави низводно од ушћа Вукодршке реке износио је у кг (113): 1971. год. 54.732, 1972. год. — 60.619, 1973. год. — 63.650, 1974. год. — 66.832 и 1975. год. — 70.174.

Године 1975. на подручју СО Обреновац постојало је једно удружење спортских риболоваца — у Обреновцу („Колубара“). Оно је основано још између два светска рата. У трећем кварталу 1975. год. удружење је имало 745 чланова. Од тога су сениори 600, сениорке 7, омладинци 62 и пионири 76. Највећи број чланова је из Обреновца — 434; остали су из Забрежја (73), Барича (57), Дражевца (26), Београда (24), Звечке (25), Мислобина (12), Пољане (11), Скеле (13), Конатице (9), Стублине (10), Уровца (10), Грабовца (8), Ушћа (4), Великог Поља (5), Кртинске (5), Шапца (2), Јасенка (2), Великог Црљена (2), Ратара (3), Умке (1), Раковице (1), Кнежевца (1), Остружнице (1), Степојевца (1), Пиромана (1), М. Мошганице (1), Лисо Поља (1) и осталих насеља (2). До 25. год. старости има 172 члана, од 25—50 год. — 406 и преко 50 год. — 167. Претежно су то радници (259), пензионери (89) и ученици (140). Међу осталим највише има службеника (51), студената (11), техничара (17), земљорадника (54), шофера (13) и бравара (16). И једни и други углавном лове рибу на Сави, Колубари, Тамнави, Пештану и „мајданским језерима“ предузећа „Бора Кеџић“. Просечно годишње спортски риболовци улове 800 кг беле рибе, 500 кг шарана, 100 кг смуђа, 50 кг штука и 50 кг остале рибе; укупно око 1500 кг.

Између 1971. и 1973. год. Удружење спортских риболоваца „Колубара“ на име водарине платило је РГ „Београд“ и Савезу удружења спортских риболоваца Београда 108.250,00 дин. Године 1974. водарина заједно са чланарином Савезу удружења спортских риболоваца Југославије и Србије износила је 53.160,00 дин., а 1975. преко 74 хиљаде.

Крајем 1975. год. на подручју СО Обреновац професионално се бавило рибарством 59 људи. Од тога су њих 44 били запослени на неодређено време код „Рибокомбинат“а; остали су ловили рибу по уговору о делу. И једни и други од пловних средстава и опреме имали су 15 моторних чамаца и бродова, 8 осталих чамаца, 1 барку, 1 камион, 15 алова, 29 метлица, 48 бубњева

и 15 струкова. У 1975. год. сви професионални рибари који су радили за рачун „Рибокомбинат“а уловили су 720 кг смуђа, 1800 кг сома, 4000 кг шарана, 520 кг штука и 8700 кг беле рибе

Протеклих пет година Сава је порибљена са 9693 кг рибље млађи шарана и то: 1971. год. — 2750 кг, 1972. год. — 1500 кг, 1973. год. — 800 кг, 1974. год. — 3643 кг и 1975. год. — 1000 кг. Предвиђено је било порибљавање и са сомовима. Међутим, „није пуштен ни један комад млађи сома“. У остале риболовне воде између 1972. и 1975. год. „убачене“ су следеће количине рибље млађи: 2380 кг шарана, 315 кг штука и 180 кг амуре. Године 1973. у „Пештан Старача“ пуштено је још 10.000 комада „личинке штука“.

Програмом развоја рибарства од 1976—1980. год. није предвиђено порибљавање Колубаре и Пештана „услед перманентног загађивања“; остале риболовне воде порибиће се са 2837,5 кг рибље млађи. Од тога отпада на шарана 1694 кг, деверику 144 кг и штуку 791,5 кг. Међу осталим рибљим врстама највише ће бити заступљен амур — 190 кг. У укупном порибљавању смуђ ће учествовати са 18 кг.

На 1 км² пчелари просечно држе око 12 кошница. Око 99% кошница имају покретно саће. Преко 100 (110) пчелара су чланови Удружења пчелара у Обреновцу. Неки од њих имају по 30, 50, 60 и више кошница. Такав је случај са Недељком Јевтићем из к.о. Стублине и многим другим. У годинама са „богатом пчелином пашом“ просечан принос меда по једној кошници износи око 10 кг, а укупан до 500 мц.

Године 1976. пчелари из Београда су држали своје кошнице на подручју СО Обреновац (Влајко Кешански и др.).

Искоришћавање земљишта за држање стоке у Мачви, Шабачкој Посавини и Поцерини

СО Шабац. — Комуна Шабац има 63.804 ха пољопривредног земљишта, а од тога је обрадива површина 62.046 ха. У просеку годишње газдинства из ове комуне производе 86.541 тону кукуруза и 52.800 тона пшенице. Године 1974. она су произвела 86.833 мц сена детелине, 212.943 мц луцерке, 35.012 мц ливадског и 18.613 мц сена са пашњака. У њој има 29.421 домаћинство: пољопривредних 10.948, мешовитих 3002 и непољопривредних 15.471. Просечно једно домаћинство има 3,6 чланова. Око 59,3% активног становништва бави се сточарством и осталим пољопривредним гранама. Већина активног пољопривредног становништва има преко 35 година старости — највише је оних између 35 и 49 година (121, 47—152).

На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства држе 10,44 коња, 51,71 говече, 182,05 свиња, 34,24 овце и 746,89 живина. Крајем 1974. год. друштвени сектор је имао 11 коња, 2345

веда 300—500 кг, оваца 50—70 кг и свиња 80—100 кг. У равничарском делу комуне газдинства држе домаће шарено говече у типу сименталца.¹ Већина газдинстава има запате белих раса свиња. У брдским к.о. претежно су заступљени мелези црне и беле свиње. Међу коњима највише има полукрвних енглеца и његових мелеза.

Укупан прираст говеда је код индивидуалног сектора у 1974. год. износио 43.144 мц, а оваца 3585 мц. У свињарству је остварен највећи прираст — 77.430 мц. Овако велики прираст свиња је у првом реду резултат веома повољних услова за развој те производње у околини Шапца, као и настојање АИК „Шабац“ да иста на поседима пољопривредних газдинстава има робни карактер. У коњарству, и поред механизације пољопривредних радова, остварен је прираст од 1102 ждребета у вредности од 4408 хиљ. дин. Посебна пажња се поклања држању спортских грла, тако да има газдинстава која коње држе само за такмичења.

У производњи млека на приватном сектору кравље учествује са 100%, јер се овце не музу. Индивидуална газдинства располажу са 14.337 музних грла, што чини 79,5% од укупног броја крава. По производњи млека од једног грла комунa се налази изнад просека за западну Србију, нарочито равничарске к.о. У 1974. год. она је просечно износила 1137 л, што значи да је укупна производња млека у комунa, код индивидуалног сектора, прелазила 16 милиона литара.

И поред великог броја оваца које се стрижу, производња вуне није на задовољавајућем нивоу. Разлог томе је, поред осталог, претежна заступљеност нископродуктивних раса. Због тога просечна стрижа по једном грлу износи свега 1,27 кг. Наиме, од 20.337 грла која се стрижу остварује се производња од 25.828 кг вуне годишње. Укупна вредност стриже у 1974. год. износила је 569 хиљ. дин.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се баве шест ООУР АИК „Шабац“, ПС Шабац, Школски центар за пољопривредно образовање и Сточарско-ветеринарска станица у Шапцу. Већина организација бави се говедарством и свињарством.

¹ До 1975. год. унапређивање говедарства код индивидуалног сектора имало је мање-више стихийски карактер. Према подацима Подрињског регионалног фонда за унапређивање сточарства, Сточарско-ветеринарски центар и АИК „Шабац“ у 1976. год. треба да вештачки осемењено око 7500 крава. Предвиђено је стварање матичних запата квалитетних

Крајем трећег тромесечја у 1975. год. товом стоке на сопственим економијама бавило се шест организација — највише је било свиња на економији Пољопривредног образовног центра „23. октобар“ — Шабац (568), затим ООУР пољопривреда — АИК „Шабац“ (506) и ООУР „Мачва“ — Шабац (573). Товом говеда бавила се једино ООУР „Партизан“ — Змињак (50 грла) и ООУР „Јединство“ — Прњавор (42 грла). У трећем тромесечју 1975. год. са економија су испоручена на тржиште 113 говечета и 1112 свиње.

Ск. 6. — Регионални размештај свиња у Мачви, Шабачкој Посавини и Поцерини

У укупном фонду свиња друштвени сектор учествује са око 3%. Његово процентуално учешће у тржним вишковима је знатно веће. То је последица велике продуктивности фонда свиња на друштвеном сектору. И на приватном и друштвеном сектору последњих година број свиња јако варира због нестабилног тржишта сточне хране и поремећене економике производње свињског меса.

Упоредни преглед бруто вредности живинарске производње на приватном сектору у 1974. год.

Комуна	Бруто вредност живинарске производње у 000 дин.	Комуна	Бруто вредност живинарске производње у 000 дин.
Богатић	15.907	Пожега	12.797
Владимирци	14.051	Титово Ужице	10.343
Коцељево	10.193	Чајетина	5.258
Крупањ	9.012	Ваљево	29.655
Лозница	30.035	Лајковац	9.463
Љубовија	6.117	Мионци	9.749
Мали Зворник	4.301	Осечина	6.906
Шабац	37.875	Уб	15.241
Ариље	6.924	Краљево	27.932
Бајина Башта	7.421	Лучани	13.979
Ивањица	13.725	Чачак	26.208

Још у првим послератним годинама на ПД „Мачва“ у Шапцу производила се живина у инкубаторима. Јаја расне живине увозило је Министарство пољопривреде НР Србије из Чехословачке. У почетку је било „неповерења према инкубаторским пилићима“. Неповерење је убрзо отклоњено и већ од 1947. год. одгајивачи су показали велико интересовање за куповину инкубираних пилића (143). Године 1974. АИК „Шабац“ је једини на друштвеном сектору имао инкубаторе. Једнодневне пилиће за тов Сточарско-ветеринарски центар набавља из СР Хрватске и Словеније. Последњих година многа индивидуална газдинства набавила су инкубаторе. Они су малог капацитета и углавном служе за подмиривање потреба власника.

Јануара 1974. год. на поседима свих индивидуалних газдинстава без обзира на социјално-имовинску категорију налазило се 360.680 кокошака и остале живине. Те године прираст живине на приватном сектору износио је 13.530 мц у вредности од 23.001 хиљ. дин. У бруто вредности живинарске производње јаја су учествовала са 14.874 хиљ. дин. Од једне носиле просечно је добијено 89 јаја.

Највећу ловно продуктивну површину има друштво „Селе Јевтић“ — Шабац (39.199 ха). На другом месту се налази друштво „Цер“ из Волујца које обухвата 20.190 ха. Друштво „Слога“ — Петловача има фазанерију са 6 боксова у Липолисту. Сем ње, постоји још једна у Шапцу (Велики Забран) у поседу друштва „Селе Јевтић“. И једна и друга фазанерија имају капацитет по 500 фазана годишње. У плану је да се изгради једна заједничка фазанерија за све ловачке организације.

„Борања“ — Лозница, која у границама СО Шабац има свој погон од 1946. год., користи 3920 ха ловно продуктивне површине. Око 42,9% ловаца је учлањено у друштво „Селе Јевтић“ — Шабац (450); остале организације имају по 298—300 учлањених ловаца. Крајем 1975. год. процењено је да у комуни има 7821 зец, 14.438 пољских јаребица, 11.320 фазана и 24 срне. У истој години на подручју ЛД „Цер“ (Волујац) одстрелена су 457 зеца, 642 пољске јаребице, 1223 фазана, 2 јазавца, 71 лисица, 14 остале длакаве и 3471 перната дивљач; ЛД „Слога“ (Петловача) — 340 зечева, 490 пољских јаребица, 640 фазана, 60 лисица, 515 остале длакаве дивљачи, 17 сокола, 15 јастреба, 865 сврака, 309 врана и 205 осталих пернатих дивљачи; ЛД „Селе Јевтић“ (Шабац) — 597 зеца, 4502 пољске јаребице и 2904 фазана.

Хранилишта за дивљач има 766.

Главна пчелиња папа је багрем. Поједини пчелари носе кошнице у Бачку „на сунцокрет“. Данас у комуни има нешто преко 3000 кошница. Године 1974. од 3046 пчелињих друштава добијено је око 116 мц меда у вредности од 348 хиљ. дин. У укупној вредности пчеларске производње восак је учествовао са 38 хиљ. дин. Од једне кошнице просечно је добијено 3,8 кг меда и 0,3 кг воска. Постоји једна пчеларска задруга (Шабац). Крајем

У послератном периоду, у условима обнове рибарства цео ток Саве у границама данашње комуне Шабац био је дат на непосредно управљање рибарском газдинству „Београд“ из Београда. Од 1948. год. газдинство је давало у закуп рибарске ревири рибарској задрузи у Дудари крај Шапца. Њено планско задужење улова за 1949. год. износило је 19 тона рибе. Улов рибе могао је бити већи, али „откупне цене нису одговарале рибарима“. Један рибар просечно је зарађивао „18.000 динара рачунајући да . . . улови 600 кг рибе годишње“ (147).

Године 1975. Заједница удружења спортских риболоваца „Сава I“ — Шабац имала је преко 2 хиљаде чланова. Крајем исте године од тога је са подручја СО Шабац био 981 члан; остали су из СО Богатић, Владимирци, С. Митровица, Рума и Пећинци. На подручју заједнице лови рибу и РГ „Осијек“ — Осијек. Професионалних рибара у СО Шабац има 6. У децембру 1975. год. они су били запослени на одређено време код газдинства „Осијек“. Од пловних средстава и опреме имали су 6 моторних чамаца и бродова, 2 остала чамца, 18 тиквара и барки, 12 алова, 18 метлица, 18 струкова и 19 бубњева и вршки. Један професионални рибар просечно улови 2000—3000 кг риба годишње. Укупан улов у 1975. год. износио је 16.529 кг.

И спортски риболовци лове рибу на Сави — од Вукодража до Босуца. Један мањи број користи Дрину за риболов (од Раче до границе СО Лозница), „канале“ и др. Крајем 1975. год. било их је близу 1000 (981) и сви су чланови УСР „Шаран“ — Шабац. Те године они су уловили 1000 кг смуђа, 1000 кг сомова, 3500 кг шарана, 600 кг штучка и 6000 кг „остале рибе“.

Тржне вишкове стокe и сточарске производе сељачка газдинства углавном продају откупним предузећима, сваког пијачног дана (петком) и на вашару у Шапцу (21. IX). Године 1974. од индивидуалног сектора је откупљено 22.400 мц говеда, 189 мц оваца и 24.514 мц свиња; укупна вредност откупа прелазила је цифру од 4400 хиљ. дин. Просечно се прода за време једног пијачног дана до 30 коња, 80 говеда, 133 телета, 50 дебелих свиња, 400 прасића, 50 оваца, 350 живине, 2500 јаја, 180 кг сира и 30 кг кајмака. Продавци на пијаци из комуне Шабац су газдинства из Шеварица, Дреновца, Мачванског Причиновића, Табановића, Штитара, Мајура, Слеччевића, Дуваништа, Јевремовца, Скраћана, Змињака, Петловаче, Рибара, Прњавора, Петковице, Радовашнице, Беле Реке, Чуљковића, Липолиста, Добрића, Богосавца, Варне, Метковића, Грушића, Десића, Орашца, Мрђеновца, Орида, Миокуса, Штитара, Кормана, Јеленче, Поцерског Причиновића, Мале Врањске, Жабара, Горње Врањске, Церовца, Маова, Слатине, Заблаћа, Бојића, Волујца, Синошевића, Дворишта, Накучана, Румске, Пејиновића, Метлића, Криваје и Букора. У просеку газдинства из шабачке и суседних комуна продају на једном вашару до 150 коња, 200 говеда, 400 телата, 200 мршавих свиња, 1300 прасета и 200 оваца. Преко 90% стокe

теринарски центар — Шабац, „Вајда” — Загреб и ООУР „Месо-промет” — Добој.

Један број произведене стоке коље се на кланици у саставу АИК „Шабац” (ООУР кланица). Њен годишњи капацитет износи 12.000 говеда, 50.000 — 60.000 свиња и 6000 оваца. Од јануара до краја септембра 1975. год. на кланици је заклано услужно и за прераду 35.020 свиња, 988 говеда, 2663 товна јунета, 364 телета, 1137 прасади и 1196 јагњади. У истом периоду на линији прераде произведено је 498.854 кг српских кобасица, салама, сувих ребара и других меснатих производа. Капацитет кланице живине у саставу Сточарско-ветеринарског центра је 3500 комада дневно.

Око 68 хиљада хектолитара крављег млека представља тржни вишак и продаје се млекарима у С. Митровици, Новом Саду, Лозници или га прерађује ООУР „Млекара” — Шабац. Године 1974. АИК „Шабац” откупио је од индивидуалног сектора 6.776.311 л млека. По месецима овај откуп изгледао је овако: јануар — 554.300 л, фебруар — 507.840 л, март — 519.315 л, април — 432.031 л, мај — 514.683 л, јун — 591.360 л, јул — 630.348 л, август — 648.382 л, септембар — 754.451 л, октобар — 653.828 л, новембар — 504.361 л и децембар — 485.466 л. Исте године Комбинат је имао у 35 места 66 расхладних уређаја за млеко. Од тога 35 уређаја имала су капацитет по 500 л, два 650 л, двадесетчетири 1000 л, четири 1200 л и један 2000 л.

И из суседних комуна АИК „Шабац” откупљује млеко од коопераната — преко 3 милиона литара годишње. У свим комунама Комбинат има 60 откупних места. До 50.000 л он је откупио јуна 1975. год. у откупним местима Бељин, Владимирци, Очаге, Петковица, Голочело, Брезјак, Козјак, Драгинац, П. Причиновић, Бојић, Грушић, Бела Река, Горња Бадања, Доња Бадања, Текериш, Црна Бара, Совљак, Корман и Орид; од 50.000—100.000 л — Узвеће, Глушци, М. Метковић, Бадовинци, Баново Поље, Глоговац, Суво Село, Змињак, Петловача, Драгиње, Коцељево, Ш. Каменица, Лешница, Табановић, Заблаће, Богосавац, Синошевић, Волвица, Наквчани, Десић, Дуваниште, П. Добрић и Цуљковић; од 100.000—150.000 л — Лебци, Прњавор, Рибари, Церовац, Г. Врањска, П. Метковић, Маови, Липолист, Слеччевић, Штитар, Дубље и Шеварице; од 150.000—200.000 л — М. Причиновић и Клење; од 200.000—300.000 л — Варна и Дреновац; преко 300.000 л — Богатић (482.341 л).

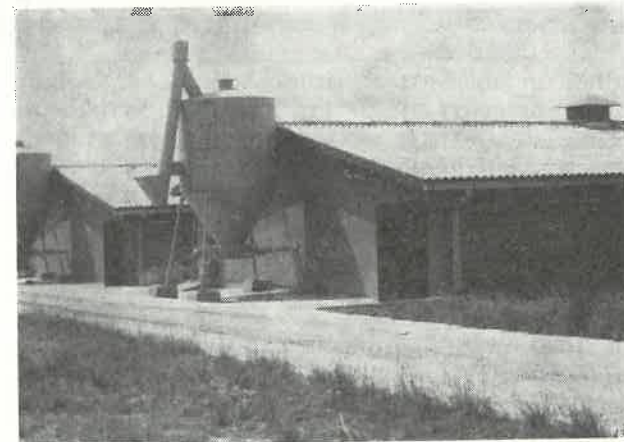
Већи део откупљеног млека АИК „Шабац” продаје као пастеризовано; мањи део прерађује у маслац и друге производе. За девет месеци у 1975. год. млекара је прерадила 7.691.755 кг млека и произвела 10.426 кг млека у праху, 5.081.816 кг пастеризованог млека, 357.331 кг јогурта, 70.718 кг киселог млека, 39.332 кг маслаца, 53.162 кг милерама, 37.742 кг ситног сира и 99.103 кг качкавала.

СО Владимирци. — Комуна има 29 насељених места. Про-

сечно живи 79 становника. Од 26.729 становника, настањених на око 27.737 ха пољопривредне површине, 87,9% је пољопривредно. Око 92,2% активног становништва бави се сточарством и осталим пољопривредним гранама (121, 11, 47—51). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства држе 3,29 коња, 59,27 говеда, 128,00 свиња, 29,66 оваца и 633,29 живина. Држе разне расе говеда — највише је заступљено колубарско говече, затим буша и домаће шарено. У овчарству преовлађује праменка, цигаја и мерино; свињарству — домаћа црна свиња, славонка, јоркшир, беркшир и ландрас; коњарству — липицанер, арапски и енглески полукрвњаци.

Између 1971. и 1975. год. газдинства у СО Владимирци посебан примат у сточарској производњи давала су производњи говеђег меса, једнодневних пилића и крављег млека за тржиште. Само у 1972. год., на пример, она су произвела 4925 тона меса. Од тога отпада на приватни сектор 4300 тона; остатак од 625 тона произвела су друштвена газдинства (114, 7, 38). Две године касније, 1974., прираст говеда код индивидуалног сектора износио је 18.865 мц, оваца 1251 мц, свиња 34.673 мц и 55 ждребади. Рачуна се да је вредност његовог сточног прираста била 88.841 хиљ. дин. Поменуће године од приватног сектора је откупљено 11.543 мц говеда, 9 мц оваца и 8621 мц свиња.

ООУР „Звезда” — Скупљен је на друштвеном сектору највећи товљач стоке за тржиште. Колики су њени капацитети најбоље говори податак да може годишње увести око 5000 свиња и 3000 бикова. Капацитети ООУР „Крнуле” — Крнуле и ООУР „Јаловик” — Јаловик су знатно мањи. И једна и друга организација просечно годишње увове 3300 говеда и 1000 свиња.

Сл. 5. — Фарма говеда и свиња у Скупљену

Око 2 хиљаде пољопривредних газдинстава бави се производњом млека за тржиште. Она испоручују на тржиште преко 4 милиона литара годишње у вредности од близу 9700 хиљ. дин.

алног сектора од 7193 музна грла износила је 6,335.148 л. Од тога је утрошено на газдинствима 2,005.935 л; остатак од 4,329.148 л продат је на мало или предузећима по цени од 2,16—3,00 дин. за 1 л.

И производња живине за тржиште је веома развијена. Матични запат од 153.830 комада код индивидуалног сектора представља један од већих у западној Србији. Године 1974. број прирасле живине на поседима свих газдинстава без обзира на социјално-имовинску категорију износио је 566.000 у тежини од 5660 мц. У истој години од 79.881 носиле добивено је 5,536.612 јаја. Производњом једнодневних пилића бави се инкубаторска станица у Владимирцима. Њен капацитет износи 5,000.000 пилића годишње. Тренутно она је највећи снабдевач подрињско-колубарског региона са једнодневним пилићима.

Још 1945. год. у Владимирцима је основано једно ловачко друштво — „Фазан”. Преко 500 (507) ловаца су чланови овог друштва. У току сваке године они по осам дана учествују у акцијама чишћења ловишта од штеточина и прехрањивању дивљачи. Рачуна се да у друштвеном ловишту на 33.631 ха има 60 срна, 7650 зечева, 14.400 фазана и многа друга дивљач. Крајем 1975. год. друштво је располагало са 510 хранилишта за дивљач.

Бројно стање и одстрелена дивљач на подручју ловачких друштава у Мачви, Шабачкој Посавини и Поцерини у 1975. год.

Назив дивљачи	Бројно стање дивљачи на крају године	Одстрелена дивљач		Ухваћена жива дивљач	Унето живе дивљачи у ловишта
		укупно	страни ловци		
Срна	334				
Зеца	17.471	4.394	20	94	
Пољска јаребица	31.038	9.024	120		
Фазан	28.640	12.967	50		2.280
Јазавац		2			
Лисица		404			
Остала длакава дивљач		612			
Остала перната дивљач		11.891			

Године 1949. риболовом на Сави у границама СНО Владимирци бавиле су се две задруге — у Дебрцу и Прову по 1. И једна и друга задруга имале су укупно 67 чланова. Укупно њихово планско задужење улова за 1949. год. износило је 28.000 кг рибе. Према извештају Главне дирекције за рибарство НР Србије, из 1949. год., задруга у Дебрцу до 10. VI остварила је план улова са 216 кг. Улов провских задругара био је мањи — 51 рибар уловио је 56 кг риба (139).

И у условима комуналног система рибарством се углавном

једно удружење спортских риболоваца — УСР „Сава”. Крајем 1975. год. оно је имало 345 чланова. Те године они су уловили 950 кг разне рибе — 35 кг кечига, 40 кг смуђа, 75 кг сома, 350 кг шарана, 50 кг штучка и 400 кг остале рибе. Просечан годишњи приход од рибарства на подручју комуне износи 60 хиљ. дин. Од тога отпада на материјалне трошкове 25 хиљ. дин.; остатак од 35 хиљ. дин. представља нето приход.

Захваљујући дугој традицији и богатој пчелиној паши, на подручју комуне знатан број газдинстава се бави пчеларством. То се види и из броја кошница које она држе. Данас у Владимирцима и насељима која њему привредно гравитирају има 2970 кошница. Највећи број кошница је са непокретним саћем — 70%. Због тога пчеларство не даје оне користи које би, према природним условима и стварним могућностима, могло да даје. Године 1974. просечан принос меда од једне кошнице износио је 3,4—5,0 кг. Укупно је произведено 120 мц меда у вредности од 360 хиљ. дин. Те године процењена је производња воска на 9 мц. Продајна цена једне метарске центе меда у Владимирцима била је 3000 дин., а воска 4200 дин.

Одељење за привреду и комуналне делатности, које постоји у оквиру СО Владимирци, предвидело је низ мера за унапређивање сточарства у овој комуну. Оно планира повећање броја стоке високопродуктивних раса, нарочито говеда за тов и млеко, јер се у даљем развоју сточарства даје приоритет у говедарству. Сем тога, оно ради на увођењу плана искоришћавања зелене сточне хране и побољшању стручности сточара. Истина, у неким к. о., као у Владимирцима, постоји знатан број сточара са великим знањем из сточарства. У овој и осталим к. о. тренутно највећи проблем развоја сточарства представља отежан пласман сточарских производа, ниске и нестабилне откупне цене стоке. Предвиђено је да се обезбеде гарантоване откупне цене „за већину сточарских производа”.

Око 36,2% од укупног бруто дохотка од пољопривреде потиче од сточарства; остатак од 63,8% отпада на ратарство (56,3%), воћарство и виноградарство (7,5%). Године 1972. бруто доходак од сточарства у СО Владимирци износио је 51.806 хиљ. дин. Између 1971. и 1972. год. он је увећан за 7446 хиљ. дин. (114, 38).

И СО Богатић има релативно велику пољопривредну површину — 31.590 ха у 14 насеља. Од тога се 29.190 ха налази у приватном сектору; остатак од 2400 ха својина је друштвених газдинстава. На подручју комуне има 9249 домаћинстава, а међу њима је највише оних са чистим приходом од сточарства и осталих пољопривредних грана (69,8%). Од укупног активног становништва — пољопривредно чини 86,9%. У односу на укупан број становништва, пољопривредно чини 85,1% (121, 47—133).

У СО Богатић газдинства држе највећи број коња у западној Србији — 13,66 грла на 100 ха пољопривредног земљишта. Почетком 1974. год. она су на истој површини држала

још 53,06 говеда, 269,67 свиња, 38,53 овце и 552,33 живине. У истом периоду укупан број говеда био је већи за 23,2% него претходне године, а свиња повећан за 1,3%. Такође, у односу на јануар 1973. год., укупан број живине је био већи за 11,0%. У овчарству, и поред великог процента приплодних оваца, укупан број је био смањен за 2,8% због неповољног паритета цена овчијег меса према осталим врстама.

Од коња су највише заступљени енглески полукрвњаци, мада има доста и чистокрвњака. У говедарству доминира домаће шарено говече, свињарству јоркшир, ландрас и њихови мелези, а овчарству оплемењена праменка.

Просечна тежина коња износи 400—500 кг, говеда 450—500 кг, товних свиња 100—110 кг, крмача 150—250 кг и оваца 40—50 кг. Последње се ретко музу. У скоро свим к. о. овчије млеко се користи за одгој јагњаци. Једна овца просечно даје 1,1—2,0 кг вуне. Од 10.097 грла која се стрижу добија се 14.313 кг вуне; укупна вредност стриже у 1974. год. износила је 315 хиљ. дин.

Учешће социјалистичког сектора у укупном фонду стоке је релативно мало. У трећој есдмици јануара 1973. год. друштвени сектор је држао само 1046 свиња или 45 на сваких 100 ха ораничне површине. Три године касније, јануара 1976., скоро целокупна сточарска производња у СО Богатић се заснивала на кооперацији приватног сектора са друштвеним газдинствима. Од друштвених пољопривредних организација једино је имање „Оглед” имало у сопственој производњи 60 приплодних крмача беле расе. „Оглед” се бави и товом свиња. Годишње утови од 900—1000 товљеника.

Предвиђа се да у наредних пет година фонд стоке буде знатно увећан. Овакав развој захтева и велика улагања. Најзначајнији инвестициони захвати биће у говедарству и свињарству.

Програм Подринског регионалног фонда аз унапређивање сточарства у 1976. год. предвиђа предузимање низ мера и акција на измени расног састава стоке; побољшавање генетског потенцијала и квалитета стоке у матичном запату; повећање броја стоке у матичном запату путем куповине и одабирања; предузимање мера ради повећања сточне хране и сировина (151, 1). Међутим, при том треба истаћи да све дотле док се дефинитивно не реши питање довољног броја расних бикова, редовно и боље осемењавање крава, него што је то до сада био случај, месне власти не могу рачунати на неко веће унапређивање говедарства. Чињеница да је преко једне десетине крава стерилно, јасно говори колико је потребно предузети мере за унапређивање ове сточарске гране. О овом проблему расправљао је и Регионални фонд за унапређивање сточарства, који се налази у Богатићу. Само у 1974. год., према тврђењу председница Скупштине фонда за сточарство, око 22% крава је било стерилно. Међутим, предузимањем мера у 1975. год., овај проценат је смањен на 14.

У 1975. год. Фонд за унапређивање сточарства набавио је 30 расних бикова. Али, сви ти бикови — како се истиче у Фонду — нису додељени газдинствима на подручју СО Богатић него и осталим комунама која њему гравитирају — Лозница, Коцељево, Владимирци, Шабац, Крупањ, Љубовија и Мали Зворник.

Још од пре другог светског рата подручје СО Богатић је познато по знатној производњи стоке за тржиште. Последњих 5—6 год. просечни годишњи тржни вишкови износе 8500 говеда, 85.000 товних свиња и око 500 коња. Године 1974. од индивидуалног сектора је откупљено 19.432 мц говеда, 2 мц овце и 40.971 мц свиња у вредности од 85.389 хиљ. дин.

Из Богатића и његове околине редовно се снабдевају стоком за клање кланице из Београда, Сремске Митровице, Велике Планае, Шапца и Загреба. Око 1000 свиња и 100 говеда закоље се на локалним кланицама у Богатићу и Бадовинцима.

За откуп крављег млека постоје 24 откупне станице са расхладним уређајима. Откупом млека баве се три млекаре — из Љубљане, Шапца и Лознице по 1. Године 1974. производња крављег млека код индивидуалног сектора износила је 6.176.454 л у вредности од 13.279 хиљ. дин. Од тога су откупила предузећа или непосредно продато 4.390.708 л; остатак од 1.785.746 л утרוшила су газдинства за исхрану својих чланова (875.744 л) и прераду (910.002 л).

На унапређивању живинарства месне власти раде већ дуже времена. Прираст броја живине на приватном сектору у 1974. год. био је знатан — 589.000. У истој години укупна вредност прираста износила је 10.013 хиљ. дин. Од 81.944 носиле добивено је 7.367.170 јаја у вредности од 5894 хиљ. дин.

Једна кошница просечно даје 6,4 кг меда; укупан принос од 1924 кошнице износи око 123 мц годишње. Преко 50% произведеног меда откупљује АИК „Шабац” — Шабац. У 1974. год. газдинства су реализовала пчеларске производе у вредности од 394 хиљ. дин. Од тога отпада на мед 369 хиљ. дин.; остатак од 25 хиљ. дин. чини принос воска — 6 мц.

У Богатићу и његовој околини, иначе, ловно продуктивна површина износи 37.000 ха. Године 1975. постојало је једно општинско ловачко друштво. Оно је основано 1966. год. У њега је учлањено 296 ловаца. На подручју комуне посебна пажња се поклања одгоју срнеће дивљачи и фазана. Постоји једна фазанерија са 16 боксова. У 1975. год. ловци су пустили у ловиште око 1000 фазана. Рачуна се да их у свим к. о. има близу 3000. Једна четвртина од укупног броја фазана се сваке године одстрели.

Крајем 1975. год. УСР „Клен” — Богатић имало је 138 чланова. Те године један спортски риболовац просечно је уловио 20,2 кг рибе. Укупан улов рибе износио је 2790 кг. Од тога отпада на смуђа — 250 кг, сома — 260 кг, шарана — 60 кг, штучку — 220 кг, лињак — 50 кг, белу и осталу рибу — 1950 кг.

Друштвено-организована и остала сточарска производња у Јадру, Рабевини и Азбуковици

СО Лозница. — Од 78.228 становника, настањених на 612 км², преко 16.900 се активно бави пољопривредом (121, 47, 51). Сточарство, као извор прихода становништва у комуни, има велики значај. Његово учешће у укупном дохотку од пољопривреде износи око 31%. Аналогно релативно високом учешћу националног дохотка из сточарства, газдинства држе доста велики број стоке на 100 ха пољопривредног земљишта — 67,74 говеда, 3,82 коња, 56,44 овце, 132,32 свиње и 714,53 живине. У говедарству је претежно заступљена буша и домаће шарено говече у типу сименталца; коњарству — мелези домаћег коња, нониуса и арапског полукрвњака; овчарству — праменка и мелези цигаје; свињарству — моравка и ландрас. Просечна тежина коња износи 410 кг, говеда 370 кг, оваца 42 кг и свиња 46 кг.

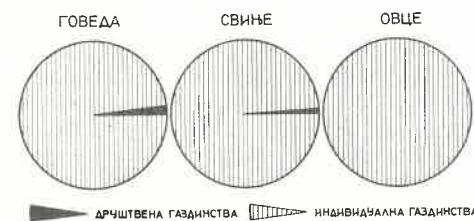
Са учешћем од 6,4% у прирасту стоке код индивидуалног сектора, свињарство заузима прво место. Прираст говеда у 1974. год. износио је 21.478 мц, оваца 2451 мц, свиња 43.054 мц и коња 286 грла. Према новчаној вредности прираст показује исти однос. Од укупне вредности на свиње долази 55.755 хиљ. дин.; остатак од 37.280 хиљ. дин. отпада на сву осталу стоку.

Бруто вредност прираста стоке на приватном сектору у Јадру, Рабевини и Азбуковици

Комуна	Бруто вредност прираста стоке у 1974. год. (у 000 дин.)
Лозница	93.035
Љубовија	43.859
Мали Зворник	10.462
Крупњак	43.447
Осечина	29.973

У целини гледано, говедарство је најзаступљеније у тржишној производњи. Године 1974. од приватног сектора је откупљена 8531 мц говеди у вредности од 12.623 хиљ. дин. Такође, треба истаћи да је развијена производња млека за тржиште. Од 10.854 грла која се музу добија се 12.521.603 л млека и од тога се прода преко 2 милиона литара у свежем стању. У млечне производе газдинства прераде 5.063.684 л, а остатак утроше за исхрану чланова домаћинства.

Супротно крављем, произведено овчије млеко искључиво се троши на газдинству. Број грла која се музу је мали, а просек муже по грлу износи 22,7 л. То је знак да се овце претежно држе ради јагњета и вуне. Илустративан је пример к. о. у Лозничком пољу, где се овце уопште не музу. Слична је ситуација и у неким брдским к. о. Године 1974. регистрована су само 420 музна грла. Учесће овчијег млека у укупном је свега 0,07%, што значи да се производи око 9500 л годишње.

Ск. 7. — Сточни фонд по секторима власништва у СО Лозница

У укупној овчарској производњи вуне учествује са 97,3%. За стрижу се користи близу 20 хиљада грла. Производња вуне на подручју комуне, као целине, у 1974. год. износила је 37.998 кг у вредности од 836 хиљ. дин. Једна овца у просеку даје око 1,9 кг вуне.

Производња живине је у сталном порасту. У 1974. год. прираст је износио 9980 мц, док производња јаја 16.336.055 комада. Међутим, и поред овакве производње, тржни вишкови су незнатни, јер се знатан проценат живинарских производа троши на поседима газдинстава.

Још од 1945. год. у Лозници је развијено сточарство на друштвеном сектору. Године 1975. ООУР ПД „Гучево“ у саставу ПК „Лозница“ имало је 2500 ха. На свом поседу у Шепку, Лозничком пољу и Лешници држи 536 говеда, 455 свиња и 8 коња. Добро посебну пажњу поклања говедарству. Око 80% приплодних крава је фризијске расе; остатак од 20% су сименталске и црвено данске. Једна крава у просеку даје 4,4—4,5 хиљада литара млека годишње; таквих грла је у 1975. год. било 200.

Крајем 1975. год. ПК „Лозница“ је имао склопљене кооперантске уговоре за тов 1000 бикова. Исте године изван број газдинстава, захваљујући наменским кредитима, имао је изграђене стаје за тов 100 грла крупне стоке у једном турнусу. Већина газдинстава потписује сваке године уговор, али има и таквих који склапају дугорочне уговоре. То најбоље потврђује податак да ПЗ „Цер“ у Јадранској Лешници има кооперанте са десетогодишњим уговором сарадње. Један њен кооперант из Г. Добрића тови по 100 бикова и исто толики број свиња годишње.

Подрински регионални фонд за унапређивање сточарства, основан 1973. год., предузима низ мера за побољшање квалитета и увећање сточног фонда. Фонд је у 1975. год. по свакој осемењеној крави исплаћивао регрес од 120,00 дин., а на име премија за стоне јунице од 640,00—722,00 дин. Последње „су заинтересовале кооперанте за интензивније прихватање селекцијских мера па је ова . . . нашла своје место и у програму за 1976. годину” (154, 8).

За последње две године, од 1973—1975. год., средства фонда уложена су у многе акције које су директно или индиректно доприносиле унапређивању сточарства на подручју комуне. Средства Фонда, поред осталог, формиране су многе вештачке ливаде, вршено уматичење приплодних крава и кредитирање изградње сабирних пунктова за млеко. Даван је и регрес за набавку назимица и нерастова. Један део средстава је утрошен и за набавку приплодних овнова.

На 1 км² у СО Лозници држи се 7,9 кошница. Око 20% кошница је са непокретним сањем. Једна кошница просечно даје 8—15 кг меда. Главна пчелиња паша је багрем. Око 5% пчелара „носи кошнице на пашу ван места становања” — у Мачву, Колубару и Босну.

Преко 100 (115) пчелара учлањено је у Пчеларско друштво — Лозница. Највећи број чланова је из Лознице — 33; остали су према одредишту поште из Б. Ковиљаче — 6, В. Лешнице — 3, Ј. Лешнице — 3, Драгинца — 14, Текериша — 11, Брезјака — 4, Недељице — 11, М. Зворника — 3, Прњавора — 1 и осталих места 26. У друштво су учлањени и пчелари из суседних села с леве стране Дрине — Босне; таквих је у 1976. год било 11. Један члан друштва просечно има око 20 кошница и произведен мед продаје „код куће или на пијаци”.

Крајем 1975. год. близу 700 (677) ловаца било је учлањено у три ловачка друштва — „Гучево” (Лозница), „Видојевица” (Лешница) и „Степо Степановић” (Драгинац). Прво друштво има 352 члана; остала до 250. Највећу ловно продуктивну површину користи ЛД „Гучево” — 26.313 ха. По позиву ловци из СО Лозница одлазе у лов по ловиштима Босне и Херцеговине.

ЛД „Степо Степановић” имало је у фебруару 1976. год. 250 чланова. Од тога броја су из Драгинца 8, Јаребице 21, Симиног Брда 7, Рибарице 12, Ступнице 31, Цикоте 28, Доње Бадање 21, Горње Бадање 11, Горње Сипуље 8, Доње Сипуље 12, Текериша 10, Помијаче 8, Трбосиља 17, Миљине 13, Великог Села 19 и осталих насеља 24; од укупног броја чланова, 169 су пољопривредници, 60 радници и 21 службеник. Преко 160 (165) чланова има од 25—50 год. старости. До 25 год. има 62 члана, а преко 50 год. 23.

Године 1975. процењено је да на подручју ЛД „Степа Степановић” има 45 срна, 380 зечева, 2000 пољских јаребица и 3500 фазана; ЛД „Гучево” — 256 срна, 17 дивљих свиња, 3348 зечева, 6800 пољских јаребица и 20.895 фазана; ЛД „Видојевица”

— 68 срна, 2000 зечева, 800 пољских јаребица и 2500 зечева. Мада је на подручју друштава бројно стање дивљачи релативно велико, чланови стално предузимају мере да се оно увећава. С тим у вези посебну пажњу поклањају планском узгоју дивљачи, сузбијању криволова, обезбеђењу објеката и довољно количине хране за зимску прехрану срнеће и остале дивљачи. Постоји један зимовник и 40 хранилишта. Прво се налази у поседу ЛД „Гучево”; друга су својина ЛД „Видојевица” и углавном намењена за пернату дивљач (30). У 1975. год. у свим друштвеним ловиштима је одстрелено 19 срна, 4 дивље свиње, 1121 зец, 671 пољска јаребица, 4126 фазана, 4 јазавца, 86 лисица, 3 куње, 7 ласица, 152 мочварице и многа друга дивљач.

Бројно стање и одстрелена дивљач на поседу Предузећа за газдовање шумама „Борања” — Лозница у 1975. год.

Назив дивљачи	Бројно стање дивљачи на крају године	Број одстрелене дивљачи
Срна	635	32
Медвед	1	
Дивља свиња	100	28
Зец	1050	110
Пољска јаребица	30	
Јазавца		11
Куна		6
Лисица		25
Сврака		10

У Лозници и њеној околини углавном је развијен спортски риболов. Још 1950. год. у Лозници је основано једно удружење спортских риболоваца. Крајем 1975. год. оно је имало 562 члана. У истој години сви риболовци су уловили 150 кг смуџа, 340 кг сома, 240 кг штучке и 3270 кг остале рибе.

Око 70% тржног вишка стоке и сточарских производа откупљују друштвена предузећа; остатак од 30% реализују индивидуални купци. Скоро сваког пазарног дана (петком) у Лозници се прода по 20 волова, 3 коња, 25 крава, 30 јунета, 50 телета, 40 мршавих свиња, 15 дебелих свиња, 120 прасета, 70 оваца, 420 живина, 250 кг сира, 150 кг кајмака, 1200 јајета, 20 кг вуне и 40 кг меда. Продавци су углавном сточари из Новог Села, Лешнице, Страже, Јелава, Д. Добрића, Јадранске Лешнице, Јошеве, Козјака, Шора, Лозничког Поља, Горњег Добрића, Липнице, Руњана, Клупаца, Грнчара, Брадића, Каменице, Миљине, Трбосиља, Текериша, Рибарица, В. Села, Југовића, Помијаче, Брњаца, Јаребице, Горње Бадање, Горње Сипуље, Доње Бадање, Доње Сипуље, Симиног Брда, Филиповића, Драгинца, Слатине, Трбушнице, Воћњака, Пасковца, Тршића, Корените, Ступнице, Шурице, Горње Борине и Цикоте. Купци су: Трговачко предузеће „Прина” — Лозница, УПИ — Сарајево, Србкооп”

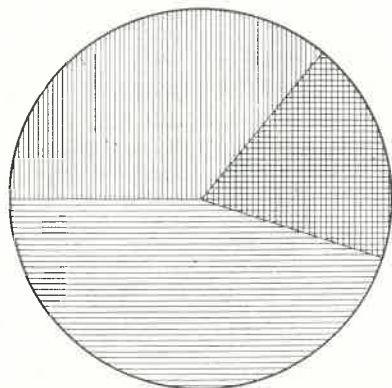
— Београд, „Агроекспорт” — Београд, „Житоратар” — Шабац, предузећа из Зворника, Хан Пјеска, Тузле, Бијељине, Сремске Митровице, Ваљева и других места.

Вашари у Лозници познати су по промету стоке. Они се одржавају два пута годишње — 28. јуна и 28. августа. И на једном и другом вашару прода се до 160 коња, 940 говеда, 140 дебелих свиња, 300 мршавих свиња, 500 прасета, 400 оваца, 1000—1500 кг живине, 1200 кг сира, 600 кг кајмака, 4000 јајета, 1000 кг вуне и 200 кг меда.

Један број стоке из тржног вишка са поседа индивидуалних газдинстава коље ООУР „Кланица” — Лозница. Она је основана 1945. год. Капацитет клања јој је 25.000 свиња, 3000 прасади, 5000 говеда и 3000 оваца годишње. Кланица продаје месо и месне производе преко малопродајне мреже предузећа „Дрина” — Лозница. Извози своје производе у Београд, Крагујевац и Зворник.

Године 1975. у саставу Трговачког предузећа „Дрина” — Лозница постојала је једна млекара. Технички капацитет јој је 10.000 л млека. Последње две-три године просечно преради око 8000 л млека у јогурт и друге млечне производе. Снабдева се млеком од ПК „Лозница” и „Мачва” — око 5000 л. Остатак од 3000 л купује од газдинстава индивидуалних произвођача.

Комуна Мали Зворник има 12 насељена места, а броји око 12 хиљаде становника. Преко 49% становништва се активно бави сточарством и осталим пољопривредним гранама. По националном дохотку од 10.003 дин. на једног становника, спада у неразвијене комуне западне Србије (121, 47, 51, 362). У њој на сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства просечно држе 4,69 коња, 60,35 говеда, 122,48 оваца, 83,24 свиње и 697,92 живине. Просечна тежина коња износи 300 кг, говеда 320 кг, оваца 23 кг и свиња 80 кг.

— СТОЧАРСТВО — РАТАРСВО — ОСТАЛЕ ГРАНЕ

Ск. 8. — Учешће сточарства у укупном дохотку од пољопривреде

Године 1974. прираст говеда код приватног сектора износио је 134 мц, оваца 1129 мц и свиња 5887 мц у укупној вредности од 10.462 хиљ. дин. Раније, пре забране испаше стоке на друштвеним пашњацима, укупан прираст био је знатно већи. У првим послератним годинама, с обзиром да је још увек била слободна испаша на Гучеву, Добривоје Мишић из Брасине и многи други изјављивали су овце и говеда у планину с пролећа чим окопни снег. Сваке вечери обилазили су говеда и једанпут недељно им односили мекиње. У сампасу стока је остајала до октобра. Поједина газдинства враћала су говеду и овце у село кад покосе траву и пожању пшеницу.

Од 1580 крава колико се музу добија се 1.312.245 л млека годишње. Од тога се око 570.509 л утроши у свежем стању за исхрану чланова домаћинстава и 534.736 л преради у млечне производе; остатак од 207.000 л продаје се у свежем стању. Једна овца просечно даје 17 л млека и 1,0—1,9 кг вуне годишње. Највећи део млека „посишу јагњад”. Укупна стрижа вуне износи 14.298 кг. Произведена вуне углавном се прерађује у домаћој радиности и од тога остварује приход од 428 хиљ. дин.

Око 4300 хиљ. дин. износи бруто вредност живинарске производње; такав је случај био у 1974. год. Од тога 3009 хиљ. дин. отпада на вредност 1770 мц прираста живине; остатак чини вредност производње произведених 1.615.664 јајета.

Још пре увођења комуналног система у Малом Зворнику основано је по једно удружење риболоваца и ловачко друштво. Прво се налази у саставу Заједнице удружења спортских риболоваца рибарског подручја „Дрина II”. Године 1975. близу 160 (155) чланова УСР „Дринско језеро” — Мали Зворник уловило је 7130 кг риба. Од тога отпада на белу рибу 4000 кг.

Структура улова рибе на подручју СО Мали Зворник у 1975. год.

Врста рибе	Улов рибе у кг
Кечига	10
Сом	500
Штука	220
Шаран	400
Бела риба	4000
Поточна пастрмка	50
Остала риба	1950

Крајем 1975. год. у ЛД „Црни врх” — Мали Зворник било је учлањено 170 ловаца. Укупна ловно продуктивна површина износи 18.200 ха, од чега је под шумом 11.164 ха. Од дивљачи у друштвеном ловишту највише има зечева — око 7000, срна — 650, дивљих свиња — 42, пољских јаребица — 2800 и фазана — 350. У к.о. Цулине постоји један резерват (100 ха). Ловци не одлазе у лов ван комуне. У 1975. год. они су у соп-

ственом ловишту одстрелили 12 срне, преко 10 (11) дивљих свиња, 610 зечева, 750 пољских јаребица, 80 фазана, 45 јазавца, 142 лисице, 4 куне, 20 ласица, једну видру и многу другу дивљач.

ЛД „Црни Врх” има 28 зимовника и 28 хранилишта за дивљач.

Преко 86% од укупног броја кошница на подручју комуне је са покретним сањем; остатак од 13,4% отпада на вршкарце. И једних и других је 4. XII 1975. год. било 150. Поједини пчелари за време вегетационе периоде носе кошнице на пашу у Гучево (Милан Владић из Брасине и др.).

У 27 насеља СО Љубовија живи 21.689 становника, међу којима је пољопривредних 14.912 (121, 11, 47). Њено аграрно активно становништво, њих 8772, без обзира на инфлаторна кретања, структуралне проблеме привреде и нестабилне откупне цене на сваких 100 ха пољопривредног земљишта просечно држи 1,85 коња, 53,45 говеда, 55,52 свиње, 159,45 оваца и 318,35 живина.

Још од пре другог светског рата подручје СО Љубовија је познато по држању свиња моравки и говеда буша. Последњих десетак година — како истиче Стојадин Васић из Врхпоља и други — многа газдинства имају у запату оплемењену бушу. У трећем тромесечју 1976. год. његово четворочлано газдинство на поседу од 6 ха држало је 2 краве, 1 коња и 10 свиња.

Прираст стоке у комуну се налази „у порасту”. У 1974. год. у СО Љубовија је регистровано код индивидуалног сектора 30.467 мц прираста. У овом збиру највеће учешће имају говеда, од њих је поменуто године био прираст 14.666 мц у вредности 19.577 хиљ. дин. Биланс говеда код друштвеног сектора изгледао је овако (160, 40): стање на почетку године — 62, куповина — 135, продаја — 167, стање на крају године — 30. Према анкетним подацима, у 1974. год. од индивидуалног сектора је откупљено 429 мц говеда и 35 мц свиња у вредности од 593 хиљ. дин.

Прираст стоке код индивидуалног сектора на подручју СО Љубовија у 1974. год.

Врста стоке	П р и р а с т с т о к е		
	прираст у мц	откупна цена за мц живе мере у дин.	вредност прираста у хиљ. дин.
Говеда	14.466	1.382	19.577
Овце	4.179	1.799	7.518
Свиње	11.822	1.418	16.764

Љубовија има 4309 крава, али за мужу, у просеку, користе се близу 4000 грла. Године 1974. је, на пример, овај број износио 3971 и остварена мужа од преко 1000 л по грлу. Од 4.360.674 л, колико је помужено млека, свега 687.333 л је продато у све-

жем стању; остатак је утрошен на газдинствима за исхрану и прераду. У исто време, од 19.689 оваца, добивено је 152.337 л овчијег млека и 48.602 кг вуне.

У СО Љубовија је, иначе, бруто вредност живинарске производње знатна за локалне прилике — 6117 хиљ. дин. Производња јаја од 42.368 носиља износи 2.716.750 комада. Од тога се 348.000 јаја утроши за насад. Године 1974. прираст је достигао цифру од 2320 мц. Продајна цена за 1 мц живе ваге прираста кретала се око 1700 дин., а вредност нето приноса јаја регистрована од 1895 хиљ. дин.

Између 1951. и 1956. год. на подручју комуне основана је по једна друштвена организација ловаца и риболоваца. И једна и друга налазе се у Љубовији. Прва има 221 члана и 34.673 ха ловно продуктивне површине. Крајем 1975. год. процењено је да у ловишту ЛД „Баурић” има 280 срна, 3600 зечева, 3100 јаребица, 500 љештарки и 700 фазана.

Године 1975. УСР „Дрина” — Љубовија имало је 175 чланова. Исте године један спортски риболовац просечно је уловио близу 30 кг рибе.

Крајем 1974. год. сва газдинства без обзира на сектор власништва и социјално-имовинску категорију имала су преко 1700 (1714) кошница. Те године остварен је просечан принос меда од 2,4 кг по кошници. У бруто вредности пчеларске производње мед учествује са 126 хиљ. дин.; остатак од 21 хиљ. дин. представља вредност 5 мц воска.

У читавој комуну постоји само једна пољопривредна организација — 33 Љубовија. Она је основана 9. маја 1945. год.

За остваривање квалитетнијих резултата у сточарској производњи, по мишљењу пољопривредних газдинстава, ваљало би учинити неколико најважнијих и најхитнијих потеза. Пре свега, неопходно је изменити структуру расе стоке — почев од говеда, па до свиња и оваца. Сем тога, неопходно је, упоредо са тим, да се побољша крмна база, као и обезбеде кредити за капиталну изградњу. Иначе, у унапређивању сточарства треба поклонити посебну пажњу стимулативним стабилним откупним ценама стоци и сточарским производима.

Сточарство је у СО Крупањ важна грана економије и учествује са око 35% у националном дохотку од пољопривреде. Држањем стоке и осталим пољопривредним гранама се бави 80,1% укупног активног становништва. Прираст стоке код индивидуалног сектора у 1974. год. износио је око 27.100 мц и његова вредност процењена на 43.477 хиљ. дин. Ретко је газдинство да не држи стоку, а на сваких 100 ха пољопривредног земљишта просечно долази 4,22 коња, 57,98 говеда, 83,30 свиња, 118,57 оваца и 423,23 живине. У говедарству претежно је заступљена буша; овчарству-праменка; коњарству — брдски коњ; свињарству — моравка.

У Скупштини општине је процењено да просечна тежина коња износи 400 кг, говеда 350—420 кг, свиња 50—70 кг и оваца 23—35 кг. По традицији, овце се држе ради млека, меса и вуне. Од 1839 грла која се музу добија се 24.081 л млека годишње и све утроши на газдинствима. Исти је случај и са вуном. Године 1974. просечна стрижа по једном грлу износила је 1,2—1,7 кг; укупно је од 23.403 стрижена грла острижено 38.899 кг вуне у вредности од 856 хиљ. дин.

Сл. 6. — Овце и свиње на испашама поред Јадра (власништво Љубомира Давидовића из Завлаке)

Око 81,7% од укупног броја крава код индивидуалног сектора се музу. Стајски просек муже по музном грлу износи 1016 л годишње. Укупна производња млека од 3948 грла прелази 4 милиона литара. Од тога се свега 632.333 л продаје у свежем стању. Преко 1,7 милиона литара газдинства утроше за исхрану чланова домаћинства. Остатак од 1.634.210 л она прерађују у млечне производе.

Живинарска производња, а нарочито производња пилића, такође је значајна, али су још увек претежно заступљене ниско-продуктивне расе живине. Носиља има 59.110 и свака од њих даје 70—75 јаја годишње; укупно 4.422.371 комад у вредности од 3538 хиљ. дин. По вредности прираст стоји на првом месту у бруто вредности живинарске производње и износи за 1700 мц живе ваге 5474 хиљ. дин. Разлог томе су, поред осталог, стимулативне откупне цене, особито знатна потражња пилића на локалној пијаци.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се бави Пољопривредна задруга „Јединство“ (Крупан). Године 1974. она је просечно имала 41 краву источно-фризијске расе. Стајски просек муже по музном грлу износи 2815 л. Укупна

производња млека прелази 115.000 л годишње. Око 22,4% произведеног млека задруга троши за напајање телади; остатак од 77,6% продаје домаћинствима у Крупњу.

Један број стоке коље се на кланици у Крупњу; остатак тржног вишка од индивидуалног сектора се извози. Кланица је технички недовољно опремљена и има релативно мали капацитет. Непостоји организован откуп тржних вишкова. Почетком 1976. год. понуда стоке и млека била је већа од потражње.

Крупан је трговачки центар за продају и куповину стоке. У њему се сваког петка одржава пијаца. За време једног пијачног дана просечно се прода: око 10 крава, 8 волова, 5 телета, 5 јунета, 20 оваца, 30 јагњета, 5 дебелих свиња, 10 мршавих свиња, 25 прасета, 60 кокошака, 100 кг сира, 80 кг кајмака и 600 јајета. Продавци су углавном сељаци из Дворске, Брезовице, Красаве, Мојковића, Костајника, Церове, Ликодре, Беле Цркве, Брштице, Липеновића, Толисаваца, Планине, Кржаве, Бањевца, Томања, Богоштице, Врбића, Ставе и Шљивове. Промет на вашарима је далеко већи — до 100 прасади, 90 свиња, 50 јагњета, 200 оваца, 50 јунета, 20 телета, 50 крава, 130 волова и 10 коња. Последњи се одржавају два пута годишње — 9. августа и 19. октобра. И на једном и другом продаје се само стока. Са локалне пијаце редовно се снабдевају стоком и сточарским производима ПЗ „Јединство“, шест приватних угоститељских радњи, ДНЗ Крупан, менза ТИК „Крупанка“ и угоститељско предузеће „Туристички дом“.

Од пре другог светског рата релативно велики број газдинстава се бави пчеларством. Године 1974. она су имала 2734 кошнице. Око 55% кошница су са покретним саћем; остатак од 45% отпада на вршкарце. Те године од сваке кошнице је добивено 4,0—4,4 кг меда; укупно 121 мц у вредности од 363 хиљ. дин. Бруто вредност пчеларске производње износи 397 хиљ. дин. У укупном приходу произведен восак учествује са 34 хиљ. дин.

Постоје три ловачка друштва са 267 чланова — у Белој Цркви, Завлаци и Крупњу по 1. Преко 50% од укупног броја ловаца је учлањено у друштво „Крупан“.

Још 1946. год. је основано данашње ловачко друштво „Крупан“ у Крупњу. Његова ловно продуктивна површина износи 19.773 ха. У друштвеном ловишту, у фебруару 1976. год., регистровано је око 3000 зечева, 15 дивљих свиња, 2 медведа, 3000 фазана, 2000 јаребица и многа друга дивљач која није обухваћена ловно продуктивном основом за газдовање и узгајање. Године 1976. у ловишту је било и 345 грла заштићене срнеће дивљачи. Просечно годишње се у друштвеном ловишту улови око 500 зечева, 200 фазана, 4 дивље свиње и 700 „незаштићене дивљачи“.

Предвиђено је да се ЛД „Крупан“ интегрисе са остала два друштва на подручју комуне. Циљ интеграције је да се под повољнијим условима узгаја срнећа дивљач, зечеви, фазани и јаребице. У плану је да се створе услови за пријем страних ловаца — туриста.

Од 150 ловаца учлањених у ЛД „Крупњак” из Крупња су 32, Шљивове 18, Бањевца 3, Богоштице 2, Томања 4, Кржаве 7, Бриштице 14, Планине 13, Костајника 17, Дворске 11, Церове 14, Липеновића 3 и Ликодре 10. До 25 год. старости има 30 чланова, од 25—50 год. — 105 и преко 50 год. — 15. Око 60% чланова друштва су радници; остатак од 40% отпада на пољопривреднике.

Крајем 1975. год. процењено је да на подручју ЛД Завлака има 114 срне, 2300 зечева, 3800 пољских јаребица и 1900 фазана. У истом периоду утврђено је да ловиште ЛД „Бела Црква” има 612 зеца, 1729 пољских јаребица и 1350 фазана. И једно и друго друштво има 133 члана.

И у *СО Осечина* сточарство, као извор дохотка становништва, има велики значај. У њених 20 насеља живи око 19.832 становника. Од тога се преко 90% становништва активно бави сточарством, односно пољопривредом (121, 45, 49). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта сва газдинства без обзира на сектор власништва држе 0,35 коња, 50,26 говеда, 157,35 оваца, 58,74 свиње и 336,18 живина. Међу свињама преовлађује моравка, корнвал и велики јоркшир. Од оваца се највише држе праменке (80%). У говедарству, коњарству и живинарству претежно су заступљени мелези расних раса. Последњих десетак година све се више држи домаће шарено говече у типу сименталца. Између 1965. и 1975. год. увезено је десетак приплодних бикова и око 300 јуница сименталске расе. У истом периоду отпочето је и са вештачким осемењавањем крава.

Просечна тежина коња износи 250 кг, говеда 230 кг, свиња 50 кг, оваца 25 кг и живине око 2,0 кг.

У структури прираста стоке, у последњих неколико година, преовлађују говеда и свиње. То донекле илуструје и следећи податак. Наиме, у 1974. год. код индивидуалног сектора прираст говеда износио је 7744 мц, оваца 4696 мц, свиња 9894 мц и коња 48 грла. Те године највећу новчану вредност прираста газдинства су остварила од свиња — 11.873 хиљ. дин.; најмању од оваца — 7983 хиљ. дин. Укупна вредност прираста говеда, према тржишним ценама, прелазила је 10.000 хиљ. дин. Од 4476 крава добивено је 3.981.736 л млека у вредности од 8760 хиљ. дин.

Структура потрошње произведеног крављег млека код индивидуалног сектора на подручју *СО Осечина* у 1974. год.

Спецификација употреба произведеног крављег млека	Потрошња млека у литрима
Исхрана чланова домаћинства	1.252.832
Прерада на газдинству	2.410.420
Продаја на мало	153.649
Откуп од стране предузећа	164.835

На основу анкете, утврђено је да око 50% овчијег фонда чине приплодне овце. Једна овца просечно даје 26,2 л млека и 1,7 кг вуне. Године 1974. преко 32 хиљаде грла је стригано и од њих добивено 56.568 кг вуне у вредности од 1164 хиљ. дин. У структури бруто прихода овчарских производа млеко учествује са 551 хиљ. дин. Производња овчијег млека од 8840 грла износи 231.608 л; такав је случај био у 1974. год. Од тога се 131.502 л утроши у свежем стању на газдинствима; остатак од 100.106 л прерађује се у млечне производе.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се бави предузеће „Подгорка”. Године 1975. његова ООУР пољопривреда имала је 20 крава и утовила око 100 јунади. Те године тов јунади у кооперацији био је минималан „због нерентабилности”. Међутим, без обзира на обим това у кооперацији, у истом периоду допринос „Подгорке” у реализацији средстава зеленог плана за унапређивање сточарства био је знатан. До почетка 1976. год. она је обезбедила средства за изградњу или адаптирање 20 сточних стаја и набавку 98 приплодних јуница. У првом кварталу 1976. год. његова ООУР пољопривреда имала је склопљене уговоре за тов 469 грла.

Биланс живинарства у 1974. год. био је следећи: број живине на почетку године — 72.617; број прирасле живине — 145.234; просечна тежина прираста — 1,7 кг; број носиља — 49.518; укупна производња јаја — 4.066.357 комада; бруто вредност живинарске производње — 6906 хиљ. дин. Око 217.851 јаје је утрошено за насад. Остатак од 3.848.506 јаја у вредности од 2708 хиљ. дин. представља нето принос.

Још 1947. год. основано је ловачко друштво у Осечини. Четрнаест година касније, 1961., један број чланова се издвојио у посебно друштво са седиштем у Пецкој. И једно и друго друштво користе близу 32 хиљаде хектара ловно продуктивне површине. Године 1976. само ловачко друштво у Осечини имало је 252 члана. Највећи број чланова је из Осечине (43); осталих 102 су из Братачића, Драгијевице, Остружања, Лопатања, Туђина, Сиридија, Горњег Црнијева, Комирића, Коњуше, Плужаца, Баставе и Белотића. До 25 год. живота има 72 члана, од 25—50 год. 150 и преко 50 год. 30. У Осечини и њеној ужој околини ловци просечно улове око 400 зечева, 350 јаребица и 450 фазана годишње.

Крајем 1975. год. ЛД „Пецка” имало је 6 зимовника и 19 хранилишта за дивљач. Рачуна се да у друштвеном ловишту на 10.000 ха има 180 срна, 2 медведа, 70 дивљих свиња, 2700 зечева, 450 јаребица, 300 љештарки и око 1000 фазана. У 1975. год. 119 ловаца су одстрелили 5 срна, 2 дивље свиње, 500 зечева, 950 јаребица, 100 љештарки, 200 фазана, 20 јазаваца, 55 лисица, 5 куна, 30 ласица и многу другу дивљач.

Постоји и једно удружење спортских риболоваца — „Јадар”. Крајем 1975. год. оно је имало 47 чланова. Те године укупан улов рибе износио је 470 кг. Један спортски риболовац просечно улови 8—12 кг рибе годишње.

У 19. год. после увођења комуналног система власти су процениле да се на поседима свих газдинстава у СО Осечина налази 1598 кошница. Од тога око 79,3% кошница има покретно саће; остатак од 20,7% отпада на вршкаре. Судаћи по производњи у поменутој години, пчеларска производња још увек је мала. Укупна производња меда износи свега 46 мц, а то је само 0,23 кг по становнику. Међутим, и поред тога бруто вредност пчеларске производње је знатна, али због релативно високих откупних цена меда и воска. Једна метарска цента меда у Осечини се продаје по 2600,00 дин. Продајна цена воску је још већа — 3500,00 дин. за 1 мц. У бруто приходу мед учествује са 87,2%.

Године 1974. откупљено је од индивидуалног сектора 17 мц телади, 33 мц јунади, 751 мц одрасле говеди и 64 мц јагњади. Те године газдинства су остварила највећу продајну цену за мц живе ваге од тегади — 2996,00 дин.; најмању од одрасле говеди — 1199,00 дин. Укупна вредност откупљене стоке износила је 1134 хиљ. дин. Од 1974. год. млеко откупљује млекара из Љубљане; остале тржне вишкове сточарских производа индивидуална газдинства углавном продају у Осечини и на околним пијацама.

Сточарство и сточарска производња у СО Чајетина

У СО Чајетина живи 19.224 становника, а од тога се 73,6% активно бави сточарством и осталим пољопривредним гранама. Индекс пољопривредног становништва за период 1971/1961. год. износи 73,2%. Преко 90% домаћинстава има већи посед од 2,01 ха, али је највише оних са 2,01—5,00 и 5,01—8,00 ха. Од укупно 38.039 ха пољопривредне површине, 55,6% је у приватном сектору; остатак од 44,4% користе друштвена газдинства (121, 47, 51, 132). И један и други сектор на сваких 100 ха пољопривредног земљишта држе 2,6 коња, 31,9 говеда, 15,1 свињу, 103,0 овце и 128,0 живине. Најважније сточарске гране су говедарство и овчарство. У говедарству преовлађује буша и мелези исте са сименталцем и монтафонцем; свињарству — моравка и беле племените свиње; овчарству — праменка и мелези са мерином; коњарству — „босанско-брдски коњ“; живинарству — домаћа кокош и разни мелези. Просечна тежина коња износи 270 кг, говечета 180—500 кг, овце 35—40 кг и свиње 75 кг.

Године 1974. прираст говеда на приватном сектору износио је 10.635 мц, оваца 6698 мц, свиња 10.346 мц и коња 60 грла; укупна вредност прираста износила је 39.060 хиљ. дин. Исте године највећа вредност сточног прираста код индивидуалног сектора је остварена од говеда — 13.291 хиљ. дин. Број грла која сељачка газдинства музу износи 2760. Стајски просек муже по музном грлу креће се од 800—3000 л. Највећа је млечност крава на приватном сектору у к.о. Мачкат, Мешник, Крива Река и Чајетина — од 2000—3000 л годишње. На другом месту

се налази к.о. Алин Поток, са 1500—2000 л. Најмања је млечност крава у к.о. Г. Јабланица, Д. Јабланица, Доброселица, Дренова, Жељине, Љубиш, Семењјево, Сирогојно, Стубло и Трнава — од 800—900 л. У к.о. Шљивовица, Трипкова и Бранешци просечна млечност крава креће се између 1500—2000 л. На подручју к.о. Д. Јабланица, Дренова, Г. Јабланица, Доброселица, Љубиш, Жељине, Сирогојно, Стубло, Семењјево и Трнава газдинства претежно држе мелезе буше са племенитим расама у типу буше. У осталим к.о. углавном преовлађују мелези буше са племенитијим расама (163).

Преко 80% од укупног броја оваца исхрањује се на пашњацима Златибора и по сеоским утринама. На Златибор изјављују овце ради испаше газдинства из к.о. Шљивовица, Семењјево, Д. Јабланица, Г. Јабланица, Доброселица, Гостиље, Чајетина и др. Једна овца просечно даје 20—30 л млека за време лактационог периода. Укупно од 22.929 грла која се музу индивидуална газдинства добијају 482.341 л млека годишње у вредности од 1244 хиљ. дин.

И производња вуне на приватном сектору је знатна. Године 1974. она је од 42.326 грла износила 49.927 кг у вредности од 1092 хиљ. дин. У истој години просечан принос вуне по остриганом грлу прелазио је 1,0 кг. Произведена вуна се знатним делом прерађује у домаћој радиности. Укупан приход од прерађевина износи 1427 хиљ. дин.; такав је случај био у 1974. год. Од тога отпада на материјалне трошкове 1098 хиљ. дин.; остатак од 329 хиљ. дин. чини нето приход.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се бави ПИК „Златибор“ са својим ООУР Љубиш, Сирогојно, Јабланица и „Златиборски сувати“. Последња ООУР има стално организовану сточарску производњу; остале сезонску. Између 1970. и 1974. год. у њеној говедарској фарми на Златибору остварена је производња млека по грлу (163): 1970. год. — 2504 л, 1972. год. — 2447 л, 1973. год. — 2517 л и 1974. год. — 2841 л.

Близу 50% бруто вредности живинарске производње на подручју СО Чајетина потиче од прираста. Само у 1974. год. број прирасле живине износио је 94.094 у укупној тежини од 1720 мц. Број носиља на поседима свих газдинстава без обзира на социјално-имовинску категорију прелази 33 хиљаде. Од једне носиље просечно се добија 65—115 јаја годишње.

У 21. год. после увођења комуналног система на подручју СО Чајетина сва газдинства без обзира на сектор власништва и социјално-имовинску категорију имала су преко 1900 кошница. Од тога је отпадало на сандучаре 78,2%; осталих 21,8% кошница биле су са непокретним саћем. Главну пчелињу пашу чине ливаде, пашњаци, воћњаци, багрем, липа и друго дрвеће. Пчелари држе кошнице углавном на окућницама. Укупан принос меда износи 136 мц у вредности од 408 хиљ. дин.; такав је случај био у 1974. год. Исте године пчелари су произвели 6 мц воска. У бруто вредности пчеларске производње он учествује са 21 хиљ. дин. (4,8%).

Један број пчелара је учлањен у пчеларско друштво „Златибор” — Чајетина. Године 1976. оно је имало око 60 чланова, према 34, колико их је било у 1974. Од укупног броја чланова преко 20 (21) њих су из Чајетине; осталих 38 су из 13 околних насеља. Међу њима највише има пољопривредника (27), 12 су радници, 9 службеници и 11 из осталих струка. Друштво има у плану да кредитима из средстава зеленог плана унапреди пчеларство у СО Чајетина. Сваки члан друштва може преко ПИК „Златибор” — а да добије кредит ради набавке пчелињих друштва, прибора и алата. Кредит се одобрава на 5 год. уз каматну стопу од 5%.

И ловачка друштва постоје у СО Чајетина — у Љубишу и Чајетини по 1. И. једно и друго имају близу 300 чланова. У унапређивању ловарства у комуни, у послератним годинама нарочито је много урадило ЛД „Златибор” — Чајетина. Крајем 1975. год. оно је имало 186 чланова и користило 42.234 ха ловно продуктивне површине, од чега је 8431 ха под шумом. ЛД „Тодијевић Боривоје” — Љубиш има мању ловно продуктивну површину — 16.000 ха. Због веома скромних средстава, друштва се углавном баве уношењем дивљачи у ловна подручја и изградњом хранилишта. Последњих само на подручју ЛД „Златибор” има 282. Иначе, посебну пажњу друштва поклањају уношењу фазанске и зечије дивљачи ради освежења крви. Крајем 1975. год. процењено је да ловиште ЛД „Тодијевић Боривоје” има 3700 зечева, 25 срна и 280 пољских јаребица. У истом периоду број дивљачи у поседу ЛД „Златибор” био је знатно већи — 940 срна, 25 дивљих свиња, 15.000 зечева, 17.540 јаребица, 920 лештарки и 3350 фазана.

Између 30 и 40 хиљ. дин. креће се годишњи бруто приход од лова на поседима индивидуалних газдинстава. Године 1974. он је износио 35 хиљ. дин. Од тога је отпадало на материјалне трошкове 20 хиљ. дин.; остатак од 15 хиљ. дин. чинио је нето приход. У истој години од продаје кожа дивљачи индивидуална газдинства су остварила приход од 5 хиљ. дин.

Улов рибе је мали. У просеку чланови УСР „Рзав” — Чајетина улове 250—400 кг рибе годишње. За улов они користе Црни Рзав, Увац, Катунцицу, Љубишницу, Јабланичку реку, Обудовицу, Беле Воде, Сушицу и друге реке. Године 1975. близу 70 (68) спортских риболоваца уловило је 385 кг разних врста риба. Од тога отпада на младице 35 кг.

Око 70% тржног вишка стоке и сточарских производа на приватном сектору откупљују пољопривредне организације. Године 1974. од индивидуалног сектора је откупљено 1698 мц телаци, 1591 мц јунади, 2756 мц одраслих говеди, 604 мц јагњади, 362 мц одраслих оваца, 1446 мц дебелих свиња, 100 тона сира и 40 тона кајмака. У просеку годишње се са подручја комуне извезе 1100 тона свежег меса, 750 тона месних прерабевина, 550 тона млека и 150 тона млечних производа.

Највећи извозник сточарских производа је ПИК „Златибор”. Његова кланица продаје свеже месо на подручју читаве Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине. Трајне и полутрајне кобасице произведене у овој кланици успешно се продају на тржиштима СР Немачке. Из Чајетине се извози пршут и сланина у многе државе.

До 1973. год. тржни вишак млека прерађиван је у „сирарницама” на подручју к.о. Трипкова, Сирогојно, Равни и Златибору. У њима су се углавном производили тврди сиреви (трапист и др.). Поменуће године млекара на имању ООУР „Златиборски сувати” је проширена и снабдевена најмодернијим машинама и опремом. Њен дневни капацитет износи 12.000 л млека. Прерађује млеко из скоро свих к.о. на подручју СО Чајетина. Постоје 5 пунктова са расхладним уређајима за откуп млека. Производи млечне напитке, разне врсте сирева и пастеризовано млеко.

Политика даљег развоја сточарства у Чајетини и његовој околини темељи се на неколико акција. Пре свега у свим местима ће се спровести општинска одлука о обавезном вештачком осемењавању крва. Већа пажња посветиће се регресирању набавке женског приплодног материјала у говедарству и давање истог газдинствима у приватну негу. Почетком 1976. год. у месним заједницама вођени су „разговори о плановима за стварање 200 мини фарми код индивидуалних произвођача” (115, 18). За расну поправку домаћег соја оваца извршиће се набавка приплодних овнова.

Сточарска производња у Моравици

СО Ивањица. — Ивањичка комуна простире се на 1090 км² и углавном заузима горњи део слива Моравице. Према попису из 1971. год., на овом подручју живи 39.233 становника, односно 36 становника на 1 км² или просечно 817 у једном насељу. Више од 78% активног становништва се бави сточарством и осталим пољопривредним грана (121, 11, 51). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства просечно држе 2,6 коња, 47,5 говеда, 31,0 свињу, 94,6 оваца и 201,3 живине. Просечна тежина коња износи 350 кг, говеда 350 кг, свиња 65 кг и оваца 40 кг.

Од говеда се углавном држи буша и домаће шарено говече у типу сименталца. У коњарству доминира арабер и домаћи брдски коњ. Међу овцама највише има праменки. Власти предузимају низ мера за измену расног састава стоке, нарочито говеда. Године 1972., на пример, „путем вештачког осемењавања оплођено је 1180 плоткиња или двоструко више него у 1971. години. Ветеринарска станица све озбиљније прилази овој акцији, а и пољопривредни произвођачи су је прихватили” (116, 8—9).

У настојању да унапређује сточарску производњу, Фонд за унапређивање пољопривреде регресира све акције вештачког осемењавања стоке. СО Ивањица настоји да се отворе бројне ветеринарске амбуланте у којима би се поред вештачког осемењавања пружале и друге услуге. У 1973. год. предвиђено је било да се један „број расних бикова обезбеди за подручје Голије” (116, 25).

Последње две-три године ивањичке власти у развоју пољопривреде дају приоритетну улогу сточарству. Предвиђен индекс кретања стоке на приватном сектору за период 1973/74. год. износио је за говеда 100,9, овце 101,1, свиње 106,2, живину 105,0 и коње 99,3 (116, таб. 15). Биланс говеда у 1974. год. кретао се овако: стање на почетку године — 25.607, приплод — 8404, куповина — 1871, продаја — 9080, клање — 471 и угинуће — 169. Крајем исте године сва газдинства без обзира на сектор власништва и социјално-имовинску категорију држала су 26.162 грла. У поседу друштвеног сектора налазила су се само 67 грла; остала говеда била су индивидуалне својине (160, 42). Највећи број говеда чмне краве — 39,4%. Последње просечно дају 1265 л млека годишње; укупна производња од 9896 грла која се музу износи 12,518.440 л.

Године 1974. прираст говеда на приватном сектору износио је 19.615 мц, свиња — 18.050 мц, ждребади — 19 грла и оваца — 9326 мц; укупна вредност прираста износила је 63.226 хиљ. дин. Исте године од 31.113 овце помужено је 1,093.614 л млека. Једна стрижена овца просечно је дала 1,7 кг вуне; укупно је остригано 84.670 кг. Већи део остригане вуне је прерађен у домаћој радиности и од тога остварен приход од 2421 хиљ. дин.

Учешће друштвеног сектора у укупној сточарској производњи је минимално. Прво, што се друштвени сектор више бави трговином и откупом пољопривредних производа. И друго, што су организације у пољопривреди оријентисане на биљну производњу (116, 10). Године 1975. товом стоке на друштвеном сектору бавиле су се две пољопривредне организације — „Пољопродукт” (Ивањица) и „Јавор” (Кушићи). Тов је пашњачког типа. И једна и друга организација говеде око 400 старијих говеда и 800 телад годишње. Полу утовљена говеда извозе се „на продужни тов у Војводину”.

Око 25% произведене стоке представља тржни вишак. Године 1974. од индивидуалног сектора откупљено је 7,9% сточног прираста — 3104 мц говеда, 607 мц оваца и 11 мц свиња. Укупна вредност откупљене стоке износила је 4708 хиљ. дин. Просечна цена за једну метарску центу живе ваге говеда достигала је 1165 дин., оваца 1774 дин. и свиња 1315 дин. Мањи број стоке из тржног вишка коље кланица у Ивањици, која је основана још пре другог светског рата (1938. год.). У току једног дана на кланици се закоље 20 грла крупне и 30 грла ситне стоке.

Једну петину произведеног крављег и овчијег млека индивидуална газдинства троше за исхрану својих чланова у свежем стању, остатак користе за прераду и исхрану стоке.

Преко 30% кошница је својина 73 пчелара. Године 1975. они су били чланови пчеларске подружнице у Ивањици и имали око 1000 кошница. Главна пчелиња паша су ливаде. По кошници пчелари остварују принос од 7,4 кг меда. Бруто вредност пчеларске производње износи 746 хиљ. дин. Од тога отпада на восак 46 хиљ. дин.; остатак представља вредност 234 мц меда. Такав је случај био у 1974. год. У истој години пчелари су продавали 1 мц меда по 3000 дин., а воска 4000.

И бруто вредност живинарске производње је знатна. Године 1974. она је износила 13.725 хиљ. дин. Највећи приход у живинарству газдинства остварују од произведених јаја. Укупна производња истих износи 9,376.180 комада годишње у вредности од 7501 хиљ. дин. У бруто приходу вредност прираста учествује са 45,3%.

У Ивањици и насељима која јој административно гравитирају ловна површина заузима око 70 хиљада хектара. Постоје два ловачка друштва — у Девићима и Ивањици по 1. Последње је основано 1945. год. и има близу 500 (490) чланова. Друштво у Девићима регистровано је 1955. год. Крајем 1975. год. у њега је било учлањено 105 ловаца. Чланови ловачког друштва из Ивањице одлазе у лов на подручје СО Ариље и Лучани. У свим друштвеним ловиштима има око 270 срна, 2350 зечева, 9700 јаребица, 15 дивљих свиња, 150 фазана и многа друга дивљач.

Бројно стање дивљачи на поседу ШПИК „Ивањица” — Ивањица крајем 1975. год.

Назив дивљачи	Бројно стање дивљачи крајем године
Срна	223
Медвед	5
Дивља свиња	19
Зећ	1580
Јаребица	80

Улов рибе је релативно велики. Преко 300 спортских риболоваца годишње улови у Моравици, Студеници и Рзаву око 4500—5500 кг пастрмки и других риба. Сви су они учлањени у удружење „Моравица”. Године 1975. оно је имало 330 чланова.

У СО Ариље до 50% народног дохотка од пољопривреде даје сточарство. Комуна се убраја међу недовољно развијена подручја западне Србије. Национални доходак по становнику износи овде само 84,0% од републичког просека. У сточарству и осталим пољопривредним гранама запослено је преко 9 хиљада становника, односно 76,7% од укупног активног становништва (121, 47—51, 361). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства просечно држе 1,7 коња, 52,6 говеда, 57,9 свиња, 115,0 оваца и 357,5 живина. У коњарству су претежно заступљени мелези; говедарству-буша; свињарству — домаће расе; овчарству — сјеничка овца и мелези.

Просечна тежина коња износи 400 кг, говеда 300 кг, оваца 30 кг и свиња 50 кг.¹ Једна овца просечно даје 30—31 л млека и 1,0 кг вуне годишње. Око 70% произведене вуне и млека служи за подмиривање локалних потреба; остатак од 30% представља тржни вишак.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се бави предузеће „Јединство” — Ариље.

Биланс говеда у 1974. год. изгледао је овако: стање на почетку године — 10.641, приплод — 4938, куповина — 789, продаја — 4914, клање — 45, угинуће — 135, стање на крају године — 11.274; свиња: стање на почетку године — 11.698, приплод — 14.758, куповина — 3546, продаја — 7092, клање — 12.155, угинуће — 1519, стање на крају године — 9236; оваца: стање на почетку године — 23.249, приплод — 15.612, куповина — 435, продаја — 8811, клање 6328, угинуће — 1043, стање на крају године — 23.114. Почетком 1975. год. структура говеда по категоријама узраста била је следећа: телад до 6 м — 876, јунад — 2451, стеоне јунице — 412 и краве — 5218; свиња: прасад до 6 м — 3789, назимад преко 6 м — 3175, крмаче и супрасне назимице — 1971 и товне свиње — 141; оваца: јагњад и шиљежад — 6118 и овце за приплод — 16.058 (160, 9—75).

Откуп стоке на приватном сектору у СО Ариље 1974. год.

Врста стоке	Укупна тежина у мц	Укупна вредност у хиљ. дин.	Просечна цена за мц живе мере у дин.
Телад	1427	2514	1761,00
Јунад	93	124	1334,00
Одрасла говеда	1604	1886	1176,00
Јагњад	220	403	1837,00
Одрасле овце	347	558	1607,00
Дебеле свиње	40	54	1341,00

Године 1974. прираст говеда код индивидуалног сектора износио је 7807 мц, оваца — 3366 мц, свиња — 9418 мц и ждремади — 18 грла; укупна вредност сточног прираста процењена је на 30.438 хиљ. дин. Исте године од 5102 музне краве на приватном сектору добивено је 5.715.518 л млека у вредности од 13.260 хиљ. дин. У појединим к.о. стајски просек муже по грлу износио је од 1100—1150 л.

Преко 20 хиљада грла оваца се стрижу и од њих добија око 21.466 кг вуне годишње у вредности од 472 хиљ. дин. Број оваца која се музу је мањи — 13.905. Године 1974. просечна мужа по грлу износила је од 30—31 л; укупно је помужено 425.390 л у вредности од 1106 хиљ. дин.

¹ Просечна тежина стоке у различитим крајевима западне Србије дата је на основу процена Скупштина општина.

Прираст живине на подручју комуне износи 130.970 годишње у укупној тежини од 2380 мц. Производња јаја по једној носиљи је релативно велика — 107,7. Од 40.955 носиља се добија око 4,4 милиона јаја годишње. Бруто вредност живинарске производње износи 6924 хиљ. дин.; такав је случај био у 1974. год.

Између 1970. и 1975. год. укупна ловно продуктивна површина у СО Ариље је износила 34.923 ха. Године 1976. њу је користило ЈД „Бранко Боновић” из Ариља. Оно је основано још одмах после првог светског рата. У њега су 27. II 1976. год. била учлањена 363 ловца.

У ЈД „Бранко Боновић” је 15,4% чланова из Ариља; осталих 84,6% су из других насеља (Добраче 23, Крушчице 21, Радошева 5, Богојевића 10, Трешњевице 19, Миросалца 13, Гривске 14, Бјелуше 19, Вране 9, Драгојевца 10, Титовог Ужица 3, Грдовића 13, Ступчевића 8, Радошева 10, Ивањице 4, Северова 20, Радобуђе 12, Вигоште 10, Латвице 7, Брекова 18, Церове 12, Високе 15, Милићевог Села 1, Котраже 5, Београда 5, Вирове 6, Радалева 2 и осталих места 15). Већина њих су пољопривредници — 233 (64,1%).

Крајем 1975. год., с обзиром на број, ловишта у Ариљу и његовој околини била су релативно богата дивљачима; у истом периоду, према процени, на подручју комуне се налазило око 2800 фазана, 1565 јаребица, 2100 зечева и 95 грла срнеће дивљачи. Годишњи приход од лова износи 20—30 хиљ. дин. У 1974. год. он је на приватном сектору износио 20 хиљ. дин. Од тога отпада на материјалне трошкове 15 хиљ. дин.; остатак од 5 хиљ. дин. чини нето приход.

И број спортских риболоваца за локалне прилике је релативно велики — преко 150. Године 1975. они су уловили 55 кг пастрмки и 800 кг остале рибе.

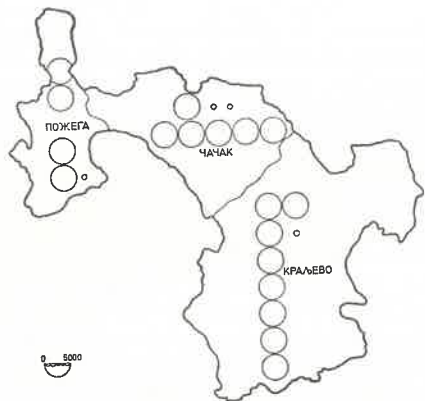
На 1 км² газдинства просечно држе 4,4 кошнице. У укупном броју кошница сандучаре учествују са 80%. Кошница са непокретним сањем има 311 (20%). Године 1974. од 1555 кошница добивено је 22 мц меда у вредности од 66 хиљ. дин. Бруто вредност пчеларске производње износи 76 хиљ. дин.

Држање стоке у долини Западне Мораве

СО Пожега. — Комуна има 41 насеље. Просечна величина једног насеља износи 10,4 км². На 1 км² просечно живи 79 становника. Од 33.804 становника, настањених на око 26.381 ха пољопривредне површине, 53,8% је пољопривредно. Око 60,7% активног становништва бави се сточарством и осталим пољопривредним гранама (121, 11, 47—51). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства држе 2,7 коња, 77,4 говеда, 66,6 свиња, 96,1 овцу и 499,2 живине. Преко 60% говеда чини домаће шарено говече; остатак отпада на бушу и остале расе. У свињарству доминира моравка и ландрас; овчарству — пра-

Просечна тежина коња износи 320 кг, говеда 210 кг, свиња 45 кг и оваца 35 кг. Последње се музу само у планинским к. о. У осталим к. о. „млеко се користи за одгој јагњади”. Једна овца даје око 1,2 кг вуне. Године 1974. од 25.778 грла која су стригана на индивидуалном сектору добивено је преко 30.000 кг вуне у вредности од 699 хиљ. дин. Око 17.690 оваца се музу. Укупна производња овчијег млека за време лактационог периода износи 514.342 л.

Између 1973—1974. год. у СО Пожега постојало је 5 земљорадничких задруга, једна ветеринарска станица и две организације удруженог рада у саставу ПИК „Будимка”. Већина друштвених пољопривредних организација бави се товом стоке у кооперацији и откупом тржних вишкова. То најбоље илуструју подаци о 33 Пожега. Још 1960. год. спајањем 33 Глумач, 33 Бакионица, 33 Здравчићи, 33 Каленић и 33 Отањ основана је данашња задруга са седиштем у Пожеги. Године 1972. она је у кооперацији уговорила 9113 телета, а 1973. око 4000. С обзиром да се 33 Пожега бави и откупом тржних вишкова, то је и овај у истом периоду био знатан. Године 1973. она је откупила 20.269 кг сира, 4538 кг кајмака и 9537 говеда. До 1974. год. није се бавила откупом млека. Од 1. I до 1. VIII 1974. год. задруга је откупила 2664 л. На свом поседу има три стаје за тов стоке — у Здравчићима, Глумачи и Каленићу по 1 (117).

Ск. 9. — Регионални размештај говеда у долини Западне Мораве

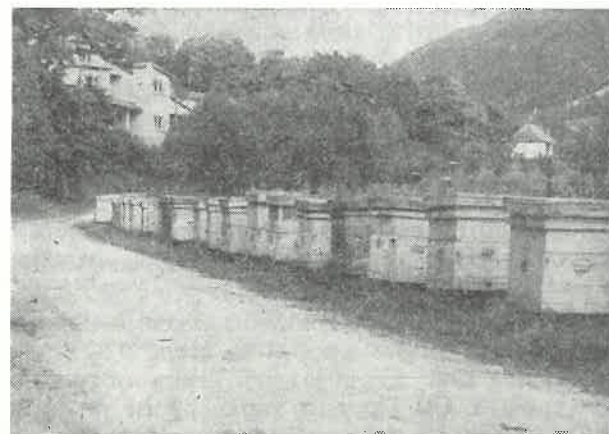
Године 1973. знатне кооперативне односе у тову телади имале су 33 „Морава” — Горобиље и 33 Жежевица; укупно за 3231 грло. На подручју ООУР Добриње товом телади у кооперацији баве се 20 домаћинстава. У овој организацији удруженог рада за првих шест месеци у 1974. год. утовљено је 200 товних јунади. За овај период остварила је и значајан откуп тржних вишкова сточарских производа. Према подацима СО Пожега, 33 Јелен од 1. I до 1. IX 1974. год. откупила је 151.000 кг телади и 59.000 кг старијих говеда. Пољопривредна школа има три стаје за стоку. У 1973. год. она је произвела 21.335 л

У СО Пожега истичу да садашња кооперативна сарадња није задовољавајућа по обиму и облицима. Сем тога, да не постоји довољна повезаност пољопривредних организација са прерађивачком индустријом. У плану је да се земљорадничке задруге удруже са ПИК „Будимка” (117).

Преко 4 хиљаде тоне износи годишња производња меса у комуни. У свим местима највећи проценат производње отпада на говеће и телеће месо. Још пре четири године, 1970., у насељима која су административно припадала СО Пожега произведено је 3857 тона меса. Између 1970—1974. год. производња млека је износила (у 000 литара): 1970. год. — 11.881 и 1974. год. — 21.664. У истом периоду производња јаја је увећана од 6360 на 11.547 хиљада комада (118).

Око 90% тржних вишкова стоке се извози; остатак се коље у локалним кланицама (Комунално предузеће „Наш дом” — Пожега и др.). У 1974. год. од индивидуалног сектора је откупљено 4264 мц телади, 1955 мц јунади, 8955 мц одраслих говеда, 314 мц јагњади, 240 мц оваца, 168 мц прасади и 793 мц осталих свиња; укупна вредност откупљене стоке износила је 24.009 хиљ. дин. Највише просечне откупне цене за мц живе мере биле су од јагњади — 1851,00 дин.; најниже од оваца — 1142,00 дин.

Постоје два пункта за откуп млека — у Пожеги и Горобиљу по 1. У плану је да се оснује још један пункт у к. о. Рупљево. Млеко се извози у Титово Ужице.

Сл. 7. — Пчелињак у Узићима

На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства држе 8—9 кошница. Од тога преко 90% њих има покретно саће. Године 1974. од 2195 кошница на приватном сектору добивено је 83 мц меда у вредности од 249 хиљ. дин. Исте године производња воска износила је 7 мц и његова новчана вредност достигала цифру од 25 хиљ. дин. (9,1% од укупне вредности пчеларске производње). Јуна 1974. год. једна мц воска у Пожеги продавана је за 500,00 дин. скупље од меда — по 3500,00 дин.

Процентуална заступљеност појединих врста риба у Моравици и Западној Морави у границама СО Пожега је следећа: шаран — 3, сом — 5, скобаљ — 75, клен — 6, мрена — 5 и остале рибе — 6. У Скрапежу око 80% рибе популације чини скобаљ; остатак од 20% отпада на клена (6%), мрену (7%) и осталу рибу (7%). Последњих 5—10 година риба популација на подручју СО Пожега нагло опада због „отпадних вода које се из дана у дан све повећавају и . . . трују све веће количине риболовних вода” (119). Предвиђено је да удружење спортских риболоваца предузме низ мера ради увећања и измене структуре рибе популације. У плану је да структура риболовних врста на сектору Мораве од гугаљског до лучанског моста током 1975. год. изгледа овако: шаран — 13%, сом — 10%, скобаљ — 38%, клен — 6%, мрена — 27% и остала риба — 6%; Скрапежу: скобаљ — 60% и остала риба — 40% (119).

Удружење „Скрапеж” имало је у 1975. год. 430 чланова. Од тога броја 302 члана су из Пожеге, Титовог Ужица и Севојна; осталих 128 чланова су из околних насеља (Висибаве, Прилишца, Лопаша и др.). До 25 год. старости има 109 чланова, од 25—40 год. 311 и преко 50 год. 10. Преко 60% чланова су пензионери, радници и ученици.

Предвиђено је да појешки риболовци до почетка 1976. год. склопе уговор са спортским риболовцима „Дунав” из Београда о заједничком коришћењу риболовних вода.

У СО Пожега постоји једно ловачко друштво — „Светозар Остојић”. Крајем 1975. год. у њега је било учлањено 465 ловаца. Укупна ловно продуктивна површина износи 42.647 ха, од чега је под шумом 12.883 ха. Од дивљачи у друштвеном ловишту највише има зечева — 4800, јаребица — 4000, фазана — 2560 и срна — 92. У свим местима ловци се старају за повећање броја дивљачи. Последњих година у том циљу они су изградили 85 хранилишта. Од тога су 65 намењена за прехрану пернате дивљачи. У 1975. год. ловци су „унели у ловиште 2060 фазана, а одстрелили 1540”.

Између 1976. и 1980. год. носиоц развоја свих сточарских грана на подручју комуне треба да буде ООУР „Будимка”. Међутим, тренутно она то није, јер нема потребних трајних обртних средстава. У СО Пожега тврде да ће се развој сточарства наредних година заснивати „на брзом расту социјалистичког и потпунијем коришћењу могућности индивидуалног сектора”. При том месне власти ће настојати да се изврши „конституисање новог економског и друштвеног статуса индивидуалних произвођача у удруженом раду” (120, 12, 29). У 1976. год. Југ. инв. банка у Пожеги треба да утроши 1,6 мил. нов. дин. за кредитирање инвестиционих улагања на поседима индивидуалних газдинстава у сточарство и остале пољопривредне гране. Банка ће одобравати кредите оним индивидуалним газдинствима која имају закључене дугорочне уговоре о кооперацији са организацијама удруженог рада као и удруженим земљорад-

ницима у земљорадничке задруге и друге облике удруживања. Газдинства ће користити кредите углавном за набавку високопродуктивне приплодне стоке. Корисници кредита биће обавезни да имају у запату најмање 3 млечне краве по добијању кредита, уколико се баве производњом млека. Међутим, уколико користе кредит за подизање објеката ради тога, мораће да тове најмање 10 јунади или одгаје 20 јунади годишње. У првом случају просечна тежина јунета треба да износи најмање 380—400 кг; док у другом 220 кг по једном грлу (132).

СО Чачак спада у групу економско развијенијих комуна на подручју западне Србије. Национални доходак по становнику у њеним границама је за 11,7% већи од просека националног дохотка Републике. У укупном доходу пољопривреда учествује са 24,4%. Од тога отпада на коњарство, говедарство, овчарство, свињарство, живинарство и пчеларство 34%. У сточарству и осталим пољопривредним гранама запослено је 46,9% од укупног активног стаиовништва, односно њих 22.146 (121, 51, 263, 371). Године 1974. на сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства су просечно држала 6,0 коња, 73,1 говече, 83,8 свиња, 52,9 оваца и 678,0 живине. У овој години производња стоке била је „нешто нижа у односу на просечан обим производње остварен у периоду 1971—1973. године, због отежаног извоза меса и живе стоке и пада цене” (149, 6). Међу говедима преовлађује домаће шарено. Од свиња се највише држе моравка, корнвал, мангулица, шишка, ландрас и јоркшир, а оваца праменка и цигаја.

Просечна тежина говеда износи 280—350 кг, оваца 25—30 кг и свиња 30—35 кг. Године 1974. прираст говеда код индивидуалног сектора износио је 27.870 мц, оваца 3161 мц, свиња 37.930 мц и ждребади 188 у укупној вредности од 115.570 хиљ. дин. Највећа откупна цена за мц живе мере прираста била је од свиња — 1768,00 дин.; најмања од оваца — 1295,00 дин. Исте године биланс говеда на друштвеном сектору изгледао је овако (160, 37, 54): стање на почетку године — 1318, куповина — 11.513, продаја — 11.180, стање на крају године — 1651. У децембру 1974. год. од остале стоке друштвени сектор је имао још 229 свиња.

У последњој деценији производња крављег млека знатно је увећана. Рачуна се да једна крава просечно даје 1458 л. Укупна годишња производња од 17.950 грла која се музу износи преко 26 милиона литара; такав је случај био у 1974. год. Од тога се 5,235.769 л утроши на газдинствима за исхрану у свежем стању, 17,974.597 л за прераду и 52.357 л као сточна храна; остатак газдинства продају предузећима или на пијацама.

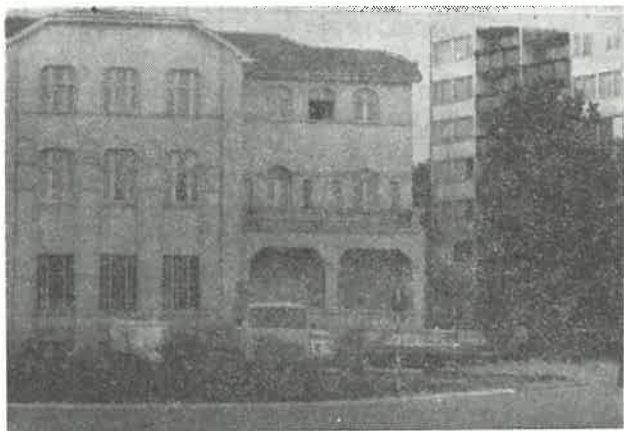
И произведено овчије млеко углавном се утроши на газдинствима за исхрану и прераду. Једна овца просечно даје 35,7 л. Године 1974. укупна производња је износила 27.620 л у вредности од 72 хиљ. дин. У структури вредности овчарских про-

извода млеко учествује са 13,1%; остатак од 86,9% отпада на вуну. Последња се производи око 216 мц годишње.

Око 1700 тона износи просечан тржни вишак меса годишње. Од тога отпада на говеђе месо 1200 тона. У појединим годинама тржни вишкови су знатно већи. Године 1973. само говеда је откупљено 2581 тону. Те године откуп свиња износио је 68 тона (121, 218). Један број стоке из тржног вишка коље се на експортној кланици у Чачку. Њен дневни капацитет клања износи око 20 говеда, 30—50 телади и 30—50 свиња.

Откуп стоке од индивидуалног сектора на подручју
СО Чачак у 1974. год.

Врста стоке	Откуп стоке		
	укупна тежина у мц	укупна вредност у хиљ. дин.	просечна цена за мц живе мере у дин.
Говеда	9442	14.730	1560
Овце	245	317	1295
Свиње	370	469	1268

Сл. 8. — Млекара у Чачку

Још пре другог светског рата у Чачку је основана једна задруга за прераду млека. За време окупације непријатељ је однео већи број машина. Године 1945. задруга је радила са једном петином предратне производње — дневно је прерађивала 600 л млека (144). Пет година касније, 1950., она се налазила у поседу Среског савеза земљорадничких задруга. Пред укидање административног система управљања привредом капацитет јој је износио 5000 л млека за 8 часова. У то време млекара је прерађивала млеко из обавезног откупа са подручја СНО Чачак и вршила расподелу готових производа по диспозицијама ГНО-а и СНО-а (146).

У условима управљања привредом непосредно од самих произвођача млекара при ПЗ Чачак је највећи прерађивач млека у јогурт, маслац и друге млечне производе. Јула 1976. год. она је откупљивала млеко за прераду „на 11 линија у зони 6—12 км”. Дневни капацитет млекарне износио је 8000 л. У 1975. год. млекара је прерадила 2,761.728 л млека. Од тога је директно откупила од произвођача 2,331.321 л; остатак од 430.407 л преузела је од радних организација. У истој години произвела је 651.312 л јогурта, 1,294.349 л пастеризованог млека, 201.407 кг киселог млека и 9670 кг бутера. Једну мању количину откупљеног млека млекара је уступила на коришћење ПК „Београд”. Преко 80% произведених млечних производа продаје на подручју СО Чачак; остатак углавном извози у Прибој и Нову Варош.

Предвиђено је да се изврши реконструкција садашње млекарне. У том циљу ПЗ Чачак планира да утроши 64.700,00 дин. (149, 26).

Рачуна се да на поседима индивидуалних газдинстава годишњи број прирасле живине износи 977.000 у тежини од 9770 мц; укупна вредност прираста прелази 15.600 хиљ. дин. При том, просечан број носиља се креће 160.000—170.000. Од 166.545 носиља, колико их је било 1974. год., добивено је 13,157.055 јаја.

Унапређивањем ловне привреде баве се ЛД „Радиша Поштић” — Мрчајевци и Шумско газдинство — Чачак. Последња организација у ловној привреди на неодређено време има запослена 14 радника, једну фазанерију са 18 боксова и 65 хранилишта за дивљач. Крајем 1975. год. укупан број ловаца на подручју комуне износио је 1607. У свим ловиштима, према процени, тада се налазило 6400 зечева, 120 срна, 35 дивљих свиња, 14.050 јаребица и 10.400 фазана. Приход од лова код индивидуалног сектора износи око 200 хиљ. дин. Од тога отпада на материјалне трошкове 100 хиљ. дин.; остатак од 100 хиљ. дин. представља нето приход.

Бројно стање и одстрелена дивљач на поседу Шумског газдинства Чачак у 1975. год.

Назив дивљачи	Бројно стање дивљачи на крају године	Број одстрелене дивљачи	
		укупно	страни ловци
Срна	120		
Дивља свиња	35	2	
Зец	4.800	2.480	39
Јаребица	12.250	1.250	218
Фазан	9.500	2.560	317
Јазавец		3	
Лисица		85	
Куна		2	
Ласица		75	4
Остала длакава дивљач		588	10
Остала перната дивљач		5.208	245

Још 1955. и 1956. год. удружење спортских риболоваца за град Чачак и љубићско-грнавски срез предузело је мере да се акумулација Овчар Бања и Међувршје рационално искористе за рибарство. Уочи затварања брана и стварања акумулационих језера највећи део рибље популације чинили су клен и скобаљ. Приликом изградње брана сом и шаран тако рећи били су истребљени непланским ловом. После формирања акумулационих језера у њих се углавном настанила рибља популација која је и раније настањивала овај део Западне Мораве. Међу свим врстама риба највише је било клена, скобаља, мрена, бодорки, црвенперки, укљева, двопругасти укљева, дрињача, сомова, штука, вретенара и других (122). И једна и друга акумулација последњих двадесет година углавном се користе за спортски риболов. У том циљу предузимају се мере ради увећања процента заступљености племенитијих и квалитетнијих риба. Године 1972. у акумулацијама однос племенитих према неплеменитим рибама износио је 20:80 (123, 81).

У другој половини јануара 1976. год. на акумулацији Међувршје упецана је штука тешка 8,5 кг (124).

Око 10% рибљег фонда у Западној Морави низводно од акумулација чине економски важније рибе (123, 81). У 17. год. после увођења комуналног система процентуална заступљеност појединих рибљих врста на Западној Морави у околини Чачка изгледала је овако: шаран 3, сом 6, деверика 2, скобаљ 70, клен 8, мрена 6 и остала риба 5. Учешће појединих рибљих врста износи у кг/ха: шаран 0,510, сом 1,020, деверика 0,340, скобаљ 11,900, клен 1,360, мрена 1,020 и остала риба 0,850 (123, 88, 89). У плану је да се изврши измена тежинског састава и структура рибље популације (123, 99).

УСР „Западна Морава” — Чачак, према подацима за 1975. год., имало је 1684 члана. Те године један спортски риболовац просечно је уловио 7,5 кг риба. Укупан улов рибе износио је 12.900 кг. Од тога отпада на сома 300 кг, шарана 500 кг и штуку 100 кг; остатак улова од 12.000 кг углавном је чинила бела риба.

У Чачку и његовој околини главну пчелињу пашу чини багрем. Један мањи број пчелара „сели кошнице на ливадску пашу”. Не постоје званични подаци о бројном стању кошница на подручју комуне, али је у сваком случају њихов број знатан. У току 1974. год. процењено је да их има 3820. Рачуна се да газдинства на сваких 100 ха пољопривредног земљишта држе око 2,09 кошница.

Године 1976. на подручју СО Чачак постојало је једно удружење пчелара — Чачак. Оно је основано 21. јула 1970. год. У првом кварталу 1976. год. удружење је имало 252 члана са 2500—2600 кошница. Преко 50% чланова су пензионери, службеници и занатлије; остали су углавном пољопривредници. Једна кошница просечно даје око 10 кг меда. У 1974. и 1975. год. приноси су били минимални „услед слабе паше”. То се, поред

осталог, огледа и у потрошњи шећера за прехрану пчела, а такође и у укупној производњи меда. Од постојећих пчелињих друштава на поседима свих газдинстава, којих је у 1974. год. било преко 3800, произведено је свега 145 мц меда. При том, просечан принос меда по кошници износио је око 3,8 кг. С обзиром на тако ниску производњу откупне цене по мц меда достизале су цифру од 3000 дин. Произведен мед пчелари продају у Чачку и другим местима.

Око 4,5 мил. дин. у 1976. год. утрошиће Београдска банка за кредитирање инвестиционих улагања на поседима индивидуалних газдинстава у сточарство и остале пољопривредне гране. Кредити ће се одобравати индивидуалним газдинствима преко организација удруженог рада. Рокови за отплату кредита ради набавке свиња утврђени су на 3 год., крава 5 год., оваца 3 год., живине 2 год., опреме 5 год. и објеката 10 год. (132).

Близу 35% од целокупног дохотка из пољопривреде на подручју СО Чачак потиче од сточарства. Године 1974. укупан доходак ове комуне износио је 1,769.325.000 дин. Од тога отпало је на пољопривреду 373,309.000 дин. У укупном доходу од пољопривреде сточарство је учествовало са 34%, виноградарство 4%, воћарство 14% и ратарство 48%. У плану је да се наредних година доходак од сточарства осетно увећа.

И СО Краљево спада у економски развијеније комуне у западној Србији. Године 1973. народни доходак по 1 становнику на овом подручју износио је 12.959 дин., односно за 0,2% више од просека националног дохотка Републике. У укупном доходу сточарство учествује са око 10%. Сточарством и осталим пољопривредним гранама бави се 49,2% од укупног активног становништва (121, 50, 363). На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства, у просеку, држе 2,9 коња, 56,6 говеда, 60,6 свиња, 59,5 оваца и 403,4 живине. Од говеда на њиховим поседима су највише заступљена домаћа шарена у типу сименталца. У овчарству доминира праменка; свињарству — домаће расе и мелези; живинарству — хибридна живина.

Прираст стоке, како се процењује, прелази 85.000 мц. Код индивидуалног сектора он износи 36.886 мц, 6650 мц оваца, 43.255 мц свиња и 113 ждребета; такав је случај био у 1974. год. Иако су откупне цене релативно ниске, његова укупна вредност у овој години достизала је цифру од 149.763 хиљ. дин.

У оквиру иначе релативно великог фонда стоке СО Краљево има најразвијеније говедарство, нарочито у равничарским к. о., где су у великом проценту заступљена грла чистих раса — највише источно-фризијска и сименталска. Процент плодности приплодних грла износи 80 (126). У 1974. год. биланс говеда изгледа је овако (160, 37): стање на почетку године — 41.238, приплод — 22.608, куповина — 4868, продаја — 21.237, клање — 161 и угинуће — 763. Крајем исте године укупан број говеда у комуну износио је 46.553. Од тога се у поседу индивидуалних

газдинстава налазило 45.156 грла; остала говеда била су власништво друштвеног сектора.

Још од 1955. год. на подручју комуне врши се вештачко осемењавање крава. Постоји десет пунктова за вештачко осемењавање крава. Само у 1974. год., на пример, овом мером било је обухваћено 27,34% плоткиња (126).

Последњих 5—6 година се чине напори на увећавању това говеда и производње крављег млека. Битно је да су, више него икад раније, за ово заинтересовани индивидуални произвођачи, пре свега они са поседом изнад 2,01 ха. У том циљу сваке године се одржавају и општинска такмичења. Године 1974. појединци су произвели по 10.052 л крављег млека или утовили јунад у укупној тежини од 50.000 кг. Рекордери су најбољи сточари на приватном сектору који имају економске и друге услове за овако високу производњу, али и људи који држе стоку према саветима и упутствима стручњака. Оквирни програм који је усвојила СО Краљево за једно дуже раздобље, до 1980. год., треба да омогући остваривање овог циља и код осталих газдинстава.¹

У 1974. год. код индивидуалног сектора регистрована су 26.233 женска рогата приплодна грла. Али, сва грла нису коришћена за мужу. Исте године од јануара до децембра просечан број музних грла износио је 23,1 хиљаду, што представља 88,4% од укупног броја регистрованих женских грла. Ипак, укупна производња млека на приватном сектору у овој години била је знатна. О томе говоре и ови подаци. Наиме, од 23.191 грла добивено је 30.148.300 л млека. То значи да је просек муже по музном грлу био 1300 л. У истој години, која се истовремено поклапа и са периодом интензивне борбе пољопривредника за повећање производње сточарских производа, бруто вредност произведеног крављег млека на подручју краљевачке комуне износила је 69.944 хиљ. дин. Те године већи део произведеног млека утрошен је на газдинствима — 97,3%. Но, при том треба истаћи да она преко 23 милиона литара млека прерађују у млечне производе. Узимајући у обзир све околности, у Краљево и његовој околини преовладава мишљење да је организација откупа млека у свежем стању незадовољавајућа. Јер, са подручја комуне предузећа откупе свега нешто око 883.810 л. Остатак од 11.230 л у свежем стању реализују газдинства непосредно — на мало.

Око 2852 хиљ. дин. износи бруто вредност овчарских производа. Једна овца, у просеку, даје 40,1 л млека и 2,1 кг вуне. Године 1974. укупна производња овчијег млека износила је 418.432 л. Једну петину произведеног млека газдинства утроше за исхрану у свежем стању; остатак прерађују у млечне производе.

¹ Године 1975. Периша Радосављевић, сточар из к. о. Милавчићи, утоврио је близу 150 (148) бикова и освојио прву награду Југословенске

Просечно се производи око 1857 кг свињског меса на 100 становника. Од тога се 88% користи за исхрану становништва у Краљево и његовој околини. Биланс свиња у 1974. год. изгледао је овако (160, 54): стање на почетку године — 44.062, приплод — 123.957, куповина — 12.290, продаја — 75.924, клање — 53.383 и утинуће — 10.270. Крајем исте године друштвени сектор је имао у поседу само 35 свиња; остатак од 40.677 налазио се на поседима индивидуалних газдинстава.

У 1974., а нарочито 1975. год., месне власти посебну пажњу су поклањале унапређивању живинарства. Постоји једна инкубаторска станица на друштвеном сектору у Краљево. Капацитет станице је око 500.000 једнодневних пилића годишње. У комуни инкубаторе имају и газдинства индивидуалних произвођача. Она производе пилиће у кооперацији са краљевачком ветеринарском станицом. Последња интензивно ради на извршавању акционог програма који предвиђа гајење високопродуктивних раса и хибридне живине производног својства месо — јаја.

Производњи јаја придаје се исто тако велики значај као и прирасту. Дајући пуну подршку акционом програму за унапређивање живинарства, индивидуални сектор је на почетку 1974. год. имао матични запат од 290.565 комада. За производњу јаја држао је 199.981 носилу. У овој години произвео је више од 14 милиона јаја. Очењује се да бруто вредност живинарске производње код индивидуалног сектора износи 27.932 хиљ. дин.; такав је случај био у 1974. год. Вредност произведених јаја прелази 11 хиљ. дин., а прираста 16.

Од друштвених пољопривредних организација на подручју комуне сточарством се баве 33 „Морава“ — Витановац, ООУР „Воћар“ — Краљево, ПЗ „Јединство“ — Гончаница, ПЗ „Ратар“ — Печеног, ПЗ „Рудно“ — Рудно, ПЗ „Ушће“ — Ушће и Ветеринарска станица — Краљево. Карактеристично је да се већина њих бави само кооперацијом. У сопственој режији „у мањем обмиу тове јунад“. Само 33 „Морава“ у 1975. год. утовила је око 5000 јунади. Крајем поменуто године на њеном подручју удружени пољопривредници су имали 56 већа објекта за тов стоке. По основи „зеленог плана“ досада је уложила око 3,5 милиона динара. Утовљену јунад продаје фабрици конзерви „Црвена звезда“ — Крагујевац.

Товни планови „Мораве“ у 1976. год., нарочито кооперативни са удруженим пољопривредницима на подручју СО Краљево, су амбициозни. Постоје реални изгледи да овогодишњи тов буде знатно већи од прошлогодишњег. Планирано је да се утови 10.000 јунади. То је за 100% више него у 1975. год. У том правцу задружна управа улаже максималне напоре.

Програм развоја говедарства, свињарства, овчарства и живинарства до 1980. год. предвиђа осетно увећање производње меса. Свињско и говеће месо и даље ће имати највеће учешће у укупној производњи. Године 1980. сва газдинства без обзира на сектор власништва треба да произведу месо (у тонама): го-

веће — 3400, свињско — 3131, овчије — 490 и живинско — 2250; укупно 9271 тону. Између 1973. и 1980. год. потрошња меса у комуни увећаће се од 4017 на 4982. Прве године потрошња меса по становнику износила је 37 кг. У 1980. год. она треба да износи 42 кг и то: говеђе — 13 кг, свињског — 17 кг, овчијег — 3 кг и живинског — 9 кг (125).

Године 1976. „Југобанка“ из Краљева кредитираће инвестициона улагања у пољопривреду на приватном сектору у вредности од 11,8 мил. дин. У плану је да се знатан део ових средстава да индивидуалним газдинствима путем кредита за унапређивање сточарства. Кредит ће одобравати „Југобанка“ преко организација удруженог рада. Корисници морају да имају дугорочни уговор о кооперацији са друштвеним сектором, уколико нису учлањени у земљорадничке задруге или друге облике удруживања (132, 3).

Тржни вишак меса на подручју комуне је релативно велики. На то указују и ови подаци: године 1973. остварена је укупна производња говеђе меса од 2398 тона, док потрошња је износила 1086 тона. Значајан је и податак, да у СО Краљево око 12% произведеног свињског меса представља тржни вишак. У овчарству овај проценат износи 13,3 (126). Један мањи број тржног вишка сточе које се на кланици у Краљеву; остатак се извози ван територије комуне. У току је изградња већег објекта за клање сточе. Капацитет нове кланице износиће 17.500 грла крупне и 38.000 грла ситне сточе годишње.

Откуп неуговореног тржног вишка сточе врши се у пијачним данима и на вашарима. Постоје три вашара — у пролеће, лето и јесен по 1. Први се одржава 6, 7. и 8. маја, други — 12, 13. и 14. јула и трећи — 22, 23. и 24. октобра. За време једног вашара прода се око 500 телади, 1000 прасади, 100 крава и 100 јунади. У једном пијачном дану промет сточе и сточарских производа изгледа овако: 50 коња, 150 крава, 70 волова, 300 телади, 50 јунади, 50 јагњади, 150 оваца, 100 мршавих свиња, 60 дебелих свиња, 500 живине, 300 кг кајмака, 1000 кг сира, 20 кг вуне, 10 кг меда и 20.000 јаја.

Још 1968. год. основана је једна млекара у Краљеву. Године 1975. она се налазила у саставу ПК „Београд“ — Београд. Капацитет млекаре је 20.000 литара млека.

Од око 6250 кошница, 2368 су својина пчелара учлањених у краљевачко пчеларско удружење. Главна пчелиња паша је багрем. Поједини пчелари носе кошнице на пашу изван места становања — највише на Гоч и Пештер. У годинама са оптималним условима за пчелињу пашу, како се процењује, једна кошница даје 20, 25 и 30 кг меда. Пошто су такве године ретке, најчешћи је просечан принос до 5,0 кг по кошници. Према подацима пчелара, он је у 1974. год. износио 3,8 кг. То значи да је укупна производња износила око 238 мц. Судећи по откупним ценама, које су у овој години износиле 3000 дин. за 1 мц,

да се од једне кошнице добија 0,5 воска, као и да је тржишна цена 4000 дин. по мц, бруто доходак од њега је знатно мањи — 125 хиљ. дин.

Међу пчеларима највећи је број оних који производе до 20 кг меда годишње, али има и таквих са неколико хиљада килограма (Живојин Бачевић из Добрих страна код Ушћа и др.). Први су оријентисани на пчеларску производњу за сопствене потребе. Други, пак, производе мед за тржиште. Последњи имају и по 200 кошница. Занимљиво је да међу њима има знатан број пензионера, који се пчеларством баве из хобија.

Године 1970. основано је једно удружење пчелара у Краљеву. Шест година касније, 28. фебруара 1976., оно је имало 134 члана. Око 48,2% чланова су из Краљева; осталих 51,8% су из околних села. Највећи број њих су пензионери и службеници — 70. Земљорадника има 64. Један члан, у просеку, има 17,6 кошница.

Удружење спортских риболоваца „Христифор Перишић — Кићо“ у Краљеву спада у ред активнијих у западној Србији. Ово удружење основано је 1951. год. и има доста велики број чланова. Само 18. фебруара 1976. год., на пример, преко две хиљаде риболоваца били су његови чланови; остала два удружења, према подацима СО Краљево, имају знатно мањи број чланова — „Врба“ — 150 (Врба) и „Ушће“ — 200 (Ушће). То су, иначе, све спортски риболовци који лове рибу на Ибру, Западној Морави, Студеници, Рибници, Гружи и Толишници. Један риболовац просечно улови око 5 кг риба годишње.

На Западној Морави, Ибру и другим водама у границама краљевачког риболовног подручја спортски рибари сматрају економски важнијим рибама шарана, сома, клена, скобаља, мрену и пастрмку. Сем тога, ове рибе врсте су и најчешће у риболовним водама на подручју СО Краљево. У укупном тежинском саставу сом учествује са 12%. Поједини уловљени примерци су тешки и преко 5 кг. Главну рибу врсту на подручју краљевачке комуне представља скобаљ. Године 1971. процентуална заступљеност рибљих врста на подручју краљевачке комуне била је следећа: шаран — 6, сом — 12, вретенар — 2, скобаљ — 60, клен — 7, мрена — 4 и остала риба — 9. Око 20% рибљих врста отпада на племените (127, 88—102).

У 16. год. после увођења комуналног система просечан принос рибе на Западној Морави износио је око 17 кг/ха (127, 111).

Од 2224 риболовца учлањена у удружење „Христифор Перишић — Кићо“ 863 њих има до 25 год. старости, 900 од 25—50 год. и 461 преко 50 год. Највећи број риболоваца је из Краљева и Рибнице — 1924. Преосталих 300 чланова су из села са подручја СО Краљево. Близу 1200 (1190) риболоваца су радници; остатак од 1034 отпада на пензионере (400), домаћице (71), студенте (37), пиониере (254) и омладинце (272).

Године 1968. у Краљеву је основана Заједница спортских риболоваца рибарског подручја „Краљево”. Крајем 1975. год. она је имала 3980 чланова — спортских риболоваца. Чланови заједнице користе риболовне воде на подручју СО Краљево, Крагујевац, Врњачка Бања и Трстеник. Њена основна делатност је узгој млаћи и порибљавање река. Постоје три рибњака — мрестилишта — у близини Жиче 1 и Рабници 2. Последња су основана 1954. год. и налазе се у поседу Удружења спортских риболоваца „Христифор Перишић — Кићо”. Године 1976. мрестилишта у Рабници држала је под закуп Заједница удружења спортских риболоваца „Краљево”. Те године она је била и корисник мрестилишта у Жичи. У прва два мрестилишта се производи млаћ речног шарана за порибљавање Ибра и Западне Мораве; док у трећем — млаћ речног шарана, бабушке, златни караш, платице и црвенперке.

Још 1967. год. у СО Краљево је основан Савез ловачких организација. У свом саставу он има 8 ловачких друштава — „Партизан” (Краљево), „Гружа” (Чукојевац), „IV краљевачки батаљон” (Врба), „Западна Морава” (Стубал), „Столови” (Матарушка бања), „Лаћевци” (Лаћевци), „Јелен” (Ушће) и „Самаила” (Самаила). Крајем 1975. год. у свим друштвима било је учлањено преко 1600 (1641) ловаца. Друштва се подмлађују — једна четвртина чланства су омладинци. И једни и други врше лов дивљачи на подручју својих друштава. У 1975. год. они су одстрелили у друштвеним ловиштима 2822 зеца, 620 јаребица, 1263 фазана, 293 лисице и 2420 врана.

Око 147.734 ха у комуни се користи као ловно продуктивна површина. Од тога се 53.573 ха налази у поседу ШИК „Јасен” — Краљево; остатак од 94.161 ха припада Савезу ловачких организација. Године 1975. на поседу Комбината, према процени, бројно стање дивљачи било је следеће: срна — 255, дивокоза — 6, дивљих свиња — 65, зечева — 220, јаребица — 130 и љештарки — 20. У ловној привреди код ШИК „Јасен” запослено је 17 људи, од чега инжењера 1, шумарских техничара 4 и осталог особља 12.

Сточарство у осталим крајевима и комунама

СО Бајина Башта. — Бајино-баштанску комуноу, која има 673 км², чини 35 катастарских општина. У 37 насељених места, према попису из 1971. год., живи 31.387 становника, односно на сваки км² око 47 становника. Због изражених миграторних кретања, последњих десетак година прираштај становништва је осетно смањен. Између 1961—1971. год. број становника је смањен за 2680. Активних пољопривредних становника има 14.565, односно 81,2% од укупног активног становништва. Највећи број активних пољопривредних становника има више од 35 год. старости (52,2%) (121, 11—55).

У значајније сточарске гране на подручју комуне, са објективним могућностима за даљи развој, убрајају се овчарство и говедарство. На сваких 100 ха пољопривредног земљишта просечно се држи 59,4 говеда, 2,1 коњ, 41,4 свиње, 154,8 оваца и 267,4 живине. Око 60% говеда чини буша. У овчарству доминира праменка (99%). Предвиђена је измена расног састава стоке, уз мелиорацију ливада и пашњака, изградњу савремених сточарских објеката и друго. При том посебна пажња биће посвећена стручном образовању сточара и развоју кооперативних односа у сточарској производњи.

До краја 1975. год. на економији 33 Бајина Башта постојао је запат од 40—50 крава сименталске и црно беле расе. И једне и друге давале су у приплод индивидуалним газдинствима. Крајем 1976. год. на подручју СО Бајина Башта било је преко 2000 расних крава. У истој години требало је да се вештачки осемени 4—5 хиљада плоткиња.

Просечна тежина коња износи 250 кг, говеда 300 кг, оваца 30 кг и свиња 40 кг.

Преко 30% годишњег прираста стоке на приватном сектору чине говеда. Године 1974. он је износио 10.821 мц говеда, 6708 мц оваца, 13.356 мц свиња и 58 мц коња у вредности од 44.539 хиљ. дин. У укупној производњи млека кравље учествује са 94,8%. Једна крава просечно даје 889 л, односно од 7189 грла колико се музу на индивидуалном сектору добија се око 6,4 милиона литара годишње. Производња овчијег млека је знатно мања — 349.644 л.

Сл. 9. — Стадо оваца на Тари

Око 56,5% бруто вредности живинарске производње чини прираст живине; остатак отпада на јаја. Број прирасле живине у 1974. год. износио је 153.672; укупно 2790 мц у вредности од 4185 хиљ. дин. Предвиђено је да у 1976. год. 33 Бајина Башта организује производњу јаја и меса живине путем кредитирања

из средстава „зеленог плана”. Произвођачи који користе кредит обавезни су да држе најмање 200 носила или у једном турнусу тове минимум 500 бројлера (164).

Године 1974. организовањем робне сточарске производње бавила се 33 Бајина Башта. Исте године од индивидуалних газдинстава је откупљено 1842 мц говеди у вредности од 2165 хиљ. дин. Просечна откупна цена за једну метарску центу живе ваге износила је 1175,00 дин. Поједина газдинства тове рогату стоку искључиво за тржиште. Такав је случај, на пример, у Заовини. У овој к.о. преко 15 домаћинстава сваке године у кооперацији тови бикове до 450 кг. Од ПЗ Заовине добијају концентрат; осталу храну производе на свом поседу. Један број грла стоке из тржног вишка коље се на кланици 33 Бајина Башта. Капацитет кланице је релативно велики. У једној смени њени радници могу да закољу 50 грла крупне и 100 грла ситне стоке.

Још од XIX века у околини Бајине Баште веома је развијено клање стоке на поседима индивидуалних газдинстава за тржиште. Најчешће се кољу овце „ради пастрме”. Усољено „месо држе по 3—4 дана у дрвена корита да се испеди”. Око месец дана суше пастрму у сушницама високим и широким до 4 м. За сушење користе буково дрво, јер оно „ствара пријатан мирис месу”. Пастрму без костију продају у Сарајеву и друга места у Босни; осталу најчешће користе за исхрану чланова домаћинства. У Заовини већина газдинстава у јесен закоље по 5—6 оваца за зиму.

Произведено овчије млеко произвођачи углавном користе за подмиривање сопствених потреба у свежем стању или га „мешају са крављим и праве бели сир и кајмак”. Око 70% произведених млечних производа утроши се на поседу газдинстава; остатак произвођачи продају на зеленој пијаци у малопромету. Једну количину крављег млека откупује и прерађује млекара у Бајиној Башти. Она је основана 1972. год. и има капацитет прераде 3000 л за 24 часа. У млекари се производи сир трапист и јогурт. Првог се произведе око 25 тона годишње. Производња јогурта је мала — 2000 л.

Године 1976. 33 Бајина Башта откупљивала је млеко по 0,78 дин. за једну масну јединицу. Те године она је исплаћивала премију произвођачима — 0,48 дин. по литру на бази садржаја масти у млеку од 3,8%. Произвођачи који испоручују 6000 — 10.000 л годишње добијају још задружну премију од 0,10 дин. по литру (164).

И откупом готових млечних производа од индивидуалних газдинстава бави се 33 Бајина Башта. Највише откупи бели сир за рачун купца из САП Војводине — око десетак вагона годишње. Произведен бели сир уврштава се у ред најквалитетнијих те врсте у западној Србији и из године у годину све се више тражи на тржишту.

Према подацима из 1975. год., СО Бајина Башта има 661 спортског риболовца, а према процени годишње се изда око 600 једнодневних ловних дозвола. Сви риболовци су организовани.

Још 1968. год. основана је Заједница удружења спортских риболоваца рибарског подручја „Дрина I” за подручја СО Бајина Башта и Сребрница. Године 1975. она је имала преко 1000 чланова: одраслих — 650, омладинаца — 150 и пионира — 250. Просечан улов рибе на Дрини, Рогачици, Рачи и Дервенти износи (у ковадима): пастрмки — 818, скобаља — 40.557, клена — 9865, јаза — 701, мрена — 21.985, плотица — 5548 и сома — 413.

Крајем 1975. год. Заједница удружења спортских риболоваца пустила је у језеро ХЕ Бајина Башта 10.000 језерских златовница. У слободан ток Дрине она је пустила још 20.000 липљана и 10.000 поточних пастрмки.

Укупна ловно продуктивна површина износи 49.799 ха. Она се налази у насељима Бајина Башта, Бачевци, Бесеровина, Вишесава, Гаочић, Гвоздац, Добротин, Драксин, Дуб, Заглавак, Заовине, Зарожје, Зауглине, Злодол, Јагоштица, Јакаљ, Јеловик, Коњска Река, Костојевићи, Луг, Љештанско, Мала Река, Обајгора, Овчиња, Оклетец, Пепељ, Прућац, Пилица, Придоли, Раститиште, Рача, Рогачица, Сијерац, Солотуша, Стрмово, Церје и Црвица. Још од почетка XX века о унапређивању ловарства у овим насељима стара се ЛД „Соко” — Бајина Башта. У првом кварталу 1976. год. оно је имало 433 члана, од чега је близу 30 (27) почасних. Изузев 15 чланова, који су из Београда и Титовог Ужица, сви остали су из насеља на подручју СО Бајина Башта (из Луга 16, Бајине Баште 49, Рогачице 23, Раче 28, Црвице 14, Јакаља 5, Јеловика 9, Перућца 12, Заглавка 19, Обајгоре 5, Овчиње 3, Заовине 33, Зарожја 17, Гвоздца 13, Оклетца 12, Пилица 24, Бесеровине 17, Костојевића 16, Бачевца 18, Вишесаве 18, Раститишта 30 и Солотуше 37). До 25 год. живота има 22 члана, од 25—50 год. 357 и преко 50 год. 54. Око 250 (256) чланова су пољопривредници, док остали претежно радници (152).

Године 1976. процењено је да у свим к.о. има око 6000 зечева, 450 фазана, 1300 јаребица и 946 срна.

Око 500 хиљада динара износи годишњи приход од одстрељене дивљачи на подручју СО Бајина Башта. Године 1972. он је износио 488.748 дин. (128, 21). У 1973. год. дозвољен је био одстрел 10 медведа, 40 дивокоза и 30 срдња (129, 25).

Преко 30% од укупног броја кошница су са покретним сањем; остатак отпада на вршкарце. И једних и других је у 1974. год. било на поседима свих газдинстава без обзира на социјално имовинску категорију близу 1700. Исте године на приватном сектору је произведено 46 мц меда и 5 мц воска; укупна вредност пчеларске производње износила је 155 хиљ. дин. У укупној производњи меда друштвени сектор учествује са 13%. Крајем 1976. год. 33 Бајина Башта имала је 58 ћерзонки и оне су се налазиле на економији ПЗ Заовина. У истоименој к.о. још само 5—6 домаћинстава има по 20—30 ћерзонки; остали углавном држе вршкарце.

Од пре другог светског рата најважнији центар за откуп стокe и сточарских производа је Бајина Башта. У њој постоји и хладњача за лагeровање сточарских и осталих производа. Објекат има 4980 м². Од тога отпада на складишни простор 3000 м²; остатак од 1980 м² чини расхладни (1600 м²) и остали простор (380 м²). У расхладном простору може да се смести 150 вагона сточарских и других производа. Капацитет складишног простора је далеко већи — 600 вагона. У изградњи објекта учествовало је више организација — Савезна дирекција за резерве прехранбеним производима и др.

Највећи купци стокe су 33 Бајина Башта и „Стокопромет” — Скопље. Прва организација купује стоку за рачун ПИК „Златибор” — Чајетина и београдских предузећа „Србокооп”, БИМ „Славија” и „Гранекспорт”. Године 1976. она је сваких 15 дана откупљивала стоку у к.о. Бачевци, Рогачица, Зарожје, Костојевићи, Заовине, Пилица, Растиште и Злодол.

У *СО Косјерић* пољопривердом се бави око 83,9% од укупног броја активног становништва, и то на 23.066 ха (121, 51, 132). У националном дохотку од пољопривреде сточарство заузима прво место. На сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства држе 0,9 коња, 50,3 говечета, 27,5 свиња, 113,0 овце и 231,8 живина. Просечна тежина коња износи 250 кг, говеда 300 кг, оваца 40 кг и свиња 100 кг. У свим сточарским гранама преовлађују „укрштеници — мелези”.

Између 5,5—6,0 хиљада износи годишњи број приплоћених женских грла говеда. Године 1974. он је износио 5841 грло. Око 85,3% од укупног броја женских грла се музу. Једна крава просечно даје близу 1000 л млека; укупна просечна годишња производња износи 4.958.828 л у вредности од 11.491 хиљ. дин.

И број приплоћених женских грла оваца доста је велики — око 18.367 годишње. Просечна млечност оваца износи 19,8 л за време лактационог периода. Око 25.009 оваца се стрижу и од њих добија 37.514 кг вуне у вредности од 825 хиљ. дин.

Године 1974. прираст стокe на приватном сектору је износио (у мц): говеда — 7543, оваца — 3582, свиња — 7996 и коња — 22 у укупној вредности од 27.995 хиљ. дин. Те године од индивидуалног сектора је откупљено 7983 мц говеда, 320 мц оваца и 358 мц свиња. Просечна откупна цена за једну метарску центу живе мере говеда износила је 1430,00 дин., оваца 1616,00 дин., а свиња 1372,00 дин.

Предвиђају се многе акције на увећавању бројног стања сточног фонда. Упоредо с тим планира се измена расног састава у циљу поправке производних особина стокe.

Јануара 1974. год. у свим к.о. налазило се 48.714 живине. Те године број прираслих живина износио је 92.948; укупна тежина прираста била је 1700 мц у вредности од 2550 хиљ. дин. Око 32.375 живина су носиље. Годишња производња јаја по носиљи је релативно мала — 80. Године 1974. вредност произведених јаја износила је 4495 хиљ. дин.

Близу 1500 кошница имају сва газдинства на подручју *СО Косјерић*. Године 1974. њихов број је износио 1451. Те године укупна вредност пчеларске производње достигала је цифру од 92 хиљ. дин. Од тога отпада на мед 78 хиљ. дин.; остатак чини приход од воска. Просечан принос меда по једној кошници, у 1974. год., износио је 1,78 кг, а воска 0,27 кг.

Бројно стање и одстрељена дивљач у ловишту
ЛД „Слободан Пенезић-Крцун” — Косјерић

Назив дивљачи	Бројно стање дивљачи крајем 1975. год.	Укупан број одстрељене дивљачи у 1975. год.
Срна	200	2
Дивља свиња	20	3
Зец	4.800	1.645
Јаребица	1.000	269
Фазан	1.020	793
Јазавац		11
Лисица		198
Куна		7
Ласица		13
Остала длакава дивљач		107
Остала перната дивљач		1.172

Још почетком XX века у Косјерићу основано је једно ловачко друштво. Крајем 1975. год. оно је имало 319 чланова. Укупна површина друштвеног ловишта износи 30.630 ха, од чега је под шумом 10.975 ха. У комуни постоје 32 хранилишта за пернату дивљач.

Улов риба је мали — око 100 кг годишње. У читавој комуни има само 10 спортских риболоваца.

Између 1971—1972. год. на подручју комуне су изграђене кланица и млекара (по 1). Прва се налази у к.о. Ражана. У њој се годишње закоље 1120 оваца, 702 телета, 302 јунета, 1220 јагњаци и 1347 прасади. Кланица извози своје производе у Београд, Ваљево, Пријепоље, Дивчибаре и друга места.

Постоје шест вапара за продају стокe — 8. марта, 28. јуна, 21. јула, 19. августа, 19. октобра и 14. новембра.

На сваких 100 ха пољопривредног земљишта 13.219 активних пољопривредних становника у *СО Лучани* држе 6,3 коња, 65,6 говеда, 61,5 свиња, 82,2 овце и 471,6 живина. У говедарству је заступљена бунпа, домаће шарено говече и мелези; коњарству — брдски коњ; овчарству — праменка; свињарству — моравка и мелези. Просечна тежина коња износи 350 кг, говеда 300 кг, свиња 35 кг и оваца 30—35 кг. Последње се изјављују у испашу на Голију.

Индивидуални сектор у комуни је, по броју стокe коју држи, испред друштвеног. Године 1974. овај сектор, који има преко 20 хиљада пољопривредних произвођача, остварио је прираст стокe у вредности од 56.596 хиљ. дин., од којих 21.268 хиљ. дин. отпала на говеду.

Прираст стоке код индивидуалног сектора на подручју
СО Лучани у 1974. год.

Врста стоке	Јединица мере	Укупан прираст
Коњи	грло	47
Говеда	мц	14.749
Овце	мц	4.122
Свиње	мц	18.982

Производња млека је, тврде произвођачи у Драгачеву, конјунктурна и економична. Крајем 1975. год. у Гучи, Котражи, Вичи, Каони, Марковици, Горачићима и Вучковици свакодневно је откупљивано око 3,5 хиљаде литара млека. У претходном периоду, трговачка предузећа нису довољно водила рачуна о откупу овог сточарског производа. Године 1974. производња крављег млека код индивидуалног сектора износила је 12,487.790 л. Од 1,500.000 л тржног вишка у овој години, газдинства су до краја децембра продала нешто преко 250.000 л у свежем стању, што значи свега око 16%. Остатак су искористила за исхрану стоке или прерадила у млечне производе.

Најновије процене бројног стања стоке су показале да се становништво комуне још увек релативно доста бави овчарством. Наиме, на подручју комуне има 24.103 овце. То је 1,0% укупног фонда оваца Србије, или, у просеку, 194,3 овце на 100 ха стално зелених површина. Једна овца за време лактационог периода, у просеку, даје 33,1 л млека.

У 1974. год. индивидуални сектор је од 91.993 носиле добио око 7,6 милиона јаја, што значи, да је просечна носивост преко 80 комада. Те године овај сектор, који је јануара месеца имао 138.240 живина, остварио је прираст у тежини од 4808 мц. У бруто вредности живинарске производње прираст учествује са 7808 хиљ. дин.; остатак од 6171 хиљ. дин. отпада на јаја. Преко 700 хиљада јаја годишње газдинства утроше за насад. Вредност нето прихода јаја износи 5586 хиљ. дин.

Од друштвених пољопривредних организација сточарством се баве „Воћар-продукт” — Гуча и ООУР „Драгачево” — Котража. Последња организација се бави кооперацијом. Године 1972. она је имала склопљене кооперативне уговоре за тов 6892 телета. Посебну пажњу поклања измени расног састава говеда на поседима газдинстава индивидуалних произвођача. У том циљу ООУР „Драгачево” врши набавку приплодних крава из Западне Немачке и даје сточарима на двогодишњи кредит уз 30% учешћа. Цена једног приплодног грла износи 18.500 дин. До краја 1972. год. увезла је 20 грла; остатак од 30 грла требала је да увезе у 1973. год. Супротно њој, „Воћар-продукт” се бави товом стоке у сопственој режији. У његовој економији током 1972. год. товлена су 1673 грла. Стога је и разумљиво што у пољопривредној производњи на свом поседу даје примат производњи кабасте хране. Међутим, то не треба да значи да ова

пољопривредна организација не поклања пажњу кооперацији. Само у 1972. год., на пример, „Воћар-продукт” уговорио је у кооперацији 1616 грла стоке (130, 37—39).

Крајем 1974. год. друштвени сектор је имао 614 говеда. На властитој економији он је чувао 455 грла; остатак од 159 грла држао је код индивидуалних газдинстава.

Једну четвртину ловне површине у комүни чине резервати. Постоје три ловачка друштва са 555 чланова — у Лучанима, Гучи и Каони по 1. Прво друштво има 9922 ха ловно продуктивне површине, друго — 25.556 ха и треће 9420 ха. Крајем 1975. год. у свим к.о., према процени, налазило се 5400 зечева, 6100 јаребица, 9620 фазана и 20 срна. Највећи број процењене дивљачи има ловиште ЛД „Гуча” — 2800 зечева, 4100 јаребица и 5200 фазана. Хранилишта за дивљач имају само ЛД Лучани и ЛД Каона — 26. У 1975. год. ловци су одстрелили преко 1000 (1088) зечева, 1443 јаребице, 1999 фазана, 22 јазавца, 165 лисица, 13 куне, 48 ласица и многу другу дивљач.

У Лучанима и његовој околини главну пчелињу пашу чине ливаде и воћњаци. На 100 ха пољопривредног земљишта просечно се држи 11,0 кошница. Један број власника кошница је учлањен у пчеларско удружење. Године 1974. оно је имало 120 чланова. Те године просечан принос меда по кошници износио је 4,5 кг. У бруто вредности пчеларске производње знатну ставку чини восак — 16 мц у вредности од 64 хиљ. дин.

Предвиђено је да Београдска банка — Основна банка у Гучи током 1976. год. учествује са 1,3 мил. дин. у кредитирању инвестиционих улагања на поседима индивидуалних газдинстава ради унапређивања пчеларства и осталих пољопривредних грана. Кредите за набавку кошница, центрифуга и друге опреме одобраваће свима онима који се баве пчеларством ако имају уговорену производњу (132).

Још 1955. год. је основано данашње Удружење спортских риболоваца „Бјелица” у Лучанима. У њега су углавном учлањени риболовци из Лучана и његове уже околине. Године 1976. оно је имало 248 чланова. До 25 год. живота има 100 чланова, од 25—50 год. 128 и преко 50 год. 20. Највећи број чланова су ВК и КВ радници — 137; остали су баџи (61), просветни радници (10), техничари (35) и инжењери (5). Просечан улов рибе по једном риболовцу је релативно мали. Прво, због ограничења улова. Друго, што су риболовне воде сиромашне рибљом популацијом. Такав је случај нарочито са Бјелицом, која је у свом доњем току прилично загађена отпадним водама војне индустрије у Лучанима (123, 22). Један спортски риболовац просечно годишње улови на Западној Морави и Бјелици око 10 кг скобаља, 3 кг мрене и 2 кг остале рибе.

Од свог оснивања УСР „Бјелица” се стара за унапређивање спортског риболова на Западној Морави и Бјелици. Последња је у свом доњем току „типична мренска вода са свим карактеристикама истих” (123, 4). У доњем току ова је поредна за

узгој пастрмки. Међутим, она је данас од рибокрадица „готово истребљена“ (123, 100). У Бјелици мрене могу да нарасту „до 500 гр“ (123, 70).

Године 1949. при земљорадничкој задрузи у Дљину постојао је одбор за рибарство. Он је имао 16 чланова и они су могли „ловити рибу са свим рибарским справама и алатима“ (138).

У СО Титово Ужице „сточарство по броју грла, висини остварене производње, висини тржног вишка, као и обима извоза стоке и сточних производа представља прворазредну грану“ (135, 57). Око 36,2% активног становништва бави се сточарством и осталим пољопривредним гранама (121, 51). Почетком 1974. год. газдинства су на сваких 100 ха пољопривредног земљишта држала 2,7 коња, 50,5 говеда, 36,8 свиња, 105,6 оваца и 281,9 живина.

Говедарство је, иначе, најважнија сточарска грана (131, 41). У исто време оно представља примарну пољопривредну грану „као извор прихода сеоских домаћинстава и сировинској бази за прерађивачке капацитете“ (153, 1). То се јасно види и по броју говеда која држе газдинства и по вредности млека и меса које се производи. Године 1974. у свим к.о. било је 19.069 говеда, од чега женских приплодних грла 11.096. Говеда која се музу има 10.093. Једна крава просечно даје 1333 л млека; укупна производња износи 13.453.969 л годишње у вредности од 31.482 хиљ. дин. У 1974. год. прираст говеда на приватном сектору износио је 15.350 мц; током године од индивидуалног сектора је откупљено 3671 мц телаци, 2990 мц јунади и 7798 мц одраслих говеда у вредности од 19.791 хиљ. дин.

Од друштвених пољопривредних организација кооперацијом у сточарству се баве две задруге — 33 Равно и 33 Титово Ужице. Последња задруга врши тов јунади и на сопственој економији. Набавком приплодних грла бави се 33 Титово Ужице. Године 1973. она је у сарадњи са „Коопродуктом“ из Новог Сада набављала приплодне краве и јунице. Приликом преузимања стоке газдинства плаћају у готовом 50% од њихове вредности; остатак од 50% обавезни су да уплате задрузи у року од две године (131, 26, 42).

У последње време у ужичкој комуни чине се велики напори на измени расног састава стоке. Ипак, досада су забележени скромни резултати. Неподелено је мишљење привредника да још увек преовлађује нископродуктивна стока. То најбоље потврђује податак да око 50% подмлатка у говедарству чине мелези бунде и домаћег шареног говечета. Ветеринарска станица ради на измени расног састава говеда кроз вештачко осемењавање краве. Само у 1972. год., на пример, вештачки је осемењено око 4500 краве (131, 42). У 19. год. после увођења комуналног система на подручју комуне постојала је једна ветеринарска станица са 5 пуштова (135, 60).

И у осталим сточарским гранама слична је ситуација. У СО Титово Ужице истичу да је међу њима „живинарство потенцијално веома значајна грана“ (131, 41). Од 10.343 хиљ. дин., колико је износила бруто вредност живинарске производње у 1974. год., 4838 хиљ. дин. отпада на произведена јаја; остатак од 5505 хиљ. дин. чини вредност прираста живине. У истој години газдинства у свим к.о. су имала 70.946 носиља. Годишње се од једне носиље добија 87 јаја; укупно преко 6 милиона комада.

Јануара 1973. год. од укупно 12.571 свиње на прасад до 6 месеци отпадало је 4022, или 31,9%, а назимад преко 6 месеци 5478. Крмача и супрасних назимица било је 2885; остале свиње су се углавном налазиле у тову (109, 45). Годину дана касније, 1974., прираст свиња на приватном сектору износио је 17.961 мц у вредности од 25.505 хиљ. дин. У истој години од индивидуалног сектора је откупљено 286 мц прасади и 7798 мц дебелих свиња. Вредност откупљених свиња износила је 9570 хиљ. дин.

Просечна цена за мц живе мере откупљене стоке на подручју СО Титово Ужице у 1974. год.

Врста стоке	Просечна откупна цена за мц живе мере у дин.
Телад	1774,00
Јунад	1391,00
Одрасла говеда	1169,00
Јагњад	1831,00
Одрасле овце	1067,00
Прасад	1574,00
Дебеле свиње	1169,00

Тржни вишак оваца износи преко 900 мц живе мере. Године 1974. овај вишак је износио 914 мц. У истој години од индивидуалног сектора је откупљено 775 мц јагњади и 139 мц осталих оваца у вредности од 149 хиљ. дин. Од 42.315 грла која се стрижу добија се 51.973 кг вуне; укупна вредност стриже износи око 1144 хиљ. дин. годишње. Једна овца за време лактационог периода просечно даје 25,8 л млека.

Године 1975. знатан број газдинстава имао је летње станове на Тари, где у летњем периоду врши испашу оваца и прикупља „мрс“ (136, 59).

Постоје три кланице за клање ситне и крупне стоке — у Титовом Ужицу, Кремнама и Равнима по 1. Тржни вишак млека откупљује млекара у Севојну. Капацитет млекаре је 3500 л млека за 24 часа. Вапари за откуп стоке одржавају се шест пута годишње — 8. марта, 28. јуна, 21. јула, 19. августа, 19. октобра и 14. новембра.

Око 2 хиљаде кошница имају сва газдинства у СО Титово Ужице. Највећи број ових кошница је својина индивидуалног

сектора, а само 37 је у поседу Друштва пчелара. Податак да на сваких 100 ха пољопривредног земљишта долазе 5,3 кошнице најбоље илуструје стање пчеларства. Иначе, просечан принос меда по кошници је 3,9 кг; укупан 80 мц. Године 1974. вредност пчеларске производње износила је 261 хиљ. дин. Од тога отпада на мед 91,9%; остатак од 8,1% чини вредност воска.

Комунално предузеће „Биоктош”, које у свом саставу има ЈУР пиларске услуге, тврди да се сваког пазарног дана у Титовом Ужицу прода 50 кг меда. Продавци су из СО Титово Ужице, Чајетина и других комуна.

Још одмах после другог светског рата у Титовом Ужицу је основано једно ловачко друштво. Крајем 1975. год. оно је имало 485 чланова, 61.463 ха ловно продуктивне површине, 20 хранилишта и 23 зимовника за дивљач. Од дивљачи на подручју ЛД „Алекса Дејовић” — Титово Ужице највише има зечева — око 3000. У 1975. год. његови ловци су унели у друштвено ловиште 200 зечева и 1000 фазана. Те године они су одстрелили 9 срна, 2 медведа, 1100 зечева, 415 јаребица, 500 фазана, 35 лисица и још преко 600 разних пернатих дивљачи.

У комуни, иначе, највећи одгајивач дивљачи је Шумско газдинство — Титово Ужице. Његова ловно продуктивна површина износи близу 38.000 (37.963) ха. Године 1975., према процени, на поседу газдинства налазило се 1100 срна, 400 дивокоза, 50 медведа, 70 дивљих свиња, 7000 зечева, 2000 јаребица и 400 љештарки. У истој години одстрелено је 10 срна, 17 јазаваца, 1 медвед и 10 дивљих свиња. Од тога су страни ловци одстрелили 2 срне, 9 дивокоза и 1 медвед.

Крајем 1975. год. у границама СО Титово Ужице било је преко 300 (307) спортских риболоваца. Један риболовац просечно годишње улови 20—30 кг разних врста риба.

СТОЧАРСТВО НА ДРУШТВЕНОМ СЕКТОРУ НА ПРИМЕРУ СЕДАМ ПРИВРЕДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

а) ПИК „УБ” — УБ

Још 1. I 1973. год. фузијом ПК „Света Поповић” и ПИК „Тамнавац” основан је данашњи ПИК „УБ”. Касније, од 1. VII 1975. год., њему су припојене 33 Тулари, 33 Милорци, Ветеринарска станица — УБ и Предузеће „Задругар” — Бргуле. Године 1976. ПИК „УБ” био је јединствена, самостална и самоуправна организација. У свом саставу он има 11 ООУР-а. Досада је комбинат као целина одиграо значајну улогу у развоју сточарства, посебно у унапређивању свињарства, не само на подручју убске комуне већ и на ширем подручју. Комбинат је, иначе, познат по производњи товних свиња, приплодних назимица и нерастова. Само у 1975. год. остварио је прираст свиња од 448.744 кг. Од тога отпада на товне свиње 192.655 кг; остатак од 256.089 кг чине прасад на сиси (41.049 кг) залучена прасад (133.380 кг).

назимад од 2—6 м (22.757 кг) и од 6—12 м (58.894 кг). Капацитет његове свињарске фарме у Бањанима и Совљаку износи 5000 свиња годишње.

Посебну пажњу ПИК „УБ” посвећује сарадњи са индивидуалним произвођачима. Кооперацијом се баве ООУР „Задругар” — Радљево и четири ООУР „Кооперација” — у Убу, Бањанима, Туларима и Милорцима по 1. Прва ООУР обухвата к. о. Радљево, Бргуле, Лисо Поље, Шарбане и Каленић; друга — Трњаци, Гуњевац, Мургаш, Руклада, Врховине, Гвозденовић, Тврдојевац, Звиздар, Совљак, Трлић, Новаци, Брезовица, Богдановци, Стубленица и Палуви; трећа — Бањани, Врело, Калиновац, Вукона, Таково и Кожуар; четврта — Тулари; пета — Милорци, Лончаник, Црвена Јабучка и Јошева. Последња ООУР у 1975. год. реализовала је у сточарству 106.076,46 дин.

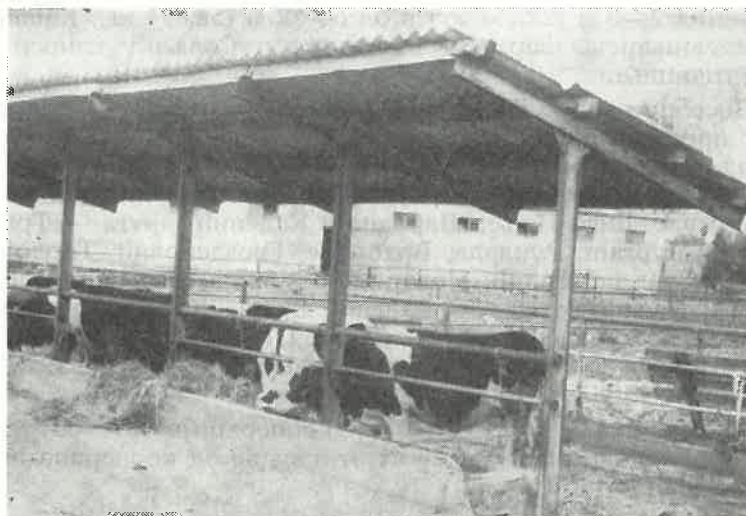
Годишње комбинат утови у кооперацији до 400 телади. Један број телади од 110—120 кг откупљује од коопераната ради дотовљавања.

ПИК „УБ” на најбољем је путу да постане снажна агроиндустријска организација. Године 1975. његова ООУР „Сточарство” остварила је укупан приход од 33.268 хиљ. дин., од чега отпада на доходак 1099 хиљ. дин.

б) ООУР „Драган Марковић” — Обреновац

„Драган Марковић” као ООУР ПК „Београд” основан је 1. I 1976. год. Он има четири ОУР-а — „Обреновац”, „11. октобар”, „Машинац” и „Сава”. Последња ОУР се бави сточарством и осталим пољопривредним гранама. Њене радне јединице „Младост” и „Стублине” највећи су произвођачи млека и одгајивачи стоке у Обреновачкој Посавини. Још 1969. год. основана је фарма свиња „Младост” — Кртинска. Крајем 1974. год. она је имала 834 крмаче, 27 нерастова, 1823 прасета до 8 кг, 1973 одлучена прасета од 8—25 кг, 5189 товних свиња и 336 приплодних назимета; укупно 10.182 свиње. У истој години на фарми је приплођено 18.849 прасади. Једна крмача просечно је опрасила 22—23 прасета. Капацитет фарме је око 12.000 товљеника годишње.

Године 1958. почетни матични запат говеда на фарми Стублине чинила су 34 грла увежена из Холандије. Њен садашњи капацитет је 420—435 крава. Фарма се бави производњом млека и телади и узгојом женског и мушког подмлатка од 1—4 м. Последње преузима ПК „Београд” за даљи узгој на газдинствима „Земун”, „Хајдучица” и „Товилиште”. Квалитет произведеног млека је одличан. У 1974. год. фарма је произвела 1.876.547 л млека са 3,854% масноће. Од једне краве просечно је помужено 4599 л млека. У појединим годинама стајски просек муже износи близу 5000 (4997) л по музном грлу; такав је случај био и 1967 год.

Сл. 10. — Фарма говеда у Стублинама

У оквиру ПК „Београд” фарма је у 1974. год. остварила највећу продајну цену млека по једном литру и то захваљујући његовој масноћи од 3,834%. Такво млеко није успела да произведе ни једна друга од 14 говедарских фарми ПК „Београд”. Године 1974. она је просечно имала 425 музара. Крајем исте године говећи запат бројао је 639 грла — 431 крава, 147 телаци, 46 јунади и 15 стеоних јуница.

Дневни просек мље по крави у литрима на фарми говеда у Стублинама

Месец	Дневни просек мље по крави у 1975. години
I	12,84
II	12,72
III	12,85
IV	13,24
V	12,81
VI	11,99
VII	11,00
VIII	10,93
IX	10,29
X	10,68
XI	11,00
XII	11,73

Капацитет фарме говеда „Младост” је још већи — преко 550 крава источно-фризијске расе. Крајем 1974. год. она је имала 582 краве, 228 телаци, 44 јунета и 26 стеоних јуница. Исте године на фарми је произведено 2.570.512 л млека са 3,76% масноће.

До 1980. год. треба да се изгради говедарска фарма „Младост” капацитета 1308 грла. Између 1976. и 1980. год. постојећа фарма говеда у Стублинама и свиња „Младост” биће реконструисане. У плану је да се изгради товилиште јунади капацитета 960 грла и фарма приплодног материјала. Последња ће имати капацитет 1080 грла (111).

Јула 1976. ООУР „Драган Марковић” пословну сарадњу са произвођачима на селу обављала је преко своје РЈ „Обреновац”.

в) АИК „Шабац” — Шабац

АИК „Шабац” је основан 16. IV 1974. год. уједињавањем пољопривредних и прехранбених индустријских капацитета са седиштем у Шапцу. У првој и другој години рада он је имао 26 ООУР-а. Између 1974. и 1976. год. сопственом производњом стоке бавило се шест ООУР-а. У истом периоду оне су просечно држале 2206 говеда. Капацитети шталског простора ООУР-а за говеда су знатно већи — 2800 грла годишње.

Комбинат је 1974. год. имао четири фарме свиња — у Липолисту, Змињаку, Прњавору и Шапцу по 1. Те године ООУР-а држале су 19 нерастова, 270 крмача, 117 назимица, 588 прасади и 3439 товних свиња. Највећи број свиња налазио се у поседу ООУР Липолист — 1198 свиња; најмањи ООУР Добрић — 140. Последњих година фарма свиња „Мачва” повремено се користи за тов — око 1000 товљеника у једном турнусу. Преко 19% свиња је расе ландрас, а 80,3% су остале беле племените.

Године 1974. комбинат је користио 49,1% расположивог капацитета за смештај свиња.

Наредних година АИК „Шабац” посебну пажњу посветиће повећању броја крава музара, утовљених јунади и производњи млека. Од 1975—1980. год. он треба да увећа годишњу производњу млека са 328.500 на 6,750.000 л. У свињарству предвиђа стварање елитних центара за производњу приплодног материјала ради ремонта запата код коопераната, повећање броја приплодних крмача и утовљених свиња.

У кооперацији са приватним сектором посебан акценат ставља на производњу крављег млека уз пратећи тов јунади. Од 15.950 плоткиња код индивидуалног сектора преко 5000 грла је обухваћено кооперативним уговорима и уматичено. Под контролом млечности држи 642 краве. Број регистроване телаци на поседима газдинстава индивидуалних произвођача прелази цифру од 1800.

Још од оснивања комбинат се бави кооперацијом у сточарству на подручју пет општина — Шабац, Богатић, Владимирци, Лозница и Коцељево. Године 1974. са подручја поменутих општина он је откупио од индивидуалног сектора 1122 телета, 9990 јунади, 5060 прасади и 44.730 товних свиња.

г) ООУР „Звезда” — Скупљен

У 21. години после увођења комуналног система највећи товљач стоке у СО Владимирци била је ООУР „Звезда” — Скупљен. Капацитет њене фарме је 3000 говеда и 5000 свиња. Основана је 1974. год у саставу пољопривредно-трговинског комбината „4. октобар” од 33 „Звезда”. Још пре оснивања као ООУР-а при њој је постојао сточарски одељак и он је радио на унапређивању сточарства кроз кооперацију. Његови чланови били су најнапреднији пољопривредници — око 70 газдинстава из свих социјално-имовинских категорија.

У рекордном времену, само за неколико година, упорним и стрпљивим радом, улагањима и залагањима сточарског одељка 33 „Звезда” и данашње ООУР „Звезда” — Скупљен је постао једна од сточарски најразвијенијих к. о. у СО Владимирци. Колики је био њихов утицај, најбоље показује податак да од оснивања сточарског одељка многа газдинства држе расе свиња беркшир, корнвал и ландрас. То је пре свега газдинство изванредног сточара Макевић Драгутина, који је, на поседу од 10 ха, све до 1973. год. имао матични запат од 10 крмача и нерастова. При том треба рећи да је он био и председник сточарског одељка. Као кооперант у једном турнусу товио је по двадесет свиња; укупно годишње од 150—200 брава у вредности „од 5—6 милиона старих динара”.

Томислав Кузмановић, узорни сточар и кооперант, 9. јуна 1976. год. имао је бројно највећи сточни фонд у к. о. Скупљен — 11 крава, 8 телета, 3 бика и двадесетак оваца.

д) ПИК „Златибор” — Чајетина

Пољопривредно-индустријски комбинат „Златибор” носилац је развоја читаве пољопривреде на Златибору. Ова констатација базира не само на досадашњим пословним резултатима, већ и на сасвим реалним плановима за даљи развој. Комбинат покрива брдско-планинске к. о. на подручју СО Чајетина и има солидне услове за интензиван развој сточарства. Овај део Србије је 1975. године на друштвеном и приватном сектору гајио преко 13.000 говеда, око 6000 свиња и преко 42.000 оваца. Наредних година, заправо до 1985. године, сточни фонд треба осетно да се увећа, посебно рогате стоке и оваца.

Комбинат има 10 ООУР-а. Поред ООУР „Златиборски сувати” сточарством се баве још три ООУР-а. Сопствени запат стоке једино има ООУР „Златиборски сувати”. Године 1974. она је држала 2 радна коња и 427 говеда. Међу последњим преовлађивала је товна јунад — 221; остатак је опадао на телаад, приплодне краве и јунице. Исте године ООУР „Сирогојно” имала је у пашњачком тову 66 говеда и 360 оваца, ООУР „Задруга” (Љубиш) 500 оваца и ООУР „Јабланица” 150 товних волова и 520 оваца.

Треба напоменути да се Комбинат све више ангажује у сточарству. Захваљујући кооперацији са индивидуалним произвођачима, као и расположивим прерадним капацитетима, ПИК „Златибор” (настао реорганизацијом 33 Чајетина) окосница је развоја сточарства на Златибору. Крајем 1975. године он је сагледао достигнут ниво у периоду од оснивања и сачинио програм дугорочног развоја, који треба да обезбеди оптималан и динамичан развој сточарства.

У Комбинату се читава концепција дугорочног развоја ослања на расположиву и потенцијалну сировинску базу у млеку и млеку. Предвиђа се да у догледно време постане највећи произвођач и прерађивач сировина сточарског порекла у брдско-планинском подручју западне Србије. У том циљу он планира изградњу фарме капацитета 400 крава, формирање и опрему око 500 мини фарма за производњу крављег млека и тов говеда.

За развој овчарства планира адаптацију овчарника на ООУР „Златиборски сувати” и изградњу фарми за тов на суватима осталих ООУР-а које се баве сточарством. При том се, пре свега, рачуна на пашњачки тов стоке.

ђ) Инкубаторска станица — СО Чачак

Станица се налази у к. о. Атеница и спада у ред већих произвођача једнодневних пилића у западној Србији: производи их око 2 милиона годишње. Основали су је 1974. године ПЗ Чачак и „Центрокооп” — Београд, а налази се у саставу ООУР „Задруга” — ПИК Чачак. Има четири инкубатора. Капацитет једног инкубатора је 96.000 јаја. Тренутно станица користи своје капацитете са 40%. Око 20% произведених пилића продаје на подручју СО Чачак; остатак производње реализује у скоро свим крајевима СФР Југославије. Јаја за инкубирање увози из САП Војводине (Уљме, Бачке Тополе и др.).

У комуни Чачак постоји и једна фарма носиља — у Милићевцима. Основана је 1974. године. Производња четворомесечних кокица за потребе фарме врши се у Мрчајевцима, Бресници, Бечњу, Паковраћу и Трнави.

До 1974. год. ПЗ Чачак имала је фарме носиља у Бечњу и Бресници за производњу конзумних јаја.

е) 33 Бајина Башта — СО Бајина Башта

Још 1905. год. у Бајиној Башти основана је једна земљорадничка задруга. Касније, до другог светског рата основано је још 10 оваквих задруга по околним селима. У првим послератним годинама предратне задруге су обновљене и основане многе нове. Између 1974. и 1951. год. у СНО Бајина Башта — према тврђењу директора 33 Бајина Башта Луке Бурића — постојало је 5 СРЗ-а и 20 земљорадничких задруга. Од 1963—1973. год. све

задружне организације на подручју комуне су интегрисане у ЗЗ Бајина Башта. Последња је у условима комуналног система највећи произвођач стоке на друштвеном сектору. Године 1972. она је у сопственој режији произвела 75.000 кг меса, 5 тона сира и 70 тона млека (128, 17). У истој години ПЗ Заовина је проширила сопствену пчеларску фарму од 38 на 50 друштава, а ЗЗ Костојевић набавила 2 приплодна бика, 1 нераста и 3000 пилића (128, 18).

Године 1975. ЗЗ Бајина Башта је имала бруто приход од 102.050.000 нових динара и уполсена 242 радника. У њеном поседу се налази око 600 ха земље. Од тога већи део отпада на ливаде и пашњаке. Последње задруга углавном користи за тов стоке. У сопственој режији држи краве источно-фризијске расе, тови крупну стоку и око 500 оваца. Посебну пажњу поклања држању стоке у кооперацији са индивидуалним газдинствима. У 21. год. после увођења комуналног система задруга је за своје кооперанте набавила 325 говеда, 60 оваца и 29.110 пилића. Крајем септембра 1976. год. у кооперацији је товила око 1000 јунади.

Задруга посебну пажњу поклања бржем развоју друштвеног сектора, бољој организованости сточарске и уопште пољопривредне производње на поседима индивидуалних газдинстава. У остваривању ових циљева настоји да изврши организовање и удруживање земљорадника. До прве задружне скупштине, одржане 14. VI 1975. год., са задругом је већ било склопило уговоре о удруживању 72 земљорадника. На скупштини је констатовано да постоји интерес у успостављању нових друштвено-економских и самоуправних односа на начелима Закона о удруженом раду. Из насеља са подручја СО Бајина Башта у овом времену постојало је још 30 молби за удруживање, а истовремено различитим облицима сталне или кооперативне сарадње било обухваћено преко 3000 домаћинстава. Преко задруге је користило кредите по зеленом плану 475 домаћинстава. Један број сточара искористио је средства за подизање штала и набавку приплодних грла.

Програмом производне сарадње са пољопривредним произвођачима постављене су смернице даљег развоја сточарства на подручју читаве комуне. У задружном програму за 1976. год. је, између осталог, била предвиђена набавка приплодних телад, стеоних јуница и бикова; тов рогате стоке базиран на кабастој и концентрованој храни; одгој јагњади тежине од 30—35 кг; производња меда, живинског меса и јаја; откуп млека и др.

Изузетну пажњу задруга посвећује тову рогате стоке тзв. „стварање резерве меса у живој стоци”. У том циљу она — у складу са сопственим средњорочним планом 1976—1980. год., банкарским споразумом за финансирање индивидуалног сектора, утврђене политике на X Конгресу СКЈ и VII Конгресу СКС о развоју агроиндустријског комплекса — организује тов заједно са пољопривредним произвођачима и обезбеђује одговарајућа сред-

ства. Сагласно програму који је усвојен кроз јавну дискусију, задруга одобрава кредит произвођачима од 2/50—5000 дин. у зависности од категорије товљеника; гарантује тржишну откупну цену и премију; бескредитно обезбеђује концентровану храну.

У тову јагњади, који углавном организује на подручју к. о. Зарожје и Заовина, задруга такође гарантује тржишну откупну цену и премију (164).

ПРОИЗВОДЊА РИБЕ У ВЕЋИМ ВЕШТАЧКИМ РИБЊАЦИМА

а) *Пастрмски рибњак — Међуречје (СО Ивањица).* — Још 1955. год. у к. о. Међуречје био је пројектован један вештачки рибњак. Четири године касније, 1959., рибњак је пуштен у производњу („Пастрмски рибњак”). Он има 19 базена за конзумну рибу, 10 корита за млаћ и 60 за мрестилиште. Укупна површина свих базена износи 3900 м². Капацитет рибњака је 60—70 тона годишње. У њему се гаји калифорнијска пастрмка. Крајем 1975. год. рибњак се налазио у саставу ООУР Рибарско газдинство „Београд” („Рибокомбинат”) и у њему произведена риба продавана на пијацама свих већих југословенских градова — највише у Сарајеву, Загребу, Јубљани и Београду.

б) *Пастрмски рибњак — Перућац (СО Бајина Башта).* — Године 1968. Рибарско газдинство „Београд” из Београда изградило је један вештачки рибњак у Перућцу са 88 базена. Од тога су 28 базена за тов рибе, а 60 за производњу млаћи. Укупна површина свих базена износи 3100 м². У рибњаку могу „да се производе све врсте риба за брдско-планинске реке”. Јула 1975. године у њему се гајила калифорнијска пастрмка. Између 1970. и 1975. године производња је увећана за више од шест пута и износи: 1970. год. — 15.000 кг, 1971. год. — 25.000 кг, 1972. год. — 30.000 кг, 1973. год. — 50.000 кг, 1974. год. — 80.000 кг и 1975. год. — 100.000 кг. Произведена риба продаје се у свим градовима СФР Југославије (Београд, Загреб, Марибор, Јубљана, Сарајево и др.). У 1976. год. треба да се извози пастрмка из Перућца у Минхен.

в) *Пастрмски рибњак — Ушће (СО Краљево).* — Између 1962. и 1963. год. код Ушћа изграђен је један вештачки рибњак за тов калифорнијске пастрмке. Једно време рибњак је држала у закуп бања у Богutowцу. Крајем 1975. год. он се налазио у поседу ЗЗ Ушће. Рибњак има 1 мрестилиште, 5 базена за узгој млаћи и 6 базена за тов и матице. У изворишном делу Студенице код села Мланче налазе се базени за инкубирање и производњу млаћи. Укупна површина рибњака износи 1520 м². Од тога отпада на базене за тов 1260 м². Капацитет рибњака не користи се максимално. У 1975. год. насађено је 4000 комада калифорнијске пастрмке (800 кг), произведено — 8000 кг, из-

ловљено — 7000 кг и остало неизловљено 1000 кг. Преко 4000 кг произведене рибе је продато у малопродаји; остатак је „директно извежен“.

СТОЧАРСТВО НА ПОСЕДИМА НЕКИХ ГАЗДИНСТАВА ИЗ РАЗЛИЧИТИХ СОЦИЈАЛНО-ИМОВИНСКИХ КАТЕГОРИЈА И КАТАСТАРСКИХ ОПШТИНА

а) *Славко Ивановић — Бајевац (СО Лајковац).* — Славко Ивановић, из села Бајевца, сталан је сточарски кооперант задруге из Лајковца. Поседује 10 ха земље. Од тога отпада на стално зелене површине 5 ха; остатак од 5 ха користи за сетву ратарских култура, воћарство и виноградарство. Највећи део дохотка реализује из сточарства. Крајем септембра 1976. год. на свом поседу држао је 14 говеда и 2 свиње. Преко 70% његовог рогатог сточног фонда чине краве домаће шарене расе, од којих дневно добија по 10—15 л млека. Свиње држи „колико за себе“. У периоду јануар—септембар 1976. год. испоручио је задрузи 6 утовљених бикова.

Преко 3/4 године рогату стоку држи у штали; остало време она проводи на ливадама и пашњацима помоћу електричног чувара.

Годин 1973. Славко Ивановић набавио је уређај за мужу крава. Од задруге је добио десетогодишњи кредит за изградњу цистерне, проширење и адаптирање штале са полуаутоматским хранилицима.

Произведено млеко прерађује на поседу. Његова породична задруга, која броји 7 чланова, производи најбољи пуномастан сир у к. о. Захваљујући високом квалитету произведеног сира, од њега постиже знатан новчани доходак и ретко га продаје на пијаци. Има сталне куће из Лајковца, Ваљева, Лазареваца и других места.

И осталим сточарским гранама бави се на свом поседу (живинарством и др.).

б) *Владимир Цвијовић — Дрежник (СО Титово Ужице).* — Преко 100 газдинстава Цвијовића у к. о. Дрежник бави се сточарством. Једно од њих је и Владимира Цвијовића, чији се прадеда доселио из Црне Горе — околине Белог Поља. На свом поседу од 6 ха држи по 4 говечета, 10 оваца и неколико свиња. Краве и овце чува на пашњацима зв. „Коса“, „Крушка“ и „Башта“. Последње две-три године волове даје на летњу испашу у Златибор. Од једне краве расе буша просечно добија по десет литара млека и већи део преради у кајмак и сир.

Још прадеда Владимира Цвијовића био је познат по производњи „ужичке свињске пршуте“. Сваке године ово газдинство закоље по неколико брава. Клање свиња обично обавља у новембру или децембру „кад заладе дани и почну да падају слане“. Усољено месо „држи два дана на сто да окапа како за њега не би пријањао дим“. Месо суши у сушници високој

4 м и широкој 3,5 м. За сушење користи труле пањеве и води рачуна „да се не створи велики дим како месо не би било љуто и изгубило жуту боју“. Произведену пршуту продаје у Титовом Ужицу; остало суво месо користи за исхрану чланова домаћинства. Његова сува сланина „стоји по две године и није гагричава“.

в) *Живко Брадоњић — Комирић (СО Осечина).* — Живко Брадоњић, пољопривредник из к. о. Комирић, производи кравље млеко за предузеће „Подгорка“ — Осечина. Поседује 7 ха земље, али углавном стиче новчани доходак од продаје стоке и сточарских производа. Крајем септембра 1976. год. држао је на поседу 3 краве, 2 вола, 4 телета, 6 крмача и 10 прасета. Говеда су му монтафонске и буша расе. У просеку од једне краве добија 10—12 л млека дневно.

Преко 50% произведеног млека продаје у свежем стању; остатак користи за исхрану чланова домаћинства. Сваке године одгаји за тржиште по 3 телета до 2 месеца старости.

г) *Слободан Алексић — Узићи (СО Пожега).* — Од пре неколико година Слободан Алексић, пољопривредник из к. о. Узићи, производи стоку за тржиште. Поседује 5,5 ха земље, од чега је 1,30 ха под ораницама, 2,00 ха воћњацима, 1,20 ха ливадама и 1,00 ха шумским земљиштем. Крупну стоку држи „у вези“ — штали. Јула 1976. год. имао је 2 краве, 1 коња, 6 свиња и до 100 „пилежи“. Од приплодних крава сименталске расе просечно добија по 10—15 л млека дневно. Годишње испоручи на тржиште „2—3 телета и двадесетак свиња“.

Потребну сточну храну производи на свом поседу. Један његов хектар под вештачким ливадама „даје око вагон сена“.

И пчеларству поклања посебну пажњу. Године 1976. носио је кошнице на пашу у Брђане и Лазаревац. У годинама са богатом пчелињом пашом од 13 кошнице добије по 260—325 кг меда.

д) *Живан Стојановић — Мачкат (СО Чајетина).* — Живан Стојановић, пољопривредник из к. о. Мачкат, познат је у свом селу као добар одгајивач стоке. Он има 15 ха земље. Од тога отпада на оранице 3 ха, воћњаке 1 ха и ливаде 4 ха; остатак од 7 ха су пашњаци и шумско земљиште. На свом поседу држи 9 говеда, 1 коња и 15—25 свиња. Говеда су монтафонске и сименталске расе. Има 5 приплодних крава, од којих дневно добија по 10 л млека. У просеку годишње испоручи на тржиште „пет говечета и десетак свиња“. Јула 1976. год. у штали је товио два бика. Кооперант је ПИК „Златибор“ — Чајетина. Највећи приход остварује од стоке. Само у 1975. год. продао је „8 свиња с ногу и 200 кг черека“. У првом и другом кварталу 1976. испоручио је Комбинату у Чајетини три телета.

б) *Милорад Деспотовић — Цулине (СО Мали Зворник)*. — Још пре доношења Хатишерифа „чукундеда“ Милорада Деспотовића доселио се из Херцеговине. После првог светског рата задруга Арсена Деспотовића била је економски најснажнија у к. о. Цулине. Године 1934. она је имала 64 ха земље и 36 чланова. Од стоке су држали по 25—30 говеда, 70—80 оваца, 40—50 коза и 30—35 свиња. Касније, између 1934. и 1940. год. задруга је подељена на пет инокосних домаћинстава. Једно од њих је Милорада Деспотовића. У 21. год. после увођења комуналног система оно је имало у поседу само 3 ха земље, јер му један део земљишног фонда потопила ХЕ „Зворник“. Од тога отпада на њиве 1,5 ха; остатак од 1,5 ха су пашњаци, шумско и остало земљиште. Крајем 1976. год. ово шесточлано домаћинство је држало 1 краву, 1 теле, 1 крмачу, 4 прасета и десетак оваца. Од краве расе буша добија 4 л млека дневно.

Произведене сточарске производе троши на поседу.

е) *Панга Марковић — Рача (СО Бајина Башта)*. — Панга Марковић, из Раче, има посед од 2 ха. Од тога 1,90 ха користи за сетву „муруза“, пшенице, зоби и кромпира; остатак од 0,10 ха су му ливаде. У трећем тромесечју 1976. год. од стоке је држао 2 говечета, 5 оваца, 2 свиње и 37 комада живина. Говеда су му расе буша. Има једну приплодну краву, од које добија 12 л млека дневно. У просеку годишње одгаји по једно теле. Овце не музе, јер жели да има „добре јаџце“.

До 1970. год. стоку је за време вегетационе периоде напао на друштвеним пашњацима у Жљеццу. Међутим, отада овце изјављује на испашу у Калуђерске Баре. Последњих 5—6 год. говеда држи на окућници. Преко дана их „пришне и пасу“.

КООПЕРАЦИЈА У СТОЧАРСТВУ

Још непосредно после увођења комуналног система месне власти у западној Србији почеле су да укључују индивидуалне одгајиваче стоке у друштвено организовану сточарску производњу. Циљ ове кооперације био је да се организује високопродуктивна производња и развију нови социјалистички друштвени односи на селу. Између 1956. и 1976. год. резултати ове производне сарадње у многим к. о. били су видни. Само у 1975. год. преко 24 хиљаде индивидуалних газдинстава имало је склопљене кооперативне уговоре у сточарству. Исте године, на пример, код Пољ. пред. „Воћар“ ООУР Драгачево — Котража (СО Лучани) било је регистровано 350 домаћинстава-коопераната. До 100 коопераната имале су 33 пољопривредне организације; од 100—200 коопераната — 13; од 200—300 коопераната — 12; од 300—400 коопераната — 6; преко 400 коопераната — 18. Међу овим последњим било је организација које су имале склопљене кооперативне уговоре са 1000, 2000, 3000 и више домаћинстава. Такав је случај био са 33 „Клас“ — Лајковац (1000), ООУР Специјално газдинство за пословну сарадњу са произво-

ђачима на селу „Обреновац“ — Обреновац (3895), ООУР „Шабац“ — Шабац (2460) и ООУР „Звезда“ — Скупљен (1100).

Број коопераната на примеру 15 пољопривредних организација у 1975. год.

Назив организације и место	Број домаћинстава-коопераната из сточарства
ПЗ „Цер“ — Ј. Лешница	286
ПП „Топлица“ — Г. Топлица	100
ООУР „Воћар“ — Свилаева	126
ООУР „Задруга“ — Титово Ужице	530
ООУР „Кооперација“ — Глоговац	150
ООУР „Поцерина“ — Синошевић	462
ООУР „Бошко Маринковић“ — Липолист	321
ООУР „Задругар“ — Пожега	601
ООУР „Пољокооп“ — Ваљево	376
ООУР „Пољопривреда“ — Осечина	370
ООУР „Благаја“ — Рупљево	38
ООУР „Добрава“ — Рибаке	430
ООУР „Јаловик“ — Јаловик	517
ООУР „Партизан“ — Змињак	396
ООУР „7. јул“ — Дебrc	436

У западној Србији многи индивидуални одгајивачи стоке су преко друштвеног сектора дошли до приплодних грла. Из извештаја друштвених пољопривредних и осталих организација, од краја 1975. год., види се да су оне ове године набавиле за своје кооперанте 1325 приплодних грла говеда, 618 свиња, 105 оваца и 506.742 једнодневна пилета. Само „Воћар“ ООУР „Богүтовац“ — Богүтовац набавио је за приплод 14 говеда; ООУР „Воћар-продукт“ Гуча — 20 говеда и 2000 пилића; ПЗ Каменица Башта — 40 говеда, 60 оваца и 29.100 пилића; ПЗ Каменица — 7000 пилића; „Воћар“ ООУР Драгијевица — 11 говеда и 2500 пилића; ООУР „Кооперација“ Милорци — 130 говеда; „Воћар“ — Лозница РЈ „Бела Црква“ — 35 говеда; ООУР „Задруга“ Титово Ужице — 146 говеда; ООУР „Кооперација“ Уб — 21 говедо, 18 свиња и 8000 пилића; ООУР „Задругар“ Бргуле — 12 говеда; ПК „Лозница“ — Лозница — 168 говеда; ООУР „Подриње“ Мали Зворник — 29 говеда и 32.000 пилића; ООУР „Поцерина“ Синошевић — 2 говеда и 18 свиња; ООУР „Бошко Маринковић“ Липолист — 18 говеда и 6 свиња; ООУР „Шабац“ — Шабац — 19 говеда и 186 свиња; ООУР „Звезда“ Скупљен — 150 свиња; ООУР „Задругар“ Пожега — 36 говеда; ООУР „Благаја“ Рупљево — 16 говеда, 15 оваца и 2000 пилића; ПЗ Љубиш — 4 говеда; ООУР „Пољокооп“ Ваљево — 18 говеда.

И са товном стоком органиације снабдевају своје кооперанте. Сваке године оне набаве на хиљаде грла стоке за тов

у кооперацији. Такав кооперативни рад утиче на већу производњу товне стоке. Према званичним подацима, 1975. год. друштвене пољопривредне и остале организације набавиле су 27.723 говеда, 4306 свиња, 3145 оваца и 1.086.741 једнодневно пиле за тов на поседима коопераната. Исте године, на пример, ООУР „Воћар-продукт” Гуча (СО Лучани) набавила је за тов у кооперацији 585 говеда и 30.000 пилића; ООУР „Сточар” — Чачак (СО Чачак) — 1980 говеда; ЗЗ „Клас” — Лајковац (СО Лајковац) — 600 говеда и 1500 свиња; ПП „Тополица” — Г. Топлица (СО Мионица) — 30.000 пилића; ООУР „Кооперација” — Црна Бара (СО Богатић) — 115 говеда; ПК „Лозница” — Лозница (СО Лозница) — 349 говеда; ООУР „Морава” — Горобиље (СО Пожега) — 889 говеда; ООУР „Јабланица” — Јабланица (СО Чајетина) — 145 оваца; ИПК „Србијанка” РЈ Живинарска фарма — Ваљево (СО Ваљево) — 512.826 пилића.

СТОЧАРСКА КРЕТАЊА

Још у предратним годинама газдинства из западне Србије изјављивала су стоку на планинске пашњаке за време вегетационе периоде; такав је случај био у рачанском, ужичком, ваљевском и још неким срезovima. Последњих 60—70 година сезонска сточарска кретања представљају само остатке оног вида привредне активности, којим су у XIX веку чланови домаћинства у старим породичним задругама, када је сточарство представљало најважнију пољопривредну грану, одржавали бројна стада стоке. Временом, нарочито у послератним годинама, распадањем породичних задруга, смањивањем пољопривредног становништва, увећавањем броја домаћинства са мешовитим изворима прихода, формирањем сточарских фарми, мелиорацијом пашњака, подизањем вештачких ливада и увођењем квалитетнијих раса стоке, газдинства су постепено напуштала овај вид прехране и држања „сточног блага”, па се он сада углавном задржао у планинским к.о. Најчешће се, при том, сточари ограничавају на изјављивање оваца и товних говеда. Тако, на пример, и данас газдинства из појединих насеља на подручју СО Бајина Башта, Пожега, Титово Ужице и Ваљево изјављују стоку за време вегетационе периоде на Тару, Маљен и друге планине. Преко лета сточари из Перућца држе стоку на Бесеровини, Солотуше — Калуђерским Барама, Кремана — Добром Пољу, Мокре Горе — Милошевцу итд.

Једно од насеља из којег газдинства још увек изјављују стоку на планинске пашњаке је Заовина (СО Бајина Башта). У овој к.о. живи 1228 становника у преко 170 домаћинства. Мештани овог насеља највећи део дохотка из пољопривреде остварују од сточарства. Не тако давно они су имали бројна стада оваца. Крајем XIX и почетком XX века знатан део године сељаци из Заовина су проводили са стоком на Тари и од продаје сточарских производа подмиривали све што им је било потребно за живот. У послератним годинама, особито после уво-

ђења комуналног система, овчарство је осетно опало у корист говедарства. Мештани све више на шталски начин држе говеда сименталске и монтафонске расе за потребе прерађивачких капацитета у титово-ужичком и другим регионима. Око 20—30 домаћинства држи искључиво говеда сименталске расе набављена у Чаковцу. Но, ипак, с обзиром на висок проценат под стално зеленим површинама и навике, још увек знатан број газдинства изјављује стоку на планинске пашњаке. Појединци често пута удружују стада, па их наизменично чувају за време вегетационе периоде. Око 50 домаћинства плаћа пашарину на Тари — у Батури, Манта Равни, Тисовом Брду и Црном Врху; остала углавном имају сопствене пашњаке. Највећи број газдинства преко дана напаса овце на пашњацима и увече их сагони у село; остала имају сточарске станове.

Године 1976. око 15 домаћинства имало је сточарске станове на месту зв. Дикава и Јањача. Исте године они су држали близу 500 оваца. Највећи број стоке био је у поседу Боке Јевтића, Борислава Караклића, Ратка Марића, Михајла Јездића, Петра Чобанића, Обрена Јелисављевића, Јовице Рајковића, Радована Караклића, Радоја Јездића, Страина Милаковића и Остоје Караклића. Последњи сточар се искључиво бави овчарством. Он сваке године „заими по 40—50 брава”. У октобру или новембру један број оваца продаје задрузи у Заовинама или на околним пијацама. Мушку јагњад тови за потребе становништва с леве стране Дрине. Овновима „никада не исеца уши, јер су на бољој цени”. Последње „купују Муслимани у време светковања и не питају за цену”.

Задруга у Заовинама такође се бави сточарством. Она је основана пре другог светског рата. До 1965. год. пословала је као земљорадничка задруга. Исте године она је реорганизована у пољопривредну задругу. Сада се налази у саставу ЗЗ Бајина Башта и има „шест радних поља”. Једно од њих је економија са поседом од 80 ха. Од тога отпада на вештачке ливаде 30 ха; остатак од 50 ха су природне ливаде (20 ха) и пашњаци (30 ха). Крајем септембра 1976. год. она је „на свом поседу држала 250 оваца и исто толико јагњади”. Још од 1972. год. бави се товом говеда и оваца.

Између 1945. и 1950. год. на Маљен су највише изјављивала стоку газдинства из његове подгорине. Тада су пожешки пољопривредници терали преко лета ситну и крупну стоку „према Златибору, Јавору, Маљену . . . и у Сјеничко Поље” (165, 48—49). Последњих десетак година у околину Сјенице највише изгоне стоку пољопривредници из слива Моравице. У годинама пред укидање административног система управљања привредом сјенички сточари су долазили у Ариље и терали стоку на испашу. У Сјеничко Поље она је остајала од краја маја до средине октобра (165, 49). Преко лета поједина пожешка домаћинства изјављују стоку на планини у августовско селу (166, 106).

И Мучањ је познат по сезонском сточарењу. На њему је стока „за време зиме”. Преко лета напаса се „по утринама изнад села” (167, 38—39).

У послератном периоду, с обзиром да су знатне стално зелене површине прешле у друштвено власништво, изван број индивидуалних газдинстава на подручју западне Србије у пролеће даје овце и говеда пољопривредним организацијама, а ове их чувају на својим ливадама и пашњацима. То је тзв. „тов на паши са слободним кретањем”, који се одвија од 1. маја до 1. октобра.

РЕГИОНАЛНИ ФОНДОВИ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И СТАБИЛИЗАЦИЈУ СТОЧАРСТВА И ПРОИЗВОДЊУ КВАЛИТЕТНЕ СТОЧНЕ ХРАНЕ

Још 1973. год. у западној Србији основана су и конституисана четири регионална фонда за унапређивање и стабилизацију сточарске производње и производњу квалитетне сточне хране — у Титовом Ужицу, Краљеву, Ваљево и Богатићу по 1. Годину дана касније, 1974., они су се удружили у Заједницу регионалних фондова за територију СР Србије ван аутономних покрајина. Циљ формирања фондова и заједнице је да се путем боље организованости и усклађених акција обезбеди бржи развој сточарства, изврши стабилизација тржишта стоке, сточарских производа и сточне хране, боље искористе привредни потенцијали и више производи сировина за прерађивачке капацитете (133, 2—3).

Један од првих задатака после конституисања регионалних фондова био је реализација програма мера и акција фондова за унапређивање сточарства и производње квалитетне сточне хране. Између 1973. и 1975. год. они су нарочито спроводили мере и акције у области репродукције стоке, производњи приплодног материјала, квалитетне сточне хране, товне стоке и млека. У оквиру репродукције стоке они су посебну пажњу поклањали партиципирању у набавци приплодних оваца и овнова, контејнера за вештачко осемењавање, опреме за извођење селекцијских мера, бикова за природно парење и формирање центара вештачког осемењавања; регресирању трошкова вештачког осемењавања, држања приплодњака за природно парење и повећаних трошкова код испитивања преношења производних особина: премирању газдинстава која држе приплодну сток и организоване производње млека; организовању производње товне стоке путем усмеравања средстава Дирекције за резерве прехранбеним производима, спровођења програма резерви меса у живој стоци у брдско-планинским к. о. и регресирања трошкова код изналагања погоднијих решења за тов јагњаци до веће тежине (132, 12—14).

Фондови посебан значај придају ангажовању научних и стручних институција на извршавању програмских задатака. Програмски циљеви укључују: подстицање развоја сточарства

разрађени. Ипак, како истичу у Привредној комори Србије, њихово учешће је највеће на обављању селекцијских и других мера у процесу производње и промета приплодне стоке; изналагању савремених технолошких решења у исхрани приплодне и товне стоке; испитивању производних особина овнова, нерастова и бикова на потомство; реализацији програма конкретних мера и акција унапређивања сточарства за поједине регионе и подручје западне Србије као целине.

Успех фондова у наредном периоду зависиће од расположивих средстава. Тренутно они обезбеђују учешће за развој сточарства, производњу меса, млека и сточне хране углавном коришћењем бенефицираних камата намењених за ову сврху и средстава кредитора. Такође користе републичка средства која нису обухваћена бенефицираним каматама и остала, а служе за развој сточарства и унапређивање сточарске производње (134, 14—15).

ЗАКЉУЧАК

Карактеристике структуре и размештаја сточног фонда јасно показују да се данашње сточарство у већини к. о. налази у прелазној фази ка интензивном сточарству. При томе, као основни проблем поставља се стварање одговарајуће крмне базе и измена расног састава сточног фонда. Из појединих к. о. још увек се стока изјављује на планинске пашњаке за време вегетационе периоде; такав је случај у СО Бајина Башта и још неким комунама. Мелиорацијом планинских пашњака и увођењем квалитетнијих врста стоке овакав вид сточарења се све више губи и трансформише у интензивно стајско сточарство.

Године 1974. на сваких 100 ха пољопривредног земљишта газдинства су држала 4,8 коња, 56,2 говеда, 88,1 свињу, 78,6 оваца и 485,1 живину. Највећи број коња на 100 ха држи се у комунама Богатић (13,6), Шабац (10,1), Обреновац (12,8), Мионица (5,8) и Лучани (6,3); говеда — Мионица (64,2), Лозница (67,7), Мали Зворник (60,3), Пожега (77,4), Лучани (65,6) и Чачак (73,1); свиња — Богатић (269,6), Шабац (182,0) и Обреновац (167,1); оваца — Ваљево (100,1), Осечина (157,3), Крупањ (118,5), Љубовија (159,4), Мали Зворник (122,4), Ариље (115,0), Бајина Башта (154,4), Косјерић (113,0), Титово Ужице (105,6) и Чајетина (103,0); живине — Ваљево (912,3), Лајковац (614,6), Владимирци (633,2), Лозница (614,5), Мали Зворник (697,9), Шабац (647,8) и Чачак (678,0).

Иако је сточарство пољопривредна грана са највећом традицијом, од њега се не добија подједнак доходак у свим комунама. Узрочници овоје су: различити услови за сточарство у појединим деловима западне Србије, различита структура сточног фонда у њима, начин држања, расност и продуктивност стоке.

До 40% дохотка од пољопривреде остварује се из сточарства у комунама Богатић, Владимирци, Крупањ, Коцељева, Лозница, Мали Зворник, Шабац, Лајковац, Осечина, Уб и Чачак; од 40—50% — Ариље, Ваљево, Мионица, Лучани и Обреновац; од 50—60% — Љубовија, Ивањица, Косјерић, Пожега, Краљево и Титово Ужице; преко 60% — Бајина Башта и Чајетина.

У условима комуналног система, с обзиром на учешће сточарства у укупном дохотку од пољопривреде, на подручју западне Србије издвајају се два аграрно-географска типа комуна: сточарско-земљораднички и земљорадничко-сточарски. Првом типу припадају комуне Ивањица, Косјерић, Љубовија, Пожега, Чајетина, Титово Ужице, Краљево и Бајина Башта; другом — Обреновац, Лучани, Ваљево, Мионица, Крупањ, Ариље, Осечина, Уб, Чачак, Шабац, Лајковац, Лозница, Мали Зворник, Коцељево, Владимирци и Богатић.

Регионални сточарски центри су Богатић, Ваљево, Титово Ужице и Краљево.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Архив Србије — Београд, Извештај СК КПС среза трнавског ОК КПС Чачак 4. VI 1945. (27).
2. Архив Србије — Београд, АСНОС — Извештај о одржаној конференцији са посланицима округа чачанског 11. III 1945. (80).
3. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак 1945. — Партијска хелија Међувршје СК КПС Чачак (48).
4. М. Милојевић: Развој и особине сточарства у источној Србији, Посебна издања Географског института „Јован Цвијић“, књ. 24, Београд, 1972.
5. Архив Србије — Београд, АСНОС 1944—1945. (80).
6. Архив Србије — Београд, ОК КПС Шабац — Извештај СК КПС Љубовија ОК КПС Шабац 20. VI 1945.
7. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице — Извештај СК КПС среза рачанског ОК КПС Ужице 16. VIII 1945. (12).
8. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице — Извештај СК КПС Ариље ОК КПС Ужице 3. VIII 1945. (12).
9. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице — Извештај ОК КПС Ужице ЦК КПС 6. IX 1945. (12).
10. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице — Извештај СК КПС Косјерић ОК КПС Ужице 31. XII 1945. (12).
11. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице — Извештај СК КПС среза рачанског ОК КПС Ужице 31. X 1945. (12).
12. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак 1945—1947. (31).
13. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак 1945—1947. (32).
14. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПОВ — 1947. (247).
15. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС 1944—1952. (318).
16. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 50.093/1945. (246).
17. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 44.575/1946. (247).
18. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 2057 и 1882/1950. (76).
19. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 2057/1950. (76).
20. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 6561/1950. (76).
21. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 6642/1950. (76).
22. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 6737/1950. (76).
23. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 7515/1950. (76).
24. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 7462/1950. (76).
25. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 6451/1950. (76).
26. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 6325/1950. (298).
27. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — плански сектор — СП — 939/1950. (219).
28. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС — 1950 (фасцикла XII).

29. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — IX — плански сектор — строго поверљиво — 245/1950. (216).
30. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — КА — 39/1946. (1).
31. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — КА — 247/1946. (1).
32. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — КА — 70/1946. (1).
33. Архив Србије — Београд, Извештај о раду ИО ОНО Шабац од 14. марта до 1. априла 1945. (85).
34. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — КА — 450/1948. (1).
35. Архив Србије — Београд, ОНОО Ваљево 1944—1945. (81).
36. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице 1944—1945. — ОК КПС Ужице ЦК КПС 13. VIII 1945. (12).
37. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — 10.149/1950. (297).
38. Архив Србије — Београд, Извештаји одељења ОНО Шабац од 24. августа 1945. (85).
39. Архив Србије — Београд, ОК КПС Шабац — ОК КПС за Подриње ЦК КПС 4. X 1945.
40. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 54.403/1947. (246).
41. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 22.216/1948. (246).
42. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 41.229/1948. (246).
43. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 50.085/1949. (246).
44. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 56.161/1949. (246).
45. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 57.438/1947. (246).
46. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 27.196/1948. (246).
47. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПОВ — 6789/1949. (250).
48. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 52.860/1949. (246).
49. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС — Петогодишњи план 1947—1951. (161).
50. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПОВ — 5895/1949. (249).
51. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — строго поверљиво — 761/1948. (247).
52. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПОВ — 6319/1949. (249).
53. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 768 и 8431/1948. (247).
54. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 8845/1948. (247).
55. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 9028/1948. (247).
56. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 9065/1948. (247).
57. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 9806/1948. (247).

58. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 11.830/1948. (247).
59. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 1659/1949. (300).
60. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 16.121/1949. (300).
61. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 21.023/1949. (300).
62. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПОВ — 8316/1948. (247).
63. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 4042/1949. (248).
64. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПОВ — 11.820/1948. (247).
65. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС — Извештај о стању задругарства по неким важнијим питањима (фасцикла XII, — 1950).
66. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 35.793/1948. (246).
67. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС — Сусретни перспективни план 1949—1951. (пакет 59/фасцикла III).
68. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС — Анализа могућности укидања обавезног откупа меса, млека, кромпира, пасуља, сена и сламе (пакет VI — 1951).
69. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак — ОК КПС Чачак СК КПС Љубић 25. VI 1945. (46/1948).
70. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак — Окружни комитет КПС Чачак Среском комитету КПС среза трнавског 21. VII 1945. (47).
71. Архив Србије — Београд, ОК КПС Шабац — СК КПС за Мачву, Богатић, ОК КПС Шабац 24. VII 1945. (9—10).
72. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 6456/1950. (298).
73. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — 4560/1950. (297).
74. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 5725/1950. (298).
75. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — ПОВ — 6325/1950. (298).
76. Статистички уред НР Србије: Претходни резултати пописа стоке 31. I 1949, Статистика пољопривреде св. 48, Београд, 1949.
77. Савезни завод за статистику и евиденцију: Попис стоке, живине и кошница 1949, Београд, 1952.
78. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС — Предлог ребалансирања плана откупа меса и масти за 1951. год. (пакет VI/1951).
79. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — III — плански сектор — строго поверљиво — 939 и 954/1950.
80. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — III — плански сектор — строго поверљиво — 1128/1950. (220).
81. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 162/1949. (248).
82. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 938/1949. (248).
83. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 3751/1948. (247).
84. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 42.351/1949. (246).

85. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 2733/1949. (248).
86. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 4037/1949. (248).
87. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — КА — Извештај о раду Министарства пољопривреде НРС у 1949. год. (1).
88. Архив Србије — Београд, ОК КПС Шабац — Записник од 26. новембра 1945. (9—10).
89. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 3498/1947. (247).
90. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 4774/1947. (247).
91. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 3840/1949. (248).
92. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 11.830/1949. (252).
93. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 12.675/1949. (252).
94. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 13.205/1949. (252).
95. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 11.395/1949. (251).
96. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 2237/1950. (76).
97. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 1694/1950. (76).
98. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 6498/1950. (76).
99. Архив Србије — Београд, Планска комисија НРС-11.638/1950(58).
100. Архив Србије — Београд, Привредни савет владе НРС — Записник са седнице Привредног савета НРС одржане 11. јануара 1952. год.(6).
101. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — III — плански сектор — строго поверљиво — 1294/1950. (219).
102. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — III — плански сектор — строго поверљиво — 954/1950. (219).
103. Програм привредног и друштвеног развоја општине Ваљево у 1971. год. (Архив Скупштине општине Ваљево, 1971).
104. Програм привредног и друштвеног развоја општине Ваљево за 1972. год. (Архив Скупштине општине Ваљево, 1972).
105. Основни подаци за општину Ваљево (Архив Скупштине општине Ваљево, 1974).
106. Програм привредног и друштвеног развоја општине Ваљево за 1974. годину (Архив Скупштине општине Ваљево, 1974).
107. Остваривање задатака из „зеленог плана” и припреме за спровођење закона о удруживању земљорадника на подручју општине Ваљево (Архив Скупштине општине Ваљево, 1974).
108. Програм развоја сточарства општине Мионица за период 1975—1980. године (Архив Скупштине општине Мионица, 1975).
109. Републички завод за статистику СР Србије: Број и биланс стоке по општинама (према анкети 15. јануара 1973. године), Билтен 100, Београд, јун 1973.
110. План привредног и друштвеног развоја општине Коцељево за 1973. годину са оценом развоја у претходној 1972. години (Архив Скупштине општине Коцељево, 1973).

111. Основни плански задаци у области инвестиција за период 1976—1980. год. на подручју општине Обреновац (Архив Скупштине Обреновац, 1975).
112. Документација уз предлог друштвеног плана развоја општине Обреновац у периоду 1971—1975. године (Архив Скупштине општине Обреновац, 1971).
113. Завод за рибарство — Београд: Сава II (Архив „Рибокомбината” ООУР Рибарско газдинство „Београд” — Београд).
114. Анализа развоја привредних и друштвених делатности у 1972. и предвиђања развоја у 1973. години на подручју општине Владимирци (Архив Скупштине општине Владимирци, 1973).
115. Политика, Београд, 1. II 1976.
116. Могућности развоја привреде и друштвених служби општине Ивањица у 1973. години (Архив Скупштине општине Ивањица, 1973).
117. Анализа стања производње и прераде пољопривредних производа на подручју општине Пожега (Архив Скупштине општине Пожега, 1974).
118. Оцена остварења друштвеног плана општине Пожега за период 1971—1975. год. (Архив Скупштине општине Пожега, 1975).
119. Завод за рибарство — Београд: Основни план вода риболовног подручја Пожега (Архив „Рибокомбината” ООУР Рибарско газдинство „Београд” — Београд, 1972).
120. Основа и могућности развоја општине Пожега у периоду 1976—1980. године (Архив Скупштине општине Пожега, 1975).
121. Републички завод за статистику СРС: Општине у СР Србији 1974. Београд, 1975.
122. Завод за рибарство — Београд: Прилог хидробиолошким и рибарственим испитивањима на акумулацијама Овчар Бање и Међувршја (Архив „Рибокомбината” ООУР Рибарско газдинство „Београд” — Београд, 1956).
123. Завод за рибарство — Београд: Основни план вода риболовног подручја Чачак (Архив „Рибокомбината” ООУР Рибарско газдинство „Београд” — Београд, 1972).
124. Вечерње новости, Београд, 22. I 1976.
125. Развој привреде општине Краљево до 1980. године (Архив Скупштине општине Краљево, 1974).
126. Програм мера за унапређивање сточарства на подручју општине Краљево до 1980. године (Архив Скупштине општине Краљево, 1975).
127. Завод за рибарство — Београд: Основни план вода краљевачког рибарског подручја (Архив „Рибокомбината” ООУР Рибарско газдинство „Београд” — Београд, 1972).
128. Основне карактеристике развоја општине Бајина Башта у 1972. години (Архив Скупштине општине Бајина Башта, 1973).
129. Програм друштвено-економског развоја општине Бајина Башта у 1973. години (Архив Скупштине општине Бајина Башта, 1973).
130. План друштвено-економског развоја општине Лучани за 1973. годину (Архив Скупштине општине Лучани, 1973).
131. Анализа развојних могућности општине Титово Ужице у 1973. години (Архив Скупштине општине Титово Ужице, 1973).
132. Споразум о обезбеђењу средстава за инвестициона улагања на индивидуалним пољопривредним газдинствима у СР Србији ван подручја социјалистичких аутономних покрајина у 1976. години (Архив Југословенске инвестиционе банке — Београд, 1976).
133. Самоуправни споразум о удруживању у заједницу регионалних фондова за унапређивање и стабилизацију сточарске производње и производњу квалитетне сточне хране на територији Социјалистичке Републике Србије ван територија социјалистичких аутономних покрајина (Архив Привредне коморе Србије — Београд, 1974).

134. Оквирни програм мера и акција за унапређивање и стабилизацију сточарске производње и производњу квалитетне сточне хране на територији Социјалистичке Републике Србије ван територија социјалистичких аутономних покрајина (Архив Привредне коморе Србије — Београд, 1974).
135. Институт за сточарство — Београд: Организација производње говеђег меса и снижење трошкова производње у брско-планинском подручју, Београд, 1969. (у рукопису).
136. *И. А. Мисаиловић: Кремна*, Титово Ужице, 1975.
137. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — XIV — 7092/1949. (273).
138. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — XIV — 14.430/1949. (273).
139. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — XIV — 53.755/1949. (273).
140. Архив Србије — Београд, ОК КПС Шабац — ОК КПС Шабац ПК КПЈ за Србију 27. II 1945. (9—10).
141. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак — 1945. (Извештај са терена из среза драгачевског ОК КПС Чачак 28. XII 1945).
142. Архив Србије — Београд, ОК КПС Шабац 1945—1946. (12).
143. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — ПОВ — 4913/1947. (247).
144. Архив Србије — Београд, ОК КПС Чачак — Срески комитет КПС среза трнавског ОК КПС Чачак 30. VIII 1945. (47).
145. Архив Србије — Београд, ОК КПС Ужице — СК КПС Ариље ОК КПС Ужице 15. VI 1945. (11).
146. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — ПС — 25.048/1950. (299).
147. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — XIV — 16.841/1949. (273).
148. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — X — 32.185/1946. (247).
149. Анализа привреде на подручју општине Чачак (Архив Југословенске инвестиционе банке — Београд, 1976).
150. Архив Србије — Београд, Главна управа за пољопривреду НРС — V — ПОВ — 1285/1950. (76).
151. Подрински регионални фонд за унапређивање сточарства — Богатић: Програм мера и акција за унапређивање сточарства (са финансијским планом прилива и пласманом средстава), Богатић, 1976.
152. Извештај о раду Регионалног фонда за унапређивање сточарства Ваљево у 1975. години (Архив Привредне коморе Србије, 1976).
153. Програм рада и финансијски план Регионалног фонда за унапређивање сточарства и производњу сточне хране Титово Ужице за 1976. годину (Архив привредне коморе Србије, Београд, 1976).
154. Извештај о раду Подринског регионалног фонда за унапређивање сточарства Богатић у 1975. години (Архив Привредне коморе Србије, 1976).
155. Предлог програма мера и акција Регионалног фонда за унапређивање и стабилизацију сточарске производње и производњу квалитетне сточне хране Краљево за 1976. годину (Архив Привредне коморе Србије, 1975).
156. Програм привредног и друштвеног развоја општине Уб за 1975. годину (Архив Скупштине општине Уб, 1975).
157. Извештај о спровођењу закона о удруживању пољопривредних произвођача са територије општине Уб (Архив Скупштине општине Уб, 1976).

158. Програм привредног и друштвеног развоја општине Уб за 1973. год. (Архив Скупштине општине Уб, 1973).
159. Средњорочни план привредног и друштвеног развоја општине Уб за период од 1971. до 1975. године (Архив Скупштине општине Уб, 1971).
160. Републички завод за статистику СР Србије: Општинска статистичка документација бр. 111, Београд, 1975.
161. Републички завод за статистику СР Србије: Општинска статистичка документација бр. 103, Београд, 1974.
162. Републички завод за статистику СР Србије: Обрачун народног дохотка општине Богатић, Шабац, Обреновац, Владимирци, Лозница, Уб, Коцељево, Лајковац, Осечина, Крупањ, Мали Зворник, Мионица, Ваљево, Лубовија, Косјерић, Бајина Башта, Чачак, Пожега, Титово Ужице, Лучани, Ариље, Чајетина, Краљево и Ивањица од индивидуалног сектора пољопривреде за 1974. год. (Образац ДП-75).
163. Концепција дугорочног развоја ПИК „Златибор“ — Чајетина 1976—1985. године са програмском оријентацијом (Архив ПИК „Златибор“, 1975).
164. Програм производне сарадње са пољопривредним произвођачима земљорадничке задруге Бајина Башта у 1976. години (Архив 33 Бајина Башта, 1976).
165. *Р. Симовић: Привредно-географске зоне и привредно-географски значај пожешке котлине*, Гласник СГА — Бр. 1, свеска XXXI, Београд, 1951.
166. *Р. Ршумовић: Друштвено-географске промене Златиборског Старог Влаха од почетка прошлог века до данас*, Гласник СГА, свеска LIII — Бр. 1, Београд, 1973.
167. *Р. Ршумовић: Сточарство на Мучњу*, Гласник СГА, свеска XI — Бр. 1, Београд, 1960.
168. *Р. Симовић: Привредно-географске особине и значај планине Таре*, Гласник СГА, свеска XXXII — Бр. 1, Београд, 1952.
169. Републички завод за статистику СР Србије: Општине у СР Србији 1975., Београд, април 1976.

Résumé

Dr Miroslav D. Milojević

LE DEVELOPPEMENT DE L'ELEVAGE APRES-GUERRE
DANS LA SERBIE DE L'OUEST

— Recherches de géographie agraire —

La Serbie de l'Ouest était déjà connue par l'élevage de nombreux bestiaux avant la Deuxième guerre mondiale. En 1940, la moyenne pour 100 hectares de terres cultivées était de 2,31 à 6,29 chevaux, de 28,01 à 37,60 boeufs, de 15,26 à 51,59 porcs, et de 52,76 à 138,9 moutons. Les chevaux et les porcs étaient élevés le plus dans le département de Sabac, les boeufs dans le département de Kraljevo, et les moutons dans les départements de Kraljevo, Užice et Valjevo. Cependant, la situation en cette manière a beaucoup évalué pendant l'occupation allemande, dans la période de 1941 à 1945, étant donné que la Serbie de l'Ouest a subi d'énormes victimes en hommes et en matériels. Seulement dans le département de Trnava, le nombre du gros bétail a diminué de 35,483.600 dinars et de plus de 25,000.000 dinars pour le petit bétail, suivant la valeur du 5 avril 1941. Le dommage total en bétail était de 60,546.600 dinars dans la région du département de Trnava. La lutte pour la libération de celui-ci et d'autres départements dans la région de Čačak a duré le plus longtemps dans la Serbie, et, cela s'est reflété particulièrement sur l'élevage. L'ennemi a pris ou détruit la plupart de bétail dans ces départements, et, faute de nourriture, le reste de bétail a été très mal alimenté. Certains dans les villages de cette région n'avaient que «deux paires de boeufs». C'est pourquoi la région de Čačak était en première lieu par les dommages de guerre en bétail (183,507.234 dinars). Vers la fin de l'année 1944, le dommage évalué dans les autres régions était de 114,530.406 à 142,195.888 dinars.

Dans la période de la restauration et de la reconstruction, de 1944 à 1946, des autorités populaires locales ont pris des mesures pour assurer une alimentation fourragère de haute qualité pour le développement de l'élevage. Cependant, dans les premières années d'après-guerre, le problème de l'alimentation des bestiaux a été permanent sur les propriétés de la plupart des éleveurs. La raison principale fut les années de sécheresse fréquente où le rendement en foin, et, en général, en fourrage a sensiblement diminué. En 1950/51, la manque de fourrage a atteint presque 700 milles tonnes.

Afin d'améliorer l'élevage, entre les années 1951 et 1975, des changements dans la structure d'utilisation des surfaces agricoles ont été mises en application. Dans les dernières dix années, une plus grande superficie du fourrage a été ensémençée sur des terres labourables, implantation des prairies artificielles, et amélioration des pâturages sont devenus, à côté d'une sélection de races de bétail, la base pour un moderne élevage intensif dans la plupart de communes cadastrales. Plus de 15% du total des terres labourables sont ensémençées en fourrage. En 1974, la production totale du trèfle et de la luzerne a atteint 2,744.299 quintaux métriques. Dans la plupart des communes la production du trèfle pour l'alimentation des bestiaux (Valjevo, Lajkovac etc.) domine.

La moyenne pour 100 hectares de surfaces vertes permanentes des fermes est de 4,8 chevaux, 163,97 boeufs, 257,12 porcs et 229,28 moutons. En 1974, la production du foin a atteint 3,813.344 quintaux métriques dont 74,88% des prairies et 25,12% des pâturages naturels. Plus de 90% de la production du foin provient des surfaces permanentes vertes sur les fermes des producteurs individuels. Dans les trois communes (Valjevo, Kraljevo et Ivanjica), la production du foin est de 1,419,548 quintaux métriques, le reste de 2,393.796 quintaux métriques se répartie sur toutes les autres communes.

Aussi, dans la Serbie de l'Ouest, les blés sont utilisés comme fourrage; les fermes utilisent presque toute la production du maïs, et une moindre quantité de blés (céréales) pour l'alimentation et l'engraissement des bestiaux. Les causes en sont nombreuses. La cause principale est que les fermes, dans les conditions du système des communes, transforment les blés en argent par l'engraissement des bestiaux; la conséquence en est que les fermes particulières remplacent la production agricole par l'élevage des bestiaux. C'est surtout le cas dans les régions septentrionales de la Serbie de l'Ouest, lesquelles sont parmi plus importantes du pays pour la production du blé et du fourrage.

Sur le territoire de la Serbie de l'Ouest, on donne une importance particulière aux investissements dans la production du fourrage. En 1975, le Fonds régional pour l'amélioration de l'élevage à Valjevo a payé au titre de recours pour la sémence des herbes la somme de 603.457,15 dinars, ce qui est plus de 25% de ses ressources disponibles. Cette année, la plupart de l'aide pour l'ensemencement en herbes a été pour IPK «Srbijanka», puis «Podgorica» à Osečina et PIK «Ub» (OBTA Coopération). En même manière, le Fond régional de Podrinje a fondé en 1975 plus de 700 hectares des prairies artificielles pour la production du foin et de la sémence. En outre, il a fait 13 essais avec les herbes et les luzernes. Au contraire, le Fonds de Titovo Užice a investi ses ressources dans les machines destinées à la production et à la préparation du fourrage de plus grande qualité et pour récompenser les producteurs qui ont des résultats remarquables en production.

Dans la période d'après guerre, vu les évolutions faites dans la structure socio-économique de la population, le nombre de ceux qui s'occupent de l'élevage a sensiblement diminué. Mais, tenant compte de l'importance de l'élevage dans le cadre de l'économie totale et des habitudes des producteurs, ce nombre est toujours relativement grand, comme dans d'autres régions de la Serbie. En ce qui concerne la période d'après-guerre, le phénomène du plus grand élevage de bétail dans les étables est important, ceci est rentable dans les conditions de la Serbie de l'Ouest, et, tel qu'il est, permet la réalisation d'une plus grande production. Cependant, malgré les changements importants considérables dans les différents systèmes d'élevage il y a plusieurs années, après l'introduction du système des communes, où les fermes produisaient en grande partie la viande nécessaire pour la consommation normale, étant donné que le secteur social n'était pas en mesure de racheter l'excédent de marché aux prix stimulateurs. On peut être certain que cette contradiction sera surpassée à l'aide des programmes des communes qui sont établis et soutenus par les solutions de système et économiques.

C'est de la période d'avant la Deuxième guerre mondiale que le secteur privé possédait la plus grande partie du bétail. Dans ce secteur,

5 hectares. Dans un huitième de communes, il y a plus de 50% de fermes possédant plus de 5,01 hectares, et dans les autres communes, plus de 50% possèdent jusqu'à 5,0 hectares. Dans les unes et les autres, la structure de possession est prédestinée pour la commercialisation importante des produits de bétail.

Parmi les organisations sociales agricoles ayant la production de viande, PK «Beograd» occupe la première place, et, ensuite viennent les autres. Dans les OBTA (Organisations de base du travail associé), les bestiaux sont élevés d'une manière moderne dans les étables modernes où les connaissances des experts de médecine vétérinaire sont utilisées obligatoirement. Ces organisations sont particulièrement nombreuses dans la partie plaine de la Serbie de l'Ouest. La coopération est bien développée surtout dans cette région, bien qu'elle soit représentée dans d'autres régions. D'ailleurs, dans toutes les communes sont mises en pratique de nombreuses formes de coopération, spécialement importantes dans l'engraissement du bétail.

Immédiatement après la libération, les autorités populaires locales ont commencé à entreprendre des mesures pour la sélection du bétail et pour l'amélioration de la qualité de la production. Dans les Comités populaires départementaux, de 1944 à 1946, ont été fondées des stations agricoles départementales et les stations du type général pour le bétail de reproduction. Ces dernières avaient la tâche d'être centres pour l'amélioration de la qualité du bétail. La production animale de bonne qualité a été confiée aux combinats agricoles «Mačva» de Šabac, puis «Karanovac» de Kraljevo et «Sava» de Belje. Au printemps de 1945, le Comité exécutif du Comité populaire municipal de Šabac a entrepris des mesures en collaboration avec le Ministère de l'agriculture pour la fondation d'un haras à Šabac avec une agence à Loznica. Vers la fin de l'année 1945, on a fait des plans de la production du bétail pour l'année 1946 sur le territoire de tous les CPM (Comités populaires municipaux).

Entre les 1946 et 1950, les reproducteurs pour les besoins des fermes dans la Serbie de l'Ouest ont été procurés sur les foires en Serbie ou importés de Tchécoslovaquie, de Hongrie ou de Suisse. Vers la fin de 1947, des bêtes à cornes importées de Tchécoslovaquie, on a cédé aux fermes agricoles: 6 toreaux, 70 vaches et 150 genisses, puis à l'haras «Gučevo» de Loznica: 30 vaches, 2 toreaux et 50 genisses, et à la ferme agricole «Ribnica» de Kraljevo 102 genisses.

Le fonds coopératif du bétail, formé par l'apport des coopérateurs, et par l'achat sur le marché libre jusqu'à 1948 était insignifiant. Dans les coopératives il y avait très peu de boeufs à cause de l'offre insuffisante des bêtes à cornes d'une part, et, de l'autre part, à cause des prix de vente élevés. C'est la raison pour laquelle le rapport du nombre de bestiaux et de la production du bétail dans les coopératives n'était pas coordonné avec d'autres branches agricoles. En outre, les coopératives étaient orientées davantage vers la production céréalière où l'on pouvait mieux utiliser la mécanisation agricole, l'équipement étant plus important. Ce n'était pas le cas pour l'élevage. Par manque de mécanisation et l'insécurité de la production fourragère, les coopératives ne pouvaient pas atteindre une productivité et une rentabilité satisfaisantes, et elles s'occupaient peu de l'élevage. Cela leur portait un préjudice sérieux, car le lent développement de l'élevage avait une influence considérable sur leur économie. C'est pour cela que les autorités locales s'engageaient à procurer de l'avancement pour l'élevage

de l'agriculture de la RP de Serbie, avec le Comité pour le coopérativisme, et avec l'Association des coopératives en commun a fait, au milieu de 1948, le plan pour la mise en place de stations pour utiliser les méthodes de l'ensemencement artificielle, aussi que des fermes pour le bétail de reproduction auprès des coopératives. En 1949, la Direction mentionnée a entrepris, par l'intermédiaire des Comités populaires départementaux, des mesures pour que le bétail de reproduction soit obligatoirement sur les fermes privées et que ce bétail soit protégé de l'abattage, et que la production sur les surfaces autour des maisons des membres de coopératives devait être vendue exclusivement au Secteur coopératif. En outre, la Commission pour le plan a établi des standards pour l'élevage obligatoire par hectare dans le secteur coopératif, et ce plan aurait dû être réalisé jusqu'à 1951.

En 1949, afin de maintenir le fonds existant des bestiaux dans le secteur privé, afin de conserver la jeune génération, augmenter la productivité et la production de la viande, l'élevage a été rendu obligatoire en nombre et en catégorie par chaque ferme. Les obligations étaient fixées par les Comités populaires locaux suivant la puissance économique de la ferme, sa surface disponible avec fourrage, et des surfaces vertes permanentes et de sa situation momentanée du fonds de bétail étant sur la ferme. A Valjevo, en vertu de l'arrêté du Comité exécutif du Comité populaire départemental, toutes les localités étaient divisées en 7 catégories pour que ces CPD aient l'orientation de fixer les obligations des fermes privées particulières. Pour fixer les obligations plus régulièrement, on a formé des commissions spéciales dont les membres étaient, l'un chargé du rachat et les deux conseillers municipaux. Les plans d'élevage obligatoire et de la production du bétail n'étaient pas les mêmes pour tous les Comités populaires départementaux.

Dans la période de la gestion administrative en économie, le Secteur pour le plan du Ministère de l'agriculture de la RP de Serbie a adopté le plan particulier de la production du bétail pour chaque Comité populaire départemental où étaient élaborées toutes les actions et tout ce qui contribuait à une production plus économique.

Lors de l'adoption du plan de la production du bétail pour l'année 1951, dans la Serbie de l'Ouest, il a été réalisé le principe de planification conséquent à la démocratisation de la république. Lors de l'élaboration des plans, le point essentiel a été transféré aux Comités exécutifs des coopératives agricoles, aux Comités populaires locaux et aux Comités populaires départementaux. En cette manière, il a été rendu possible aux Comités populaires locaux et départementaux d'élaborer les plans de la production agricole indépendamment, exprimant entièrement sa propre initiative dans la planification et coordonnant ses plans avec ceux du Ministère de l'agriculture de la RP de Serbie. Le besoin de développer l'élevage plus rapidement et bien organisé, était présent à cause de la mauvaise qualité du bétail et pour augmenter son nombre. Les rapports des Comités populaires départementaux indiquent que la moyenne de production laitière des vaches n'atteint que 800 à 900 litres de lait par an. Un mouton donnait seulement de 0,9 à 1,0 kg de laine.

Par rapport à l'élevage dans les premières années d'après-guerre, qui était toujours extensif, l'élevage d'aujourd'hui en Serbie de l'Ouest, dans les conditions changées, se développe en une activité moderne de l'agriculture. Parmi les changements intervenus dans l'élevage, il

faut certainement mentionner l'évolution considérable de la structure des races dans beaucoup de communes cadastrales, due à l'achat du bétail pour la reproduction venant de régions différentes et de l'étranger. Par le changement des conditions sociales, l'élevage en coopérative et l'association des éleveurs a été rendu possible.

Immédiatement après l'introduction du système des communes, les autorités locales en Serbie de l'Ouest ont commencé à incorporer les éleveurs individuels à la production sociale du bétail organisée. Le but de cette coopération était l'organisation de la production avec une grande productivité et le développement des relations socialistes dans les villages. Entre les 1956 et 1976, les résultats de cette coopération productrice étaient évidents dans nombreuses communes cadastrales. Seulement en 1975, plus de 24.000 fermes individuelles avaient les contrats avec les coopératives d'élevage. La même année, par exemple, l'entreprise agricole «Voćar» — OBTA de Dragačevo-Kotraža (Municipalité de Lučani) a enregistré 350 coopérateurs. Trente trois organisations avaient jusqu'à 100 coopérateurs; treize de 100 à 200; douze de 200 à 300; six de 300 à 400, et dix-huit plus de 400 coopérateurs.

Parmi ces derniers, il y avait des organisations qui avaient des contrats de coopération avec 1000, 2000, 3000 et plus d'adhérents. Jusqu'à maintenant, les nombreux éleveurs individuels ont réussi à bénéficier des reproducteurs par l'intermédiaire du secteur social. Seulement en 1975, le secteur social a assuré pour ses coopérateurs 1325 têtes de boeufs de reproduction, 618 porcs, 105 moutons, et 506.742 poulets. La situation est la même avec le bétail d'engraissement. Ce secteur procure tous les ans des milliers de têtes du bétail pour l'engraissement en coopération. Un tel travail coopératif influence l'augmentation de la production du bétail d'engraissement sur le marché. Suivant les données officielles, en 1975, les organisations agricoles sociales et autres ont acheté 27.723 boeufs, 4.306 porcs, 3.445 moutons et 1.086.741 poulets, destinés à l'engraissement sur les fermes des coopérateurs.

Déjà dans les années d'avant-guerre, les éleveurs de la Serbie de l'Ouest menaient paître le bétail dans les montagnes pendant la période de végétation; c'était le cas dans les départements de Rača, Užice et Valjevo, et dans les autres. Dans les dernières 60 à 70 ans, les mouvements du bétail ne présentent que les restes de ce mode d'activité économique par rapport au XIX siècle où l'élevage présentait la plus importante branche agricole, et les membres des anciennes coopératives familiales élevaient de nombreux troupeaux de bétail. Avec le temps, surtout dans les années d'après-guerre, grâce à la désintégration des coopératives familiales, diminution du pourcentage de la population agricole, augmentation du nombre de fermes avec les recettes mixtes, établissement des fermes de bétail, amélioration des pâturages, implantation des prairies artificielles et introduction de nouvelles races du bétail, les éleveurs quittaient ce mode d'alimentation et d'élevage, et, ce système du travail n'est resté que dans les communes cadastrales de montagne. Les éleveurs se bornent le plus souvent à mener paître les moutons et les boeufs. Ainsi, par exemple, les éleveurs des localités particulières dans les régions des municipalités de Bajina Bašta, de Titovo Užice et de Valjevo mènent, même aujourd'hui, paître le bétail sur Tara et d'autres montagnes pendant la période de végétation.

Dans la période d'après-guerre, vu les considérables surfaces vertes permanentes sont devenues la propriété sociale, un certain nombre de fermes de la région de la Serbie de l'Ouest donnent leurs moutons

et boeufs, durant le printemps, aux organisations agricoles pour les garder sur leurs prairies et pâturages naturels. C'est soi-disant «l'engraissement sur les pâturages avec le mouvement libre» dans la période du 1er mai au 1er octobre. C'est le cas, par exemple, dans la région de Zlatibor.

Entre les années 1973 et 1976, les fermes particulières de la Municipalité d'Ivanjica menaient paître les moutons et les boeufs, au printemps, sur les surfaces vertes permanentes dans les alentours de Sjenica — Municipalité Požega—Zlatibor etc.

En outre, déjà en 1973, les quatre fonds régionaux pour l'amélioration et la stabilisation de la production du bétail et du fourrage de meilleure qualité ont été établis dans la Serbie de l'Ouest, à Titovo Užice, Kraljevo, Valjevo et Bogatić. Un an après, ces fonds ont été associés dans la Communauté des fonds régionaux de la RP de Serbie sans les Provinces autonomes. Le but de l'établissement de ces fonds et de la Communauté était d'assurer un développement plus rapide de l'élevage, la stabilisation du marché du bétail, meilleure utilisation des potentiels économiques et une production plus grande des matières premières pour les capacités industrielles, tout cela à l'aide d'une meilleure organisation et des actions coordonnées.

Dans les dernières deux ou trois années, la caractéristique de la structure et de la disposition du fonds du bétail présente évidemment que l'élevage dans la grande partie des communes cadastrales se trouve dans une phase transitoire vers l'élevage intensif. Cependant, le problème essentiel est en création de la base fourragère correspondante, et en changement de la structure raciale du fonds de bétail. Il y a des communes cadastrales où les bestiaux sont menés paître dans les montagnes pendant la période de végétation; tel est le cas dans la Municipalité de Bajina Bašta et dans les autres. Ce système d'élevage disparaît de plus en plus, et se transforme en élevage intensif dans les étalles, grâce à la mélioration des pâturages de montagne et à l'introduction des sortes de bétail de meilleure qualité.

En 1974, pour 100 hectares de terres cultivées, les fermes élevaient 4,8 chevaux, 56,2 boeufs, 88,1 porcs, 78,6 moutons et 485,1 poulets. Le plus grand nombre de chevaux, pour 100 hectares, sont élevés dans les communes: Bogatić (13,6), Šabac (10,1), Obrenovac (12,8), Mionica (5,8) et Lučani (6,3); les boeufs — Mionica (64,2), Loznica (67,7), Mali Zvornik (60,3), Požega (77,4), Lučani (65,6) et Čačak (73,1); les moutons — Valjevo (100,1), Osečina (157,3), Krupanj (118,5), Ljubovija (159,4), Mali Zvornik (122,4), Arilje (115,0), Bajina Bašta (154,4), Kosjerić (113,0), Titovo Užice (105,6) et Čajetina (103,0); volaille — Valjevo (912,3), Lajkovac (614,6), Vladimirci (633,2), Loznica (614,5), Mali Zvornik (697,9), Šabac (647,8) et Čačak (678,0).

Malgré que l'élevage soit une branche agricole avec la plus longue tradition, le revenu n'en est pas le même dans toutes les communes. Les causes pour cela sont: différentes conditions d'élevage dans les régions particulières de la Serbie de l'Ouest, structure différente du fonds du bétail, système d'élevage, qualités des races, et productivité du bétail.

Jusqu'à 40% du revenu de la production agricole est réalisé par l'élevage dans les communes de Bogatić, Vladimirci, Koceljevo, Loznica, Krupanj, Mali Zvornik, Šabac, Lajkovac, Osečina, Ub et Čačak; de 40 à 50% dans les communes d'Arilje, Valjevo, Mionica, Lučani et Obre-

novac; de 50 à 60% dans les communes de Ljubovija, Ivanjica, Kosjerić, Požega, Kraljevo et Titovo Užice; plus de 60% dans les communes de Bajina Bašta et Čajetina.

Dans les conditions du système communal, vu la participation dans le revenu total de l'agriculture, deux types de communes agronomiques et économiques se distinguent: d'élevage — agraire et agraire — d'élevage. Il appartient au premier type les communes d'Ivanjica, Kosjerić, Ljubovija, Požega, Čajetina, Titovo Užice, Kraljevo et Bajina Bašta, et, au deuxième type, les communes de Lučani, Obrenovac, Valjevo, Mionica, Krupanj, Arilje, Osečina, Ub, Čačak, Šabac, Lajkovac, Loznica, Mali Zvornik, Koceljevo, Vladimirci et Bogatić.

Les centres régionaux de bétail sont Bogatić, Valjevo, Titovo Užice et Kraljevo.